

СМЈЕРНИЦЕ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА

ВОДИЧ ЗА ПРОФЕСИОНАЛЦЕ

**“Израду публикације подржао УНИЦЕФ Босна и Херцеговина, иако њен садржај
не одражава нужно званичне ставове УНИЦЕФ-а”**

ИМПРЕСУМ

ИЗДАВАЧ Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине
Трг БиХ број 1, Сарајево
Босна и Херцеговина
www.mhrr.gov.ba

ЗА ИЗДАВАЧА Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине

КОНСУЛТАНТИЦЕ Мирсада Бајрамовић
ПРИ ИЗРАДИ др Сузана Бубић, професор емеритус
СМЈЕРНИЦА:

АУТОРИ: **Област јавних политика, закона и подзаконских аката који се тичу дјеце:**
доц. др Нада Граховац – координаторица, Институција омбудсмана за дјецу РС; мр сци. Салиха Ђудерија, Министарство за људска права и избјеглице БиХ / Вијеће за дјецу БиХ, Јасмина Мујезиновић, УГ “Фондација локалне демократије” Сарајево / Мрежа “Снажнији глас за дјецу”;

Област породичне и социјалне заштите:

др Сузана Бубић, професор емеритус – координаторица, Правни факултет Универзитета “Џемал Биједић” у Мостару, доц. др Љубо Лепир – координатор, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, Садмира Чајо, Министарство рада и социјалне политике ФБиХ, проф. др Џамна Думан Вранић, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Татјана Новаковић-Манојловић, Министарство здравља и социјалне заштите РС, Мирсада Потурковић, Кантонални центар за социјални рад Сарајево, Јасна Софовић, независна експертица;

Област образовања дјеце:

проф. др Лејла Кафеџић – координаторица, Филозофски факултет Универзитета у Сарајеву, Хашима Ђурак, Агенција за предшколско, основно и средње образовање БиХ, проф. др Ивана Зечевић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, Зорица Гарача, Министарство просвјете и културе РС, Нада Улетиловић, УГ “Здраво да сте” Бања Лука / Мрежа “Снажнији глас за дјецу”;

Област здравствене заштите дјеце:

Мирсада Бајрамовић – координаторица, УГ “Земља дјеце у БиХ” Тузла / Мрежа “Снажнији глас за дјецу”, прим. др Драженка Малићбеговић, Министарство цивилних послова БиХ, др Марин Кватерник, ЈЗУ Институт за јавно здравство Републике Српске, Ерна Топуз, УГ “Сунце” Мостар / Мрежа “Снажнији глас за дјецу”;

Област грађанских судских поступака:

Никола Сладоје – координатор, Министарство правде БиХ, Божана Вулић, Окружни суд у Бањој Луци, Катица Артуковић, Жупанијски суд Широки Бријег / ВСТВ, Александра Марин Диклић, Институција омбудсмана за људска права БиХ;

Област кривичних поступака:

проф. др Елмедин Муратбеговић – координатор, Факултет за криминалистику, криминологију и сигурносне студије Универзитета у Сарајеву, Јасна Печанац, Тужилаштво ФБиХ, Олга Лола Нинковић, Окружни суд у Бањој Луци.

УЧЕСНИЦИ У РАДУ СТРУЧНИХ ГРУПА: Горан Јурчић, Министарство образовања ФБиХ, проф. др Тамара Прибишев-Белеслин, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, Меаган Смитх Хрле, независна консултантница и дјелатници УНИЦЕФ-а Босне и Херцеговине: Данијела Алијагић-Доловац, Марио Токић, Сања Кабил, Селма Казић, Сандра Кукић, Фатима Ченгић.

РЕЦЕНЗИЈА проф. др Уцејна Хабул

КООРДИНАЦИЈА И АДМИНИСТРАТИВНА ПОДРШКА: Берина Церибашић
Горан Јурић
Зехра Салман

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА Маида Мехић

ГРАФИЧКА ПРИПРЕМА Аида Рецовић

ШТАМПА

ТИРАЖ

ЗАХВАЛА Посебну захвалност дугујемо др. Сузани Бубић која је дала непроцењив допринос и подршку у процесу израде овог документа.

ИМПЛЕМЕНТАТОР ПРОЈЕКТА

РЕАЛИЗАЦИЈУ И ШТАМПУ ПОДРЖАЛИ:

ЦИП – КАТАЛОГИЗАЦИЈА

ПРЕДГОВОР

У складу са чланом 3. Конвенције о правима дјетета препознато је водеће начело **“најбољи интерес дјетета”** као обавезујући професионални стандард за све активности независно од тога да ли их предузимају јавне или приватне установе социјалне заштите, судови, државна управа, законодавна тијела или организације цивилног друштва. Начело **“најбољи интерес дјетета”** није ограничено на активности директно усмјерене на дјецу (као што је образовање, судски спорови о родитељском старању/праву итд.), него је релевантно за све дјелатности које могу директно или индиректно утицати на дијете (расподјела буџета, политика запошљавања, итд.). То значи да сваки актер (државни или приватни) има обвезу да изврши **“процјену утицаја на дијете”** и да размотри посљедице сваке мјере те да посебно адекватно прати примјену одабраних мјера.

Водеће начело најбољи интерес дјетета служи као кровна одредба и водилја у случајевима сукоба права из Конвенције, или у случајевима у којима се не може примијенити ниједна одредба Конвенције. Конвенција о правима дјетета поставила је тако универзалне стандарде људских права дјеце. Овај стандард као такав општеприхваћен је у Босни и Херцеговини, али доступне информације показују да је његова примјена и даље слаба.

Након што је Комитет за права дјетета УН-а усвојио по основу Комбинованог другог, трећег и четвртог периодичног извјештаја Босне и Херцеговине *Закључна запажања*, у октобру 2012. године, препоручио је држави снажнију имплементацију препоруке која се односи на најбољи интерес дјетета. Након тога је у оквиру Акционог плана за дјецу Босне и Херцеговине 2015–2018, усвојеног Одлуком Савјета министара Босне и Херцеговине јуна 2015. године, уврштена мјера која се односи на доношење **“Смјерница за одређивање најбољег интереса дјетета у свакој области”**, а чију израду је Вијеће за дјецу Босне и Херцеговине повјерило Мрежи Снажнији глас за дјецу.

Ове Смјернице за одређивање најбољег интереса дјетета послужиће професионалцима који раде с дјецом и за дјецу и представницима цивилног друштва да на једнак и недискриминирајући начин осигурају да се принцип најбољег интереса дјетета на одговарајући начин угради и досљедно примјењује у пракси у свакој области и у свим законодавним, управним и судским поступцима те у свим политикама, програмима и пројектима који се односе на дјецу и имају утицај на дјецу, а посебно ону лишену породичног окружења.

Такође, Смјернице требају бити потицај осигурању да принцип најбољег интереса дјетета буде приоритет, посебно у погледу осигуравања пуног поштивања принципа регулације и примјене концепта смјештаја дјеце у различитим облицима алтернативне помоћи, укључујући и установе.

Предсједница Вијећа за дјецу БиХ/
Помоћница министрице за људска права
мр сци. Салиха Ђудерија

Извод из рецензије Смјерница за процјену и утврђивање најбољег интереса дјетета

Смјернице с исцрпно наведеним елементима за процјену и утврђивање НИД-а те активностима које надлежни органи и тијела требају предузимати ради остварења НИД-а, представљају сјајан водич за рад свим доносиоцима одлука. Њихово уважавање приликом одлучивања о правима дјетета, разврстаним у успјешно одабране области у оквиру којих су правилно и потпуно сагледане потребе за процјеном и утврђивањем НИД-а (уважавајући посебне околности на страни сваког дјетета у конкретној ситуацији и у конкретно вријеме када се доноси одлука), допринијеће уједначавању критеријума за одлучивање. Ово уједначавање не значи, међутим, ограничење слободне процјене доносиоца одлуке, јер њему остаје слобода одабира, између свих елемената наведених и ненаведених у Смјерницама, оних који су према његовом мишљењу приоритетни у разматраном случају, односно поступку који се води.

Примјена Смјерница у пракси ће свим особама професионално ангажираним у раду с дјецом и за дјецу омогућити да у већој мјери дају свој допринос у остваривању и заживљавању стандарда “најбољи интерес дјетета”, утврђујући и образлажући у сваком конкретном случају разлоге због којих сматрају да донесена одлука осигурава добробит дјетета. Тиме ће се спријечити и отклонити занемаривање, угрожавање и повреда права дјетета, односно створити претпоставке за уклањање препрека присутних у досадашњој пракси процјене и утврђивања НИД-а и за унапређење квалитете заштите права и интереса дјетета. Ово тим више што је попис посебних елемената у свакој области заправо “жељени резултат” добро комбинованог приступа у раду представника академске заједнице и стручњака из праксе.

Не може се, међутим, не нагласити да ће практична примјена Смјерница зависити не само од оних којима су оне намијењене (професионалци, органи и тијела у чијој надлежности је уређење и вођење поступака у којим се одлучује о питањима која се тичу дјетета и пред којим се постиже споразум о тим питањима), већ и од оних који треба да створе претпоставке за њихову реализацију (креатори политика које се односе на дјецу, полицијски службеници и студенти с усвојеним сазнањима о вриједности Смјерница). У том смислу би Смјернице требале иницирати и креаторе политика које се односе на дјецу да дају свој допринос јачању професионалних компетенција свих стручњака у раду с дјецом и јачању одговорности доносилаца одлука за неуважавање елемената из Смјерница. Професионални став према Смјерницама и “мјера” уважавања елемената за процјену и утврђивање НИД-а у свим областима биће најбољи показатељ о нама самима и времену у којем живимо.

проф. др Уцејна Хабул

СМЈЕРНИЦЕ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА

ВОДИЧ ЗА ПРОФЕСИОНАЛЦЕ

Сарајево, јун 2018.

САДРЖАЈ

I УВОД	15
1. 2. Разлог израде Смјерница.....	15
1.2. Сврха Смјерница.....	16
1.3. Циљна група.....	16
1.4. Основна начела.....	17
II ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НИД-а	19
II 1. ЗАЈЕДНИЧКИ/ОПШТИ ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НИД-а	21
II 2. ПОСЕБНИ ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НИД-а	23
1. Елементи за процјену и утврђивање НИД-а у изради јавних политика, закона и подзаконских аката који се тичу дјеце	25
1. Доношење и усклађивање јавних политика, закона и подзаконских аката.....	27
2. Професионални стандарди поступања.....	30
2.1. Сврха професионалних стандарда и предности њихове примјене.....	30
2.2. Активности у изради професионалних стандарда у најбољем интересу дјетета.....	31
3. Надзор у примјени прописа.....	32
3.1. Инспекцијски надзор.....	32
3.2. Праћење спровођења закона (извјештавање).....	32
4. Истраживање с дјецом и о дјечи.....	34
4.1. Етика у истраживању.....	34
4.2. Најбољи интерес дјетета у истраживањима.....	35
5. Обуке.....	36
2. Елементи за процјену и утврђивање НИД-а у области породичне и социјалне заштите	37
1. Сазнање/утврђивање поријекла дјетета.....	39
2. Вршење родитељског права.....	40
2.1. Вршење родитељског права у случају заједничког живота родитеља и дјетета.....	40

2.2. Вршење родитељског права у случају одвојеног живота родитеља	42
2.3. Смјештај дјетета и повјеравање његовог чувања и васпитања другој особи или установи/повјеравање дјетета на заштиту и васпитање другом лицу у случају одвојеног живота родитеља.....	43
2.4. Одржавање личних односа и непосредних контаката дјетета с родитељем с којим не живи.....	47
2.5. Мјере према родитељима ради заштите права и интереса дјетета.....	49
3. Издржавање дјетета и заштита имовинских права и интереса дјетета.....	50
4. Међународна отмица дјете	53
5. Усвојење.....	55
5.1. При заснивању усвојења	55
5.2. При одлучивању о дозволи увида у списе предмета	57
5.3. При раскиду/престанку непотпуног усвојења	57
6. Старатељство.....	57
6.1. При доношењу одлуке о стављању дјетета под старатељство и именовању старатеља.....	58
6.2. При вршењу старатељства	59
6.3. При доношењу одлуке о разрешењу старатеља дужности.....	59
6.4. При доношењу одлуке о престанку старатељства	60
7. Збрињавање/смјештај дјете у хранитељску/другу породицу	60
7.1. При утврђивању подобности за збрињавање/смјештај у хранитељску/другу породицу.....	60
7.2. Током трајања збрињавања/смјештаја у хранитељској/другој породици	63
7.3. При престанку хранитељства/смјештаја дјетета у хранитељској/другој породици	63
8. Смјештај дјете у установу	64
8.1. Приликом утврђивања услова за смјештај у установу.....	64
8.2. Током трајања смјештаја дјетета у установи.....	65
8.3. При престанку смјештаја у установи.....	66
9. Дјете с инвалидитетом.....	66
10. Дјете жртве насиља.....	69
11. Занемарена дјете.....	71
12. Дјете избјеглице и дјете без пратње.....	74
13. Поступци остваривања новчаних давања у системима социјалне и дјечје заштите	75
3. Елементи за процјену и утврђивање НИД-а у области образовања	77
1. Осигурање приступа образовању	79
2. Осигурање инклузивности у образовању.....	80
3. Осигурање квалитета у образовању.....	85
4. Безбједност и заштита дјете од насиља у образовним установама	88

5. Осигурање партиципације у образовању	89
6. Изрицање дисциплинских мјера	90
4. Елементи за процјену и утврђивање НИД-а у области здравствене заштите	93
1. Превенција болести и промоција здравља	95
1.1. Имунизација	95
1.2. Рани раст и развој дјетета	96
1.3. Здрави стилови живота	99
2. Здравствена заштита дјеце на примарном нивоу	102
3. Здравствена заштита дјеце с тешкоћама у развоју	103
4. Оцјењивање способности и разврставање дјеце с инвалидитетом.....	105
5. Остваривање НИД-а у грађанском судском поступку	107
1. Учешће дјетета у грађанском судском поступку	109
1.1. Право дјетета на слободно изражавање мишљења	109
1.2. Припрема дјетета за учешће у поступку	110
1.3. Разговор с дјететом у поступку.....	111
2. Судске одлуке у поступку у којем учествује дијете	114
3. Посебни поступци ради заштите интереса дјетета.....	115
3.1. Поступак у споровима о издржавању дјетета	115
3.2. Поступак у споровима о издржавању дјетета с иностраним елементом.....	116
3.3. Поступак по захтјевима по основу Конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице дјеце	119
6. Остваривање НИД-а у кривичним поступцима.....	121
1. Разговор с дјететом у кривичним поступцима	123
1.1. Комуникација с дјецом	124
1.2. Комуникација с дјецом у контакту са законом.....	125
1.3. Нека важна права дјеце уграђена у домаће кривично законодавство	128
2. Најбољи интерес дјетета и начело материјалне истине.....	130
3. Алтернатива поступку, а не санкцији	134
3.1. Сви органи/учесници.....	134
3.2. Појединачна поступања учесника непосредно након сазнања о почињењу дјела	135
3.3. Појединачна поступања овлашћених службених особа, тужилаца и судија за малољетнике након прибављања релевантних података за малољетника у сукобу са законом.....	136
LITERATURA.....	139

I УВОД

(др Сузана Бубић, професор емеритус)

1.1. Разлог израде Смјерница

Најбољи интерес дјетета је у Конвенцији о правима дјетета (даље: КПД или Конвенција) постављен као једно од основних начела: “У свим активностима које се тичу дјеце, без обзира на то да ли их проводе јавне или приватне установе за социјалну заштиту, судови, управни органи или законодавна тијела, мора се првенствено водити рачуна о најбољем интересу дјетета.” (члан 3. став 1). Овај став о најбољем интересу дјетета (у даљем тексту: НИД) преузет је у бројним документима који се односе на дијете, између осталог, и у Стратегији Савјета Европе за права дјетета (2016–2021).

Првенствени значај НИД-а не значи, међутим, његову апсолутну предност у односу на интересе других особа и интересе друштва. У случају сукоба интереса дјетета и права других особа, надлежни орган или тијело треба пронаћи компромис, а уколико је њихово усклађивање немогуће, интереси свих учесника се морају анализирати и размотрити, али се већи значај ипак мора придати НИД-у (Општи коментар бр. 14 (2013) о праву дјетета да се првенствено води рачуна о његовим најбољим интересима, УН Комитет за права дјетета (даље: Коментар бр. 14), т. 39). Умјесто првенственог, “врховни” или “кључни” значај НИД-у је признат само у случају усвојења (члан 21. КПД).

Ово начело је основни стандард, чија дефиниција није садржана у Конвенцији. То га чини непрецизним и намеће потребу конкретизације, објективизације и прецизирања његове садржине од случаја до случаја, разматрањем бројних фактора и елемената. При процјени и утврђивању НИД-а, надлежни органи и тијела не смију довести у питање – занемарити, угрозити, а поготово повриједити ниједно право признато дјетету у Конвенцији и њеним протоколима те у домаћим прописима. Сврха НИД-а је управо осигурање потпуног и стварног, ефикасног остваривања свих права признатих Конвенцијом (Коментар бр. 14, т. 4. и 82).

Припремљене Смјернице за процјену и утврђивање НИД-а садрже велики број елемената који га одређују. С обзиром на то да су потребе, захтјеви и интереси сваког дјетета посебни и другачији у односу на другу дјецу, доносиоци одлуке неће увијек узимати у обзир све ове елементе, неће их користити на исти начин, неће им придавати исти значај у сваком индивидуалном случају, нити ће њихов садржај бити исти за свако дијете. Напротив, за конкретни случај треба да утврде који су елементи релевантни, да им одреде садржај и значај у односу на друге елементе – да све елементе анализирају у односу на друге и између њих постигну равнотежу, нарочито онда када су неки од њих међусобно у сукобу (Коментар бр. 14, т. 80–81). Поред ових елемената, Смјернице садрже и активности које надлежни органи и тијела требају предузимати ради остварења НИД-а.

При утврђивању елемената настојало се Смјерницама обухватити њихов што већи број, нарочито оних битнијих, без намјере постизања свеобухватности и коначности листе елемената. Стога се у пракси могу узети у обзир и они који нису садржани у Смјерницама. Исто тако, остаје отворена могућност да се Смјернице дограђују и проширују новим елементима који се у пракси покажу оправданим и корисним.

Ради остварења НИД-а нужно је: а) да стручни радници који раде с дјецом и одлучују о питањима која их се тичу посједују потребна знања и вјештине стечене интердисциплинарном обуком о правима и потребама дјече, о начину комуницирања с дјецом свих узраста и у свим ситуацијама; б) да се сваки спор у који је укључено дијете ријешити у што је могуће краћем року, како би се спријечило наступање трајних и неотклоњивих штетних посљедица за дијете.

Вриједност Смјерница ће се утврдити и циљеви њеног доношења остварити само ако се оне буду користиле у пракси и ако се успостави интерактивни однос између њих и праксе. Сви они којима су Смјернице намијењене требају их користити у највећој могућој мјери.

1.2. Сврха Смјерница

Циљ креирања Смјерница је помоћ свим органима, тијелима и другим доносиоцима одлука у чијој надлежности је директно или индиректно осигурање остваривања и заштите права дјетета. Смјернице им требају помоћи при тумачењу и примјени законских и других прописа у свим областима релевантним за права дјетета и његов положај унутар породице и шире заједнице, у одгојним, образовним и здравственим установама, установама социјалне заштите, у судском и управном поступку. На тај начин осигурана ефикаснија примјена прописа омогућит ће лакше, боље, потпуније и правилније утврђење НИД-а. Томе ће допринијети и други постављени циљ – истицање потребе и кориштење, увијек када за тим постоји потреба, методе сарадње између различитих дисциплина, односно мултидисциплинарни приступ разматрању свих питања и утврђењу НИД-а.

Смјернице су припремљене да послуже као средство и водич доносиоцима одлука при процјени и утврђивању НИД-а, односно да, уз уважавање посебних околности сваког конкретног дјетета, конкретне ситуације и конкретног времена у којем се доноси одлука, пронађу најбоље могуће рјешење за дијете и заштите његов најбољи интерес. Доносиоци одлука су слободни одлучити којем елементу ће у конкретном случају дати предност, односно које елементе неће узети у обзир због тога што би се њиховим уважавањем повриједило неко од права признатих дјетету.

1.3. Циљна група

Смјернице су намијењене професионалцима, органима и тијелима у чијој надлежности су поступци у којима се одлучује о питањима која се тичу дјетета, као и онима пред којима се постиже споразум о тим питањима. Ради се о судијама, тужиоцима, стручним сарадницима суда и тужилаштва, овлашћеним службеним особама, адвокатима, стручним радницима органа старатељства (посебно социјалним радницима), здравственим и одгојно-образовним радницима и осталим особама ангажованим у одгојно-образовном процесу, особама овлашћеним за посредовање, професионалцима у законодавној и извршној власти. Корисници Смјерница су доносиоци политика које се тичу дјече, полицијски службеници, студенти.

1.4. Основни принципи

Смјернице су засноване на основним принципима постављеним Конвенцијом о правима дјетета, преузетим и потврђеним у осталим документима који се односе на дјецу и у пракси Европског суда за људска права. У складу с тим, поступајући у предметима који се тичу дјетета, дјеце као групе или уопште дјеце, при примјени стандарда **најбољи интерес дјетета**, уздигнутог на ниво основног принципа, сви надлежни органи, тијела и остали доносиоци одлука, морају се придржавати остала три принципа:

- **недискриминације дјетета**, његових родитеља и законских старатеља по основу њихове расе, боје коже, пола, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног, етничког или социјалног поријекла, имовине, тешкоћа у развоју, породичног поријекла или неке друге околности (члан 2. став 1),
- **права на живот и осигурања у највећој могућој мјери опстанка и развоја дјетета** (члан 6),
- **слободног формирања и изношења мишљења дјетета** у сваком судском и управном поступку који га се тиче и поштовање његовог мишљења (члан 12).

II ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НИД-а

II 1. ЗАЈЕДНИЧКИ/ОПШТИ ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НИД-а

Елементи за процјену и утврђивање најбољег интереса дјетета (у даљем тексту: елементи) су бројни, с различитим значајем и утицајем на конкретно дијете, односно конкретну ситуацију у којој се оно нађе и о којој се одлучује. Стога се они морају цијенити у сваком посебном случају и контексту.

Међутим, и поред немогућности генерализације НИД-а, при његовој оцјени се морају узети у обзир елементи који се могу означити као заједнички или општи, а који су наведени и у Коментару бр. 14. У оквиру њих су елементи релевантни за највећи број ситуација у којима се нађе дијете или група дјеце чији се најбољи интерес треба осигурати.

1. Мишљење дјетета: без обзира на то ко и у којој ситуацији одлучује о питању које се тиче дјетета, став дјетета о том питању је основни елемент, а у исто вријеме и средство за процјену и утврђивање његовог најбољег интереса. У складу с његовим узрастом и зрелошћу, дјетету се мора увијек дати могућност да утиче на одређење свог најбољег интереса.

2. Идентитет дјетета: свако дијете је другачије од другог па се при процјени НИД-а мора узети у обзир његов идентитет, односно карактеристике које су укључене у њега, као што су спол, сполна оријентација, национално поријекло, религија, културни идентитет.

3. Очување породичне средине и одржавање односа дјетета с родитељима и члановима породице: дијете се интервенцијом надлежних органа и тијела, односно изрицањем мјера може одвојити од породице само ако се на други начин не може заштитити. Онда када се одвоји од једног или оба родитеља, односно од других чланова породице, мора му се осигурати одржавање редовних и квалитетних личних односа и непосредних контаката с њима.

4. Старање, заштита и сигурност дјетета: дјетету се у свим ситуацијама и доношењем одлуке о свим питањима која га се тичу треба осигурати добробит, односно задовољење основних примарних, материјалних, образовних и емотивних потреба те потребе за љубављу и сигурношћу.

5. Стање рањивости дјетета (дијете с тешкоћама у развоју, припадник националне мањине, жртва насиља, мигрант, избјеглица, итд.): НИД се не може процјењивати на исти начин за ову и осталу дјецу, као ни за сву дјецу из истог стања рањивости.

6. Право дјетета на здравље и његово здравствено стање: дјетету се мора пружити безусловна и адекватна здравствена заштита, која укључује превентивну и медицинску његу, без обзира на његов статус осигурања.

7. Право дјетета на образовање: образовање је основно људско право сваког дјетета које је садржано у бројним међународним документима и законима у Босни и Херцеговини. Ово право је повезано с остваривањем других права, чиме се утиче на квалитет живота сваког појединца.

II 2. ПОСЕБНИ ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НИД-а

1.

ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА У ИЗРАДИ ЈАВНИХ ПОЛИТИКА, ЗАКОНА И ПОДЗАКОНСКИХ АКАТА КОЈИ СЕ ТИЧУ ДЈЕЦЕ

Нада Граховац, Салиха Ђудерија, Јасмина Мујезиновић

1. Доношење и усклађивање јавних политика, закона и подзаконских аката

УН Конвенција о правима дјетета¹ обавезује државе чланице да предузму све потребне законодавне, административне и остале мјере ради осигурања остваривања сваког права из Конвенције за свако дијете (члан 4). То захтијева да се, прије свега, законодавство у потпуности усклади с Конвенцијом, како би се њени захтјеви и основни принципи могли директно примјенјивати. У контексту Конвенције, државе морају видјети своју улогу као дужност испуњења јасних законских обавеза према сваком дјетету. Остваривање људских права дјетета не смије се схватити као добротворни рад или исказивање милости (УН Комитет за права дјетета, Општи коментар број 5: Опште мјере за спровођење Конвенције, тачка 1,11; даље: Коментар број 5).

Обавеза државе, односно надлежних органа, да “ће предузети” одговарајуће мјере не оставља простор за процјену да ли ће и које мјере предузети, већ је обавезује да предузме “све одговарајуће мјере” (УН Комитет за права дјетета, Општи коментар број 13: Право дјетета на слободу од свих облика насиља, тачка 37). Да би систем одговорио на потребе дјецe и осигурао њихово право на заштиту, под овим мјерама се подразумева цијели низ мјера у различитим ресорима, укључујући законодавну активност, усвајање стратешких докумената за унапређење бриге за дјецу, програма превенције и услуга за подршку дјеци, обавезан мултидисциплинаран приступ, едукацију дјецe и одраслих који раде с дјецом.

Остваривање права дјецe захтијева системска рјешења. Комитет за права дјетета, у циљу ефикасније примјене Конвенције и јачања система дјечје заштите, утврдио је цијели низ мјера и активности које свака држава треба предузети како би права дјетета призната Конвенцијом у пракси била остварена, и то “доношењем закона, успостављањем тијела за координацију и надзор – државних и независних, сакупљањем свих неопходних података, подизањем свијести и обуком, као и доношењем и примјеном одговарајућих мјера, услуга и програма” (Коментар број 5, тачка 9).

Мјере на којима Комитет инсистира односе се, прије свега, на:

а) Доношење дугорочног стратешког документа за дјецу

Институт најбољих интереса дјетета има за циљ осигурати потпуно и стварно остваривање свих права из Конвенције за свако дијете. Овакав начин остваривања права дјетета захтијева развој приступа заснованог на свим правима и активно учешће свих субјеката заштите. За реализацију тако постављених циљева врло је важна свеобухватна стратегија – дугорочни плански документ за унапређење друштвене бриге за дјецу.

Доношење стратегије за дјецу, у складу с Уставом утврђеним надлежностима, израз је потребе да се идентификују проблеми у остваривању права дјецe у различитим областима те да се дефинишу политике које ће унаприједити положај дјецe на њиховом путу одрастања – од рођења до пунољетства, у свим сегментима друштва.

Доношење стратешког документа истовремено је одговор на захтјев не само Конвенције о правима дјетета, већ и других међународних докумената и преузетих обавеза који захтијевају да се сваком дјетету под истим условима омогући остваривање његових права.

¹ Босна и Херцеговина је Конвенцију о правима дјетета преузела нотификацијом о сукцесији 1993. године.

Основни циљ стратешког документа је да обезбиједи ефикаснију промоцију права дјеце и ефикаснију заштиту дјеце у остваривању њихових права, кроз спровођење међународних и националних стандарда који се односе на дјецу, на начин да се идентификују основни проблеми у остваривању права дјеце и њиховој заштити те да се на реално заснованим потребама дјеце дефинишу дугорочне политике, мјере и активности те одреде приоритети ради унапређења бриге за дјецу у свим сегментима друштва.

Стратешки документ мултидисциплинарним приступом треба обезбиједити cjеловит приступ свим правима за сву дјецу, кроз опис одрживог процеса за остваривање права дјеце у cjелини, и зато се у дефинисању циљева мора водити рачуна да они буду реално могући и оствариви.

Мултидисциплинаран приступ у доношењу стратешког документа и његовом спровођењу, поред осталог, указао би и на чињеницу да су сва права дјетета основна и једнако важна и зато их није могуће рангирати по значају, јер су сва потребна сваком дјетету на његовом путу одрастања. Као што права из Конвенције није могуће рангирати по њиховом значају, тако ни основне принципе из Конвенције није могуће рангирати по важности. Имајући у виду да је институт најбољег интереса дјетета примарни критериј који треба слиједити у свим активностима у вези с дјецом, а да све активности укључују не само одлуке, већ и све радње, политике, приједлоге, услуге, процедуре, дугорочни стратешки документ треба осигурати да најбољи интереси дјеце у остваривању њихових права у свим ресорима буду од првенственог значаја.

Полазећи од дефиниције дјетета у Конвенцији о правима дјетета, треба у потпуности поштовати четири основна принципа Конвенције:

- најбољи интерес дјетета,
- право на живот, опстанак и развој,
- право на изражавање мишљења,
- право на заштиту од дискриминације.

Стратешки документ треба укључити:

- грађанска права и слободе,
- социјалну заштиту, породично окружење и алтернативно старање,
- здравствену заштиту,
- образовање, културне активности и слободно вријеме,
- посебне мјере заштите.

Стратешки документ треба осигурати:

- израду provedбених програма за одређени временски период с јасно одређеним активностима, носиоцима активности и задатим роковима,
- обавезну координацију свих субјеката заштите,
- механизам за надзор и стално праћење, редовно ажурирање и периодичне извјештаје.

Стратешки документ, у коначници, треба осигурати **једнак приступ за сву дјецу** у остваривању њихових права у свим ситуацијама у којима се дјеца нађу, на начин да њихов најбољи интерес буде од првенственог значаја.

b) Усклађивање Закона са захтјевима Конвенције

Прихватањем Конвенције о правима дјетета држава је преузела обавезу предузети све потребне законодавне мјере (члан 4) чији циљ је усклађивање цјелокупног законодавства са захтјевима и основним принципима Конвенције. Усклађивање законодавства мора бити континуиран процес који обавезује на свеобухватну анализу свих закона², како оних који су на снази тако и приједлога закона, на начин “да се размотри не само сваки члан Конвенције посебно, већ и Конвенција у цјелини, уважавајући међузависност и недјелјивост људских права” (Коментар број 5, тачка 18).

Усклађивање Закона са захтјевима Конвенције, у складу с Уставом утврђеним надлежностима, захтијева да сви секторски закони (образовање, породични односи, здравствена заштита и други) јасно препознају основне принципе Конвенције и поред утврђеног права осигурају ефикасне поступке који су доступни дјеци у случају повреде права и механизме за њихову заштиту, а што укључује и **потребне информације, заступање дјеце, поступке за приговоре и жалбене поступке**. Дјеца у образовном систему, као и у свим другим, требају знати коме се у школи и како обраћају због повреде њиховог права, када и под којим условима могу захтијевати преиспитивање одлуке првостепеног органа и ко о томе у школи одлучује.

Усклађивање Закона обавезује државу и да дјетету омогући остваривање **права да изрази своје мишљење и да буде саслушано**, а то обавезује да сви секторски закони јасно препознају ово право дјетета и омогуће његово остваривање и у породици, школи, здравственом и социјалном сектору, на начин да се мишљењу дјетета посвети дужна пажња не само код доношења појединачних одлука, већ и у припреми прописа, одговарајућих мјера и њиховој евалуацији.

Усклађивање законодавства са захтјевима Конвенције обавезује и да се **осигура њихова адекватна примјена**, између осталог и доношењем подзаконских аката у складу са Законом и роковима утврђеним Законом. Изостанак подзаконских аката на које Закон обавезује оставља простор за различито тумачење и различит приступ у примјени Закона у пракси, у сваком случају до неједнаког приступа у остваривању права дјеце, што доводи у питање њихов најбољи интерес.

Усклађивање законодавства обавезује и да се **системски прати какви су ефекти примјене постојећих законских рјешења** у остваривању права дјеце и њиховој заштити,³ и да ли су дефинисана законска рјешења и у којој мјери одговорила на потребе дјеце. Анализа примјене постојећег законодавног оквира није сама себи сврха, већ основа за нове законодавне мјере и активности.

За остваривање права дјеце и њихову заштиту посебно је важна **координација у раду различитих ресора**, али и унутар истих ресора. Координација је неопходна не само у поступању у појединачним случајевима, у различитим ресорима и по различитом основу као што су, између осталих, и заштита дјеце од различитих облика насиља, збрињавање дјеце без родитељског старања, подршка и помоћ дјеци с тешкоћама у развоју, већ и у планирању и дефинисању политика, успостављању адекватног законодавног оквира, одређивању приоритета у остваривању права и интереса дјеце и њиховој заштити, у вршењу надзора. Изостанак адекватне координације у пракси доводи до неједнаког

² Примјера ради, све док Законом не буде утврђено да није могуће ублажавање казне починиоцима КД сексуалног злостављања дјеце, овим починиоцима, као и свим другим, казна се може ублажити под условима утврђеним Законом.

³ Практика показује да постојећа законска рјешења нису осигурала потребне механизме да дјеца остваре своје право на издржавање, а при томе нема званичних података о броју дјеце чији родитељи не извршавају законску обавезу издржавања било да алиментацију уопште не плаћају или уплате врше повремено или у износу мањем од досуђеног, нема података о броју покренутих поступака породично-правне заштите и ефектима њихове примјене.

поступања и пребацивања одговорности с једног на другог субјекта заштите, што доводи у питање остваривање права дјецe и њихов најбољи интерес.

2. Професионални стандарди поступања

2.1. Сврха професионалних стандарда и предности њихове примјене

Професионални стандарди поступања (у даљем тексту: стандарди) примјењују се у различитим подручјима живота, а у правилу се темеље на стручним искуствима у примјени међународних и националних прописа из области заштите основних људских права и слобода појединца или група особа. Овим стандардима описују се елементи професионалног рада који се односе на способности овлашћених институција, тијела и професионалаца да услуге које осигуравају буду дјелотворније према особама на које се односе.

У Босни и Херцеговини се у областима које се односе на дјецу често креирају *процедуре, смјернице, упуте и слични материјали* који према Конвенцији о правима *дјетета* требају садржавати стандарде којима се штити најбољи интерес дјетета, при чему исти требају бити релевантни и оствариви. Примјена професионалних стандарда у одређеним секторима заштите дјецe је тежа и захтјевнија.

Приликом креирања професионалних стандарда, институције и организације требају своје активности темељити на општим начелима којим се наглашава да:

1. Свако дијете има једнако право на заштиту од злостављања и изабљивања,
2. Свако дијете треба подстицати да оствари свој потенцијал,
3. Сваком дјетету треба осигурати заштиту од дискриминације,
4. Сви професионалци које раде с дјецом и за дјецу су одговорни и дужни подржавати бригу за дјецу и заштиту дјецe,
5. Надлежне институције које раде с партнерским организацијама дужне су осигурати минималне стандарде заштите дјецe у њиховим програмима.

Предности спровођења професионалних стандарда заштите дјецe су у томе што поступање у складу с њима умањује могућност повреде права дјецe. Стандарди обавезно садрже инструкције за понашање према дјеци и инструкције о томе шта надлежне институције и организације требају предузети у случају повреде права дјетета. Институције и организације креирањем и усвајањем стандарда показују своје одређење за осигурање најбољег интереса дјетета и помажу особама које раде с дјецом и за дјецу да, побољшањем своје праксе, превенирају кршење права дјецe. С обзиром да је заштита дјецe претежно у надлежности локалних власти, важно је да се стандарди примјењују и на свим другим нивоима власти на исти начин, што је и суштина стандарда.

2.2. Активности у изради професионалних стандарда у најбољем интересу дјетета

Да би институције и организације креирале професионалне стандарде, чијом примјеном ће бити у стању осигурати најбољи интерес дјетета, при њиховој изради требају предузети сљедеће активности:

- Израдити службени документ о сигурности дјецe (Политика заштите дјецe), израдити упуте за примјену Политике заштите дјецe које требају садржавати јасне смјернице и активности које се предузимају у случају сумње на повреду сигурности дјетета.
- Спровести мјере којима се спречава угрожавање најбољег интереса дјетета од стране упосленика који су у директном или индиректном контакту с дјецом, као што је нпр. прописивање додатних критерија за запошљавање особа за рад с дјецом и за дјецу с циљем превенирања упошљавања/ангажовања особа које представљају опасност за дјецу, доношење јасних процедура које се односе на путовања и боравак с дјецом, превоза дјецe и сл. Израдити смјернице о понашању према дјеци, као што су кодекси понашања или правилници о поступању професионалаца према дјеци. Такве смјернице могу ограничити или елиминисати ситуације повредe сигурности дјецe и спријечити неистините оптужбе против професионалаца и других особа које долазе у контакт с дјецом.
- Осигурати испуњавање професионалних стандарда на свим нивоима на којима се пружају услуге дјеци,
- Усвојити процедуре за поступање у случају пријаве дискриминације и план обука за професионалце који раде с дјецом или за дјецу,
- Упознати дјецу, професионалце и јавност с документима чији поступак доношења је у току.

Ради постизања горе наведеног циља, након креирања професионалних стандарда институције и организације требају предузети сљедеће активности:

- Осигурати спровођење обука и стручног усавршавања професионалаца задужених за сигурност дјецe,
- Осигурати доступност савјетодавне помоћи и подршке за дјецу и за професионалце како би они могли испунити своју улогу у заштити дјецe,
- Осигурати спроведбу и праћење стандарда,
- Успоставити сарадњу с партнерима у циљу испуњавања стандарда и њиховог дјеловања у најбољем интересу дјетета.

3. Надзор у примјени прописа

Надзор у примјени прописа, чији је утицај на остваривање најбољег интереса дјетета директан, према међународним стандардима обухвата испитивање:

- да ли је сам пропис усаглашен с преузетим међународним стандардима из области људских права дјецe,
- да ли се постојећи пропис који се односи на најбољи интерес дјетета ефикасно примјењује.

У правној пракси у Босни и Херцеговини присутне су двије компоненте надзора:

- Инспекцијски надзор, који обављају надлежне инспекцијске службе у складу са законима који су на снази у Босни и Херцеговини,
- Праћење спровођења закона, као надзор који обављају надлежне институције сачињавањем извјештаја о спровођењу закона.

3.1. Инспекцијски надзор

Надлежне институције и/или инспекције обавезане су да предузимају инспекцијске радње ради утврђивања стања извршавања прописа, поред осталих, и у области заштите права дјецe. Инспекција може изрицати управне мјере ради спречавања и отклањања незаконитости у извршавању прописа и предузимати друге управне мјере и радње одређене законима који регулишу рад инспекцијских служби.

Сврха инспекцијског надзора је, значи, и превентивно дјеловање, односно подстицање друштвене одговорности у извршавању нормираних обавеза. Инспекцијски надзор организован је према законима Федерације Босне и Херцеговине, кантона, Републике Српске и Брчко Дистрикта БиХ. Према додијеленој надлежности, инспекцијски надзор има директну улогу у заштити најбољег интереса дјетета. Посебно важну улогу имају управне мјере које доносе инспекције, нарочито у области образовања и рада дјецe, будући да се заснивају на најбољем интересу дјетета.

3.2. Праћење спровођења закона (извјештавање)

Извјештаји⁴ о спровођењу закона у области заштите права дјетета садрже опис и анализу поступања тијела јавне власти у складу с одредбама закона, остваривање функција заштите, праћења и промоције права те стручну оцјену стања, као и приједлоге за отклањање недостатака и неправилности у спроведби закона. Подношење извјештаја је основна законска обавеза тијела јавне власти којом се омогућава приступ информацијама свим заинтересираним, укључујући и цивилно друштво.

Извјештаји су често једина полазна основа за анализу постигнућа надлежних институција у области заштите права дјетета, због чега је важно осигурати њихов квалитет. Уз одговарајућу методологију у припреми извјештаја, потребно је осигурати:

⁴ Извјештавање је процес пружања информација тијелима јавне власти, политичарима, међународним тијелима, цивилним организацијама и становништву које се заснива на оцјени и обради широке лепезе података. Тај процес подразумијева континуирано и системско прикупљање података и информација.

- стручно-аналитичко праћење примјене појединих законских одредаба,
- податаке и показатеље о поступцима и активностима професионалаца који примјењују закон који осигурава најбољи интерес дјетета,
- идентификацију тијела која примјењују закон и воде службене евиденције,
- партиципацију дјеце увијек када је то могуће,
- сарадњу са представницима цивилног друштва и
- праћење степена усаглашености закона с међународним стандардима заштите дјеце.

У оквиру процеса извјештавања треба разликовати активност намијењену информисању јавности од процјене учинка прописа, прије свега у погледу израде и објаве плана савјетовања с цивилним друштвом.

3.2.1. Прикупљање података

Подаци који се односе на дјецу и њихова права могу се прикупљати путем мјерења, евалуације или праћења, зависно од сврхе у коју се користе. Прикупљени подаци моћиће се користити у најбољем интересу дјетета и моћиће допринијети његовом остварењу ако се на основу њих може:

- осигурати континуитет и дугорочна употреба успостављених система за прикупљање података,
- припремити анализа којом се прати испуњење стандарда најбољег интереса дјетета и генерално заштита дјеце,
- пратити развој и промјена ситуације за одређене угрожене групе дјеце,
- пратити примјена законодавства и политика усмјерених на сузбијање дискриминације дјеце,
- израдити извјештај и препорука за подузимање радњи у случајевима кршења права дјеце,
- информисати јавност, доносиоце одлука и све друге релевантне субјекте о стању права дјеце.

3.2.2. Евиденције

Важну компоненту за израду извјештаја представљају евиденције које се односе на дјецу. Оне требају бити креиране тако да осигуравају увид у податке чијом анализом се могу утврдити облици, обим и квалитет заштите коју уживају дјеца. У свим успостављеним евиденцијама о дјецци нужно је осигурати одговарајућу заштиту података и приступ личним подацима омогућити само особама којима је то право изричито признато.

У сврху осигуравања најбољег интереса дјетета, евиденције требају обухватати што већи број података који се односе на дјецу, као што су:

- доб,
- спол,
- инвалидитет,
- образовање,
- породични и социјални статус,
- здравствени статус,
- контекстуалне информације о угроженим групама и подручјима и
- друге податке о правима и врсти заштите коју уживају дјеца.

4. Истраживања с дјецом и о дјечи

Истраживања с дјецом и о дјечи реализују се с различитим циљевима: унапређења научног и стручног знања о дјечи, тј. о свим аспектима њиховог функционисања (физичком, когнитивном, социјалном, емоционалном), актуализације проблема с којим се сусрећу дјеца и предлагања рјешења ради унапређења друштвене бриге за дјецу.

Истраживања с дјецом као учесницима у истраживању спроводе се само у случајевима када се до планираних спознаја не може доћи на други начин. Ако су дјеца учесници у истраживањима, с обзиром на њихову рањивост, приликом истраживања захтијева се посебна пажња, сензибилитет и обезбјеђење заштите од могућих злоупотреба у истраживањима, уз поштовање стандарда најбољег интереса дјетета. У овим истраживањима, уз остала начела Конвенције о правима дјетета, посебан значај треба дати начелу права дјетета на изражавање властитог мишљења. Дјеца морају имати могућност изношења властитог става о истраживању зависно од узраста дјетета, његових потреба и могућности.

У Коментару број 14 Комитета за права дјетета (2013) међу посебним активностима које држава треба да подузима ради обезбјеђења поштивања принципа најбољег интереса дјетета у пракси (параграф 15), у области истраживања је идентификовано: "Поштовање и осигурање примјене принципа најбољег интереса дјетета код истраживања, прикупљања података, праћења и евалуације прикупљања података"(алинеја е).

4.1. Етика у истраживању

Ако се спроводе истраживања у којима су учесници дјеца, морају се поштовати начела и стандарди, као и права испитаника (дјеце) прописани Етичким кодексом истраживања с дјецом и о дјечи (даље: Етички кодекс).⁵ Кодекс обавезује сваког истраживача који обавља истраживање с дјецом и о дјечи и односи се на сва истраживања у којима учествују дјеца, уз обезбјеђивање физичке, емоционалне и психолошке сигурности дјеце. При реализацији истраживања с дјецом сваки истраживач треба испоштовати и етички кодекс своје професије.

Етички кодекс уређује статус дјеце и њихових породица као учесника различитих истраживања – хуманистичких, друштвених, едукацијских, медицинских и свих других која на непосредан или посредан начин могу утицати на њихов лични интегритет. Његова основна сврха је упознавање истраживача, дјеце, родитеља/старатеља и цјелокупне јавности с основним етичким начелима и стандардима који се морају примјењивати у истраживањима која укључују дјецу. У складу с овим документом, истраживања с дјецом и о дјечи подразумијевају детаљну припрему, с прецизном припремом упутстава истраживачима који у фокус својих истраживања стављају дијете.

Етичност истраживачког поступка у раду с дјецом требала би се заснивати на сљедећим активностима:

- при одабиру методологије истраживања обавезно одабрати методологију која је прилагођена дјечи и њиховим развојним могућностима и потребама,
- добити сагласност надлежне институције за реализацију истраживања,

⁵ Етички кодекс истраживања с дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини, Савјет министара, 28. мај 2013. године

- адекватно информисати дјецу учеснике и њихове родитеље/старатеље о сврси истраживања на језику који могу разумијети, како би схватили циљеве, сврху и поступак истраживања,
- због тога што је свако дијете другачије од другог, у обзир узети разлике које постоје између дјеце, нарочито спол, национално поријекло, вјерску припадност и убјеђење, културни идентитет, као и стање рањивости дјетета (дијете с тешкоћама у развоју, припадник националне мањине, жртва насиља, мигрант, избјеглица),
- добити сагласност о учешћу родитеља/старатеља и дјетета, као и информисани пристанак дјетета,
- осигурати сигурне и угодне услове у којима ће се реализовати истраживање,
- гарантовати повјерљивост и осигурати анонимност у одлуци о учествовању у истраживању, као и анонимност и повјерљивост добијених података у току истраживања,
- извијестити дјецу учеснике и њихове родитеље/старатеље о добијеним резултатима истраживања на језику који могу разумијети,
- у свакој фази истраживања на прво мјесто ставити добробит дјетета као учесника.

Ради обезбјеђивања квалитетног учешћа дјеце развијен је систем практичних стандарда којима се усмјерава учешће дјеце: 1. етички приступ: транспарентност, искреност и одговорност, 2. учешће дјеце је важно и на добровољној је основи, 3. дружељубиво и охрабрујуће окружење за дјецу, 4. једнаке могућности, 5. особље ради с успјехом и самопоуздањем, 6. учешће промовише безбједност и заштиту дјеце, 7. обезбјеђивање праћења и евалуације.⁶

4.2. Најбољи интерес дјетета у истраживањима

Најбољи интерес дјетета у истраживањима осигурава се кроз следеће активности:

- формулисање проблема и циљева истраживања који се односе на унапређење положаја дјеце и остваривање њихових права,
- одређивање начина на који ће се дјеца укључивати, односно прецизна припрема упутстава истраживачима,
- обезбјеђивање пристанка дјетета: за дијете млађе од 15 година писани или усмени пристанак даје родитељ, а за дијете старије од 15 година довољан је његов пристанак, уз обавезну писмену обавијест родитеља/старатеља о садржају и циљу истраживања,
- уважавање и поштовање индивидуалних и културалних разлика међу дјецом, без утицаја предрасуда или стереотипа,
- укључивање и уважавање релевантних дјечјих ставова: дјетету се мора дати могућност да изнесе властити став,
- примјерено комуницирање с дјецом: у обзир се мора узети стање рањивости дјетета,
- формулисање закључака истраживања,
- представљање резултата и ефеката истраживања: оно треба обухватити информације о начину на који ће резултати истраживања допринијети:
 - сазнањима о дјеци,
 - разумијевању перспективе дјетета и/или
 - унапређењу њиховог положаја у друштву.

⁶ "Практични стандарди за учешће дјеце" (Practice Standards in Children's Participation) Save the Children, 2005.

Резултати и ефекти истраживања требају допринијети:

- унапређењу положаја дјеце и остваривању њихових права,
- здравом психофизичком одрастању и укључивању у друштво те партиципацији у одлучивању,
- промицању опште добробити дјеце, а тиме и породице и друштва.

5. Обуке

У Општем коментару број 14 Комитета за права дјетета (2013) међу посебним активностима које држава треба подузимати ради обезбјеђења поштивања принципа најбољег интереса дјетета у пракси, у области обука, наведена је обавеза: "Организовање одговарајућих обука за професионалце који раде с дјецом, као и све друге који доносе одлуке које директно или индиректно утичу на дјецу, с посебним освртом на принцип најбољег интереса дјетета".

У *Закључним запажањима* Комитета за права дјетета која се односе на комбиновани други, трећи и четврти периодични извјештај Босне и Херцеговине (2012) поновљена је ранија препорука да држава преузме примарну одговорност за пружање адекватне и систематичне обуке и сензибилизације професионалаца који раде с дјецом или за дјецу (полицијски службеници, парламентарци, судије, адвокати, здравствени радници, наставници, школска администрација и други професионалци по потреби).

Кључни проблеми у БиХ су недостатак адекватне и систематичне обуке и/или сензибилизације о дјечјим правима и потребама те њиховој заштити за професионалце који раде с дјецом и за дјецу, затим неодговарајући услови рада стручњака и недовољан број стручњака, као и њихова неодговарајућа регионална распоређеност.

Највећи недостатак методолошки нејединствених обука које су се до сада спроводиле у БиХ је недостатак континуитета, како у трајању обука, тако и у доступности постојећих обука свим професионалцима. Неопходно је да институције система своје стратешке планове и акције усмјере на адекватну и континуирану обуку професионалаца чији је задатак да штите права и интересе дјеце, као и свих других доносилаца одлука које директно или индиректно утичу на дјецу. Обуке морају бити континуиране и доступне свима.

У циљу постизања **адекватних стандарда у обукама**, неопходно је:

- успоставити систем сертификације и акредитације обука,
- успоставити бољу и квалитетнију сарадњу: уважавајући искуства и рад невладиног сектора, било би сврсисходно успоставити бољу и квалитетнију сарадњу владиних институција и невладиних организација те искористити постојеће ресурсе организација цивилнога друштва (семинаре, едукацијске програме, приручнике, брошуре, резултате истраживања),
- осигурати приступ усмјерен на дијете: најбољи интерес дјетета у области обука треба обухватити приступ усмјерен на дијете који:
 - узима у обзир индивидуалне потребе сваког дјетета и
 - је најповољнији за дјечји развој и заштиту дјеце при остваривању њихових права.

2.

ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА У ОБЛАСТИ ПОРОДИЧНЕ И СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Јасна Софовић, Сузана Бубић, Џамна Думан Вранић, Садмира Чајо,
Татјана Новаковић-Манојловић, Мирсада Потурковић, Љубо Лепир

1. Сазнање/утврђивање поријекла дјетета

Право дјетета на сазнање властитог поријекла, уз одређена ограничења, признато је Конвенцијом о правима дјетета (члан 7) и у домаћем породичном законодавству. Његово остварење је претпоставка за остваривање свих осталих права која су призната дјетету. У тијесној вези с њим је право на лично име и очување идентитета, који је одређен сполом, узрастом, нивоом зрелости, националним поријеклом, вјерском припадношћу, културним идентитетом, језиком. Психолошки идентитет је доживљај којег појединац има о себи у континуираном постојању властите личности, па у случају нарушавања тог континуитета може доћи до кризе идентитета и даље до дубље психолошке кризе код дјетета.

Основни идентификациони документ је извод из матичне књиге рођених с јединственим матичним бројем. Непостојање идентификације дјетета често угрожава друга права па дијете може постати предмет трговине људима, трговине органима, регрутовања за ратне сврхе, за илегална усвојења и бити злоупотријебљено на други начин.

С обзиром да је у Конвенцији о правима дјетета нормирано да се ово право дјетету мора гарантовати “колико је то могуће” (члан 7), надлежни органи морају предузети све мјере ради остварења овог права и НИД-а онда када су домаћи законодавци нормирали могућност утврђивања поријекла дјетета од родитеља. У домаћем праву могућност утврђивања поријекла дјетета у судском поступку искључена је за потпуно усвојену и дјецу зачету медицински помогнутом оплодњом.

а) Ради што ранијег заснивања родитељско-правног односа, али и спречавања да се за родитеља утврди особа која није његов биолошки родитељ, процјена и утврђивање НИД-а захтијева сљедеће:

- од матичара и органа старатељства: предузимање свих потребних радњи ради добијања изјаве мајке о томе кога сматра оцем дјетета уписаног у матичну књигу без података о оцу (ПЗ ФБиХ и ПЗ РС),
- од органа старатељства:
 - разматрање и утврђивање постојања могућности да је признавалац биолошки отац/мајка дјетета, на основу чега ће одлучити хоће ли дати или ускратити сагласност за признање очинства/материнства (ПЗ ФБиХ), односно одобрење стараоцу да се сагласи с признањем (ПЗ РС и ПЗ БД),
 - предузимање свих потребних радњи након добијања изјаве мајке о томе кога сматра оцем дјетета, ради добијања изјаве тог мушкарца о признању очинства (ПЗ ФБиХ и ПЗ РС),
 - подношење тужбе за утврђивање очинства/материнства, у случају када је није поднио/ла отац/мајка, осим ако би утврђење било непожељно за дијете (на примјер ако се та особа понаша на друштвено неприхватљив начин) или би се штетно одразило на односе дјетета с мајком,
- окончања матернитетских и патернитетских спорова у разумном року (Микулић п. Хрватске, Јевремовић п. Србије).

б) У случају усвојења, процјена и утврђивање НИД-а захтијева од органа старатељства:

- савјетовање усвојилаца, када то оцијени потребним, на који начин да упознају усвојеника да је усвојен или њихово упућивање на савјетовање у одговарајућу установу (ПЗ ФБиХ и ПЗ БД),

односно указивање усвојиоцима на предности упознавања усвојеника с чињеницом да је усвојен и препоручивање да га с њом упознају (ПЗ РС),

- допуштање малољетном усвојенику да тек након утврђења његове спремности и припремљености те потребног савјетовања изврши увид у списе предмета о усвојењу ради сазнања података о његовим биолошким родитељима (ПЗ ФБиХ и ПЗ БД),
- процјену и одлучивање о томе хоће ли малољетном усвојенику допустити увид у цијели спис предмета о усвојењу или ће претходно из списка издвојити дијелове у којима су садржани подаци чије сазнање може штетно утицати на њега, као што су то да је биолошки родитељ особа друштвено неприхватљивог понашања, да је зачето силовањем или инцестом (ПЗ ФБиХ и ПЗ БД).

2. Вршење родитељског права

Све одлуке о остваривању родитељског старања (ПЗ ФБиХ и ПЗ БД)/вршењу родитељског права (ПЗ РС) у цјелини или о појединим дужностима родитеља, односно правима дјетета, морају се фокусирати на НИД и заснивати на њему. Доносиоци одлука морају увијек имати на уму да оне на више начина утичу на развој дјетета и однос родитеља према дјетету у наредним годинама његовог живота и да је крајњи циљ ових одлука осигурање сретног дјетињства и одрастања, физичког и менталног здравља те емоционалног развоја дјетета у младу одраслу особу.

Елементи који служе за процјену и утврђивање НИД-а нису исти у различитим ситуацијама у овој области па ће се они посебно размотрити у оквиру сваке од њих. Међутим, без обзира на то о којој ситуацији се ради, у сваком конкретном случају требају се утврдити индивидуалне потребе конкретног дјетета и мишљење дјетета способног да разумије ситуацију у којој се налази и о којој се одлучује.

2.1. Вршење родитељског права у случају заједничког живота родитеља и дјетета

У случају заједничког живота, родитељи родитељско право врше заједнички, споразумно и равноправно (ПЗ ФБиХ и ПЗ БД – “осим ако је другачије уређено законом”), односно родитељско право врше равноправно и споразумно (ПЗ РС), с највећим изгледима и гаранцијама осигурања НИД-а.

Потреба за интервенцијом надлежног органа постоји у двије ситуације: у једној се родитељи не могу споразумјети о старању о дјетету, о остваривању неког права дјетета или о извршавању својих обавеза и одговорности, док у другој постоје различити ставови родитеља и дјетета о томе. За доношење одлуке у првом спору јасно изражена је нормирана надлежност суда у ванпарничном поступку (члан 141. став 3. ПЗ ФБиХ), односно органа старатељства (члан 85. став 2. ПЗ РС и члан 124. став 3. ПЗ БД). Породични закони не одређују јасно изражену надлежност за поступање у другој ситуацији, али се закључак о надлежности органа старатељства може извести из генералног овлашћења, односно обавезе органа старатељства да по службеној дужности предузима потребне мјере ради заштите личних права и најбољег интереса дјетета. На могућност органа старатељства да у овој ситуацији

дјетету именује посебног старатеља упућују одредбе о његовом именовању у случају постојања спора између дјетета и родитеља, односно супротности њихових интереса. Настали неспоразуми морају се ријешити у најбољем интересу дјетета, којем се увијек даје предност у односу на мишљење родитеља.

Неспоразум о одгоју, образовању и запослењу дјетета

Неспоразум родитеља који живе у породичној заједници може настати о образовању дјетета, односно избору школе или занимања дјетета, као и о одгоју и дисциплинским мјерама које примјењују на дијете.

У овој области родитељи имају велику слободу, ограничени су само обавезом поштовања принципа најбољег интереса дјетета. Међутим, право на слободу мисли, савјести и религије, признато дјетету у КПД (члан 14. став 1) ограничено је признавањем родитељима права и дужности усмјеравања дјетета у испољавању његових права на начин који је у складу с развојним способностима дјетета (члан 14. став 2), као права да дјетету осигурају образовање и наставу у складу са својом властитом религијом и филозофским увјерењима (члан 2. Протокол бр. 1. ЕКЉП).

За процјену и утврђивање НИД-а у случају непостизања споразума између родитеља и њиховог става другачијег од жеље дјетета, надлежни орган треба уважавати сљедеће елементе:

а) У вези с одгојем

- начин одгоја:
 - *потребу одгоја дјетета у духу мира, достојанства, толеранције, слободе, равноправности и солидарности,*
 - *потребу унапређивања права дјетета на слободу мишљења, савјести и вјероисповијести те помагања дјетету у коришћењу ових права на начин прилагођен његовим развојним способностима,*
 - *потребу спречавања штетног утицаја родитеља на развој дјетета који је, између осталог, последица њиховог захтијевања да дијете учествује у религијским обредима и ритуалима,*
 - *потребу спречавања примјене штетних религијских пракси,*
 - *немогућност једног родитеља да без сагласности другог родитеља промијени религију дјетета, да га подиже у религији другачијој од оне којој су родитељи припадали у вријеме склапања брака или у којој је дијете до тада одгајано (Хофман п. Аустрије),*
- друштвени и културни контекст у којем дијете одраста.

б) У вези с образовањем

- правце образовања: оно треба бити усмјерено на развој личности дјетета и његових психофизичких способности, на поштовање права и основних слобода човјека, на припремање дјетета за одговоран живот у друштву те на поштовање природне околине,
- дјететове опште и посебне психофизичке способности, здравствени статус, склоности, дотадашњи постигнути успјех у школи, изражену оправдану жељу,
- имовинске могућности родитеља.

в) У вези са запослењем

- спречавање запослења дјетета које изазива штетне посљедице на његово здравље, развој и редовно школовање.

2.1.1. Неспоразум о лијечењу дјетета

Неспоразум родитеља може настати о медицинском третману, односно начину лијечења дјетета или о примјени превентивних здравствених мјера. Питања која се тичу здравља, односно лијечења дјетета уређују закони из области медицинског права. Заштита НИД-а у овој области је у надлежности органа старатељства и суда. Орган старатељства надлежан је дати пристанак на медицинску мјеру према дјетету или медицински третман дјетета ако при давању пристанка родитеља постоји супротност интереса дјетета и родитеља, односно ако родитељ не поступа у најбољем интересу дјетета (члан 22. Закона о правима, обавезама и одговорностима пацијената ФБиХ, члан 25. Закона о здравственој заштити РС). Закон о здравственој заштити БД не нормира надлежност органа старатељства, већ само обавезу надлежног здравственог радника да га обавијести ако сматра да законски заступник не поступа у најбољем интересу дјетета. Под "супротност интереса дјетета и родитеља" може се подвести и непостизање сагласности између самих родитеља о предузимању здравствене мјере.

У случају непостизања сагласности оба или једног родитеља с трансплантацијом органа и ткива, било да се дијете појављује као давалац, било као прималац, примјеном одредаба породичног законодавства, сагласност треба дати орган старатељства (ПЗ РС и ПЗ БД), односно суд или орган старатељства (ПЗ ФБиХ) (видјети: уводни дио под 2.1).

При процјени и утврђивању НИД-а, надлежни орган, укључивши у поступак љекаре одговарајуће специјалности, треба уважавати сљедеће елементе:

- медицинске факторе,
- емоционалне и друге факторе, укључујући психолошке и социјалне користи за дијете,
- мишљење, односно пристанак дјетета,
- разлоге који су определијели родитеља, односно родитеље при заузимању њиховог става: између осталог, неприхватљивост противљења родитеља примјени медицинског поступка које је посљедица само њихове припадности одређеној религији или култури,
- неприхватљивост споразума родитеља и њиховог захтјева за традиционалним, ритуалним захватима на тијелу дјетета – припадника одређене религиозне или културне заједнице, ако он неће довести до оздрављења или побољшања здравља дјетета.

2.2. Вршење родитељског права у случају одвојеног живота родитеља

У случају одвојеног живота родитеља надлежни орган (у ФБиХ суд, а орган старатељства само у вријеме трајања поступка посредовања и поступка за развод брака, с важењем до правоснажности пресуде о разводу брака; у РС надлежност је подијељена између суда и органа старатељства; у БД одредбе ПЗ су међусобно супротне – у једној се нормира надлежност суда, а у другој и суда и органа старатељства) може донијети различите одлуке: може одлучити о појединачном старању/повјерити дијете на заштиту и васпитање једном родитељу или може повјерити његово чување и васпитање другој особи или установи/повјерити дијете на заштиту и васпитање другом лицу, а према ПЗ ФБиХ

може одлучити и о заједничком старању. При доношењу једне од ових одлука, као и при њиховој измјени, НИД ће се цијенити и утврдити узимајући у обзир велики број елемената.

2.2.1. Заједничко вршење родитељског права

ПЗ ФБиХ нормира могућност одлучивања о заједничком вршењу родитељског права и онда када родитељи не живе у породичној заједници. Суд неће донијети ову одлуку само ако је она у супротности с интересом дјетета (члан 142. став 3). Укључивањем и оног родитеља с којим дијете не живи у старање о подизању, здрављу, одгоју и образовању дјетета, у доношење свих значајних одлука које се тичу дјетета, осигурава се здрав и стабилан развој дјетета. Уз то, споразум родитеља о овом начину остваривања старања, позитивно оцијењен и прихваћен од суда, најбоља је гаранција да ће и родитељ с којим дијете не живи успјешно извршавати све обавезе према дјетету, а нарочито да ће добровољно извршавати обавезу издржавања, чиме се искључује или смањује могућност каснијег вођења судских поступака.

За одређење заједничког вршења родитељског права у НИД-у, треба да се цијени и утврди:

а) На страни оба родитеља

- способност:
 - *заједничког вршења родитељског права и одлучност за његово одређење,*
 - *извршавања обавеза и поштовања права другог родитеља,*
 - *постизања договора о васпитању дјетета, показана током дотадашњег старања, и поступање у складу с њима,*
- способност, спремност, воља и жеља за сарадњом у старању и споразумијевањем о свим питањима важним за живот и подизање дјетета после престанка породичне заједнице,
- способност и спремност:
 - *заједнички доносити битне одлуке које се тичу дјетета,*
 - *потребе дјетета поставити као приоритетне и прилагођавати им се,*
- спремност на прилагођавање и измјене начина остваривања старања у складу с потребама дјетета,
- постојање јасне представе о улози другог родитеља,
- могућност раздвајања улоге родитеља од улоге брачног партнера,
- непротивљење једног или оба родитеља одређивању овог облика старања,
- непостојање:
 - *било којег облика овисности,*
 - *насиља у породици, а посебно према дјетету,*
 - *душевне болести,*
 - *дотадашњег занемаривања одгоја дјетета,*
 - *интензивних и оштрих међусобних сукоба родитеља.*

б) На страни дјетета

- непротивљење одређивању овог облика старања.

2.2.2. Појединачно вршење родитељског права/повјеравање дјете на заштиту и васпитање

О појединачном вршењу родитељског права родитеља с којим дијете остаје живјети суд одлучује онда када је заједничко старање у супротности с интересом дјетета (ПЗ ФБиХ); суд или орган старатељства у правилу одлучују о томе којем ће се од родитеља повјерити дијете на заштиту и васпитање (ПЗ РС), односно о томе да родитељско старање остварује родитељ с којим дијете живи (ПЗ БД). Надлежни орган прихватиће споразум родитеља ако утврди да је њиме осигуран НИД.

При одлучивању о томе с којим родитељем ће дијете остати живјети/којем родитељу ће се повјерити дијете на заштиту и васпитање треба цијенити:

а) На страни родитеља

- квалитет односа између родитеља и њиховог односа с дјететом:
 - природу и ниво сукоба између њих, допринос одржавању и евентуалном продубљивању сукоба,
 - последице сукоба између родитеља на дијете, (не)укључивање дјетета у сукобе, његову заштиту од сталних сукоба и (не)оптерећавање тим сукобима,
 - насилничко понашање родитеља међусобно и према дјетету,
 - њихов однос и став према вршењу родитељског права,
 - квалитет емоционалне везе између родитеља и дјетета,
 - могућност правилног развоја и заштите дјетета с тешкоћама у развоју, с инвалидношћу или с посебним здравственим проблемима у средини у којој остаје живјети,
- већу способност и спремност родитеља да:
 - осигура развој дјетета, омогући формирање, односно очување личног и породичног идентитета дјетета,
 - схвати потребе и емоционално искуство дјетета те задовољава дјететове, а не своје емоционалне и психичке потребе,
 - свакодневно и непосредно се стара о животу и здрављу дјетета, чувајући га, задовољавајући све његове потребе, а нарочито посебне (раздвајајући при томе дјететове од својих потреба), спречавајући га да се асоцијално понаша, штитећи га од свих облика насиља, злоупотребе, злостављања и занемаривања, контролишући његово понашање, сарађујући с одговарајућим медицинским установама у предузимању превентивних и куративних мјера,
 - олакша однос дјетета с другим родитељем, да у постразводни живот дјетета укључи другог родитеља, да с њим сарађује и договара се при доношењу свих одлука које се тичу дјетета и таквим активним дјеловањем омогући континуитет у остваривању родитељског старања,
 - омогући несметано одржавање сталних личних односа и непосредних контаката дјетета с родитељем с којим не живи и поштује психичке и емоционалне везе дјетета с њим,
 - омогући дјетету одржавање стабилног и солидног односа с другим члановима породице,
 - прилагоди се непостојању породичне заједнице и испуњавању своје улоге у новој ситуацији,
 - омогући дјетету остваривање признатих му права, а нарочито уважава његово право на изражавање и уважавање мишљења у складу с његовим узрастом и зрелошћу,

- *одгаја дијете на начин одређен законом и поштује његово право на слободу мишљења, савјести и вјероисповијести,*
- *стара се о образовању дјетета у правцима одређеним законом, укључујући се у образовање директно или индиректно и поштујући право дјетета на избор школе и занимања у складу с његовим способностима и склоностима,*
- *извршава све дужности у вези с имовином дјетета коју оно није стекло радом, придржавајући се законских ограничења,*
- мотивисаност родитеља да врше родитељско право,
- утицај евентуалне болести или овисности на способност родитеља да се свакодневно старају о дјетету,
- већу успјешност једног од њих у дотадашњем вршењу родитељског права, односно задовољавању потреба дјетета,
- припадност родитеља одређеној религији, односно вјерска пракса родитеља која се штетно одражава на дијете, изазива друштвене и психичке посљедице на дијете и његов одгој (Палау-Мартинез п. Француске, Хофман п. Аустрије, Дешометс п. Француске, Исмаилова п. Русије),
- сексуална оријентација једног родитеља не може бити одлучујућа за доношење одлуке о старању другог родитеља/повјеравању дјетета на заштиту и васпитање другом родитељу (Салгуеиро да Силва Моута п. Португала),
- сређена и одговарајућа стамбена ситуација родитеља с којим дијете остаје живјети,
- постојање услова за здрав психофизички развој дјетета,
- материјална сигурност,
- континуитет у старању о дјетету и приврженост дјетета родитељу с којим ће живјети.

б) На страни дјетета

- узраст, зрелост, спол, здравствено стање или инвалидност и дотадашњи услови живота,
- осјећања и мишљење,
- жељу да живи с једним од родитеља, у случају њихове исте способности да се старају о дјетету и дјететове способности да обликује и изрази властито мишљење (узимајући у обзир његов узраст и зрелост),
- потребе: физичке, емоционалне, материјалне, друштвене, здравствене и образовне,
- емоционалну везаност за родитеља с којим остаје живјети и потребу за наставком стабилног окружења,
- везаност и стабилност односа с одраслим особама те са сестрама и браћом од којих се одваја, односно с којим ће живјети,
- способност прилагођавања на:
 - *нову средину – школу, пријатеље, друштво,*
 - *режим у новој породици коју је засновао један или оба родитеља (однос новог родитељевог партнера према њему и другом родитељу, способност овог партнера да се успјешно стара о њему; однос дјеце из нове породице према њему),*
 - *евентуалну широку породицу родитеља с којим ће живјети и везаност дјетета за чланове те породице.*

в) На страни ширег окружења у којем дијете живи/ће живјети

- сигурност дјетета и неугроженост његовог развоја криминалитетом, ратом, заразним болестима и сл.,
- одсуство дискриминације по основу расе, поријекла, религије и прихваћености као релевантних потреба, жеља и осјећања дјетета,
- пружање различитих облика подршке дјетету и његовој породици,
- могућност дјетета да се образује и развија своје таленте,
- могућност дјетета да контактира и дружи се с пријатељима и вршњацима који позитивно утичу на његов развој и понашање,
- стабилност окружења и континуитет у околностима у којим дијете живи, избегавање драстичних и изненадних промјена на које дијете није припремљено.

2.3. Смјештај дјетета и повјеравање његовог чувања и васпитања другој особи или установи/повјеравање дјетета на заштиту и васпитање другом лицу у случају одвојеног живота родитеља

У случају утврђења спријечености оба родитеља или њихове неспособности да врше родитељско право (члан 142. став 5. ПЗ ФБиХ, и члан 125. став 3. ПЗ БД) и ако је то потребно ради заштите НИД-а (члан 304. став 2. ПЗ ФБиХ и члан 275. став 2. ПЗ БД), односно када то захтијева интерес дјетета (члан 90. став 2. ПЗ РС), надлежни орган је овлашћен донијети одлуку о смјештају дјетета и повјеравању његовог чувања и одгоја другој особи или установи/повјеравању дјетета на заштиту и васпитање другом лицу (о надлежности видјети у уводном дијелу под 2.2).

Надлежни орган ће, при доношењу одлуке, цијенити и утврдити НИД узимајући у обзир сљедеће елементе:

- способност и спремност другог лица да:
 - *се свакодневно и непосредно стара о животу и здрављу дјетета,*
 - *задовољава основне и посебне потребе дјетета те заштити и осигура остваривање његових права,*
 - *осигура правилан развој дјетета,*
 - *заштити дијете с тешкоћама у развоју, с инвалидношћу или с посебним здравственим проблемима,*
 - *омогући очување личног и породичног идентитета дјетета, осигура континуитет у дјететовом одгоју у његовом етничком, вјерском, културном и језичком поријеклу,*
- постојање емоционалне везе између дјетета и друге особе,
- способност прилагођавања дјетета на средину у којој ће живјети,
- потребу одржавања везе дјетета с властитом породицом редовним особним односима и контактима у циљу што лакше и брже реинтеграције дјетета у властиту породицу, осим ако је породица нарочито неспособна и ако би те везе штетиле дјететовом развоју,
- на страни ширег окружења у којем ће дијете живјети – видјети под 2.2.2. ц).

2.4. Одржавање личних односа и непосредних контаката дјетета с родитељем с којим не живи

Редовно одржавање личних односа и непосредних контаката дјетета с родитељем/родитељима од којег/којих је одвојено је право дјетета нормирано у КПД и домаћем породичном законодавству. Одржавање везе између дјетета и родитеља ублажава негативне посљедице њиховог раздвајања на ментално здравље, психосоцијални и емоционални развој дјетета, омогућава одржавање и развијање блиске везе и љубави између њих те ствара оптималне услове за развој дјетета у тој ситуацији. Имајући у виду значај редовних контаката за дијете, и то да су они дугорочно у НИД-у, одржавање ових односа и контаката може се ограничити или забранити само када се на други начин не могу заштитити интереси дјетета. ПЗ ФБиХ и ПЗ БД признају дјетету право да односе и контакте одржава с бабама/ненама и дедама, а могућност њиховог одређења предвиђају и између дјеце која не живе с истим родитељем, као и с другим особама. ПЗ РС признаје дјетету право на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима с којима га веже посебна блискост. По сва три закона, ови односи и контакти морају бити у дјететовом најбољем интересу.

Правилна процјена и утврђивање НИД-а при одлучивању о односима и контактима у судском поступку (ПЗ ФБиХ), односно у поступку пред органом старатељства (ПЗ РС; ПЗ БД у међусобно неусаглашеним одредбама нормира надлежност и суда и органа старатељства) захтијева сљедеће:

- одређење начина и времена њиховог одржавања треба да:
 - највише одговарају узрасту и степену развоја дјетета, његовим потребама, школским обавезама и просторној удаљености дјетета и родитеља (директни контакт – посјете, заједнички изласци, провођење седмичног и годишњег одмора; контакт писмима, телефоном, електронском поштом),
 - буду усклађени с радним распоредом и могућностима родитеља, чиме ће се омогућити ефикасно одржавање директних контаката, односно поштовање донесене одлуке и њено спровођење (Глухакловић п. Хрватске),
- одређење мјеста њиховог одржавања треба да:
 - буде учињено унапријед, без остављања могућности странкама да се о њему договарају након доношења одлуке о контактима,
 - највише одговара дјетету,
 - буде неутрално и прихватљиво и за родитеље – да се спријече њихови могући сукоби који би се негативно одразили на дијете,
 - осигурава све потребне услове за нормално одвијање контаката (на примјер одговарајућа просторија у дјечјем вртићу, центру за социјални рад),
- утврђење постојања одговарајућих услова за боравак дјетета у кући родитеља с којим не живи, у случају одређења одржавања контаката у кући тог родитеља (било да се они одржавају током дана, било током викенда, годишњих одмора, односно школског распуста, када дијете проводи ноћ код тог родитеља),
- одређење учесталости и дужине трајања контаката у складу с квалитетом односа родитеља и дјетета те потребом њиховог очувања и унапређења,
- поступање и доношење одлуке у што је могуће краћем року, да би се спријечило да протек времена изазове трајне и неотклоњиве штетне посљедице на односе дјетета с родитељем,
- утврђење да ће контакти позитивно утицати на целокупан даљи развој дјетета и бити корисни за дијете,

- ограничење, односно одређивање одржавања контаката под надзором трећег лица у посебним просторијама само када је неопходно, оправдано и пропорционално: када је потребно због здравствених проблема родитеља, неконтактирања дјетета с родитељем дуже вријеме, насиља у породици, опасности од злоупотребе или отмице дјетета те ради заштите морала или здравља дјетета, заштите од лошег утјецаја родитеља,
- повремено провјеравање даље потребе за ограничењем (надзором) контаката и доношење одлуке о престанку надзора онда када он више није неопходан,
- одређивање забране контаката дјетета и родитеља само када се дијете не може заштитити мање рестриктивним мјерама којима се осигурава постизање сврхе контаката и избјегава повреда права родитеља на поштовање породичног живота; забрана контаката треба бити оправдана и пропорционална, односно одређена само у изузетним случајевима, када ће контакти имати негативан и штетан утицај на дијете: постојање физичке или психолошке опасности за здравље или морал дјетета, узнемирујуће дејство контаката на дијете због дотадашњег одсуства било каквог интереса родитеља за њега, противљење контактима дјетета способног за расуђивање, насилничко понашање једног родитеља према другом или према дјетету, постојање опасности за живот, здравље и одгој дјетета,
- повремено преиспитивање даље потребе за забраном контаката и доношење одлуке о престанку забране.

НИД у контексту **извршења** одлука о вршењу родитељског права и одржавању личних односа и непосредних контаката захтијева од надлежних органа:

- предузимање мјера неопходних за олакшање и спровођење извршења на начин који одговара посебним околностима сваког појединог предмета (Хоканен п. Финске),
- предузимање практичних мјера ради подстицања родитеља да учествују у породичној терапији или ради постизања договора о припремном контакту (Фиала п. Чешке Републике),
- олакшање сарадње и постизања споразума између свих заинтересованих страна,
- искључење или ограничење примјене силе увијек када је то могуће, али и неодустајање од њене примјене ако је то једини начин да се спроведе извршење (Игнаколо-Зениде п. Румуније),
- предузимање свих могућих мјера и активности ради поновног спајања дјетета с родитељем/ родитељима, односно ради осигурања одржавања породичних веза (Шобота-Гајић п. БиХ, Дамњановић п. Србије),
- предузимање у што краћем року мјера и активности за припрему дјетета и родитеља за спајање ако је оно немогуће одмах након доношења одлуке, да би се спријечило да протек времена изазове непоправљиве посљедице у односима између дјетета и родитеља с којим оно не живи: организовање сусрета дјете с психолозима или социјалним радницима (Игнаколо-Зениде п. Румуније, Сантос Нунес п. Португала, Шобота-Гајић п. БиХ),
- примјену ефикасних и примјерених напора ради извршења привремене мјере одржавања контаката (В.А.М. п. Србије).

2.5. Мјере према родитељима ради заштите права и интереса дјетета

Према родитељима који родитељско право врше супротно интересу дјетета могу се изрећи различите мјере, односно мјере с различитим посљедицама. Међутим, с обзиром на то да је у најбољем интересу дјетета да живи с родитељима, заштита дјетета се мора настојати постићи мјерама чије одређивање нема за посљедицу његово одвајање од родитеља. Тек онда када се њиховим одређивањем дијете не може заштитити, НИД захтијева одређивање мјере чија посљедица је издвајање дјетета из породичне средине. Прва група мјера је према ПЗ ФБиХ и ПЗ БД у надлежности органа старатељства, а друга у надлежности суда, док је према ПЗ РС у надлежности суда само одузимање родитељског права. Законодавци су органу старатељства признали шира овлашћења него суду: суд може изрицати само мјере које су изричито нормиране законом, а орган старатељства поред експлицитно предвиђених мјера може одредити и друге потребне мјере ради заштите права и најбољег интереса дјетета.

а) Орган старатељства при одређивању мјере из своје надлежности мора узети у обзир сљедеће елементе:

На страни дјетета

- узраст,
- физичку и психичку развијеност, особине, склоности и навике,
- дотадашњи развој и васпитање,
- породичне и социјалне услове у којима је до тада живјело,
- могућност отклањања уочених пропуста изрицањем блажих мјера,
- потребу да се у што краћем року донесе одлука и осигура заштита дјетета,
- личне, здравствене, породичне, материјалне и социјалне прилике дјетета (као и родитеља) при одређивању дужине трајања мјере.

На страни родитеља

- способност и спремност родитеља:
 - *да се понашају у складу с донесеном одлуком,*
 - *да уз помоћ органа старатељства среде социјалне, материјалне и личне прилике и односе,*
- спремност родитеља:
 - *да се обрате за помоћ савјетовалишту, здравственој, социјалној, одгојној или другој стручној организацији,*
 - *да отклоне пропусте које су чинили и да сарађују с лицем које спроводи надзор над вршењем родитељског права.*

б) Суд при одређивању мјере из своје надлежности мора узети у обзир сљедеће елементе:

- (не)постојање могућности да се проблеми отклоне блажом мјером, мање радикалном интервенцијом,
- постојање компатибилности мјера које се предузимају према родитељима с интеграцијом дјетета у властиту породицу, као крајњим циљем који треба да се постигне у случају одвајања дјетета од родитеља,

- потребу одређења што је могуће краћег трајања мјере и њеног престанка чим родитељи буду спремни, способни и изразе жељу да преузму старање и обезбиједи дјетету нормалне услове живота, развоја и одгоја,
- одређење ограничења или забране одржавања личних односа и контаката дјетета с родитељем само када су они штетни за даљи развој дјетета, да би се што брже отклонио узрок одвајања дјетета од њега и олакшала поновна интеграција дјетета у властиту породицу након престанка изречене мјере.

в) Након одређења мјере из надлежности суда, орган старатељства мора осигурати НИД:

- именованем дјетету посебног старатеља чија обавеза је предузимање мјера ради заштите дјетета,
- избором најадекватнијег облика заштите дјетета, у складу с околностима сваког конкретног случаја и потребама дјетета.

3. Издржавање дјетета и заштита имовинских права и интереса дјетета

Конвенција о правима дјетета одређује заједничку одговорност родитеља у подизању и развоју дјетета. Одредбе Конвенције прописују да држава сваком дјетету признаје право на животни стандард примјерен његовом менталном, духовном, моралном и друштвеном развоју. Значи, примарна одговорност за осигурање развоја дјетета је на родитељима, али је истовремено и држава обавезана на предузимање одговарајућих мјера помоћи у реализацији овог права дјетета. Обавеза издржавања дјетета је само један дио шире слике у смјеру оснажења родитеља, а нарочито у функцији реализације заједничке одговорности родитеља – да континуирано буду укључени у подизање и развој дјетета. Међутим, она је у пракси највећи проблем.

Задовољењу потреба дјетета и осигурању његовог издржавања доприноси и успјешно извршавање обавеза родитеља које се односе на имовину чији је власник дијете.

Остваривање најбољег интереса дјетета као најважнијег принципа у правцу реализације добробити дјетета значи промјену у разумијевању одговорности родитеља. Једнако расподијељена родитељска одговорност на оба родитеља је у складу с најбољим интересом дјетета.

а) Издржавање дјетета

У склопу важећих правних рјешења у Босни и Херцеговини те проблема који се у пракси јављају, важно је истаћи само неке од елемената који могу допринијети реализацији најбољег интереса дјетета.

Елементи који се морају узети у обзир при одређивању висине издржавања, поштујући законом нормиране услове, су сљедећи:

а) потребе дјетета

- узраст: различите су потребе дјетета предшколског и школског узраста, као и у односу на хигијену, исхрану, одјећу, обућу,
- ниво и врста образовања: различите су потребе дјетета у нижим разредима од потреба дјетета у вишим разредима основне школе или дјетета које похађа средњу школу; разлика постоји и у односу на врсту средње школе: стручна усмјерења изискују веће трошкове (стручна литература, посебни материјали за праксу и сл.),
- ваншколске активности (спорт, плес и сл.),
- спол,
- дотадашњи стандард живота,
- социјални и економски услови у којима живи: утврђују се током посјете представника центра за социјални рад (нпр. живи с родитељем у изнајмљеном стану),
- трошкови живота условљени мјестом живљења,
- исказана надареност дјетета која иде у правцу његовог развоја.

б) могућности и способности родитеља који је дужан давати издржавање

- сва примања родитеља обвезника издржавања: поред плате, пензије, инвалиднине, то су и приходи од имовине (нпр. закупнина), хонорари и сл.; за њихово утврђење нужна је успјешна сарадња центра за социјални рад (уз одобрење суда) с надлежним институцијама, на примјер Пореском управом, Заводом за пензијско осигурање, другим финансијским агенцијама; само се на овај начин може утврдити стварно стање могућности и способности овог родитеља,
- стварне могућности да стиче повећану зараду: при њиховом утврђењу, уз додатни степен пажње и ангажмана надлежног органа, цијени се доб родитеља, његово здравствено стање, способност за рад, расположиве могућности радног ангажовања у мјесту становања (позивање родитеља на лоше здравствено стање неће се прихватити као релевантна чињеница ако није достављена медицинска документација о томе; млад и здрав родитељ који није запослен с пуним радним временом може стицати повећану зараду бавећи се различитим врстама посла),
- број дјеце коју издржава, укључујући и ону рођену у другим везама до закључења главне расправе,
- приходи родитеља с којим ће дијете живјети,
- опортунитетни трошкови,
- трошкови бриге о дјетету новчано приказани,
- трошкови одржавања личних односа и непосредних контаката дјетета и родитеља који не живи с дјететом,
- кредитна задужења: она су релевантна и утичу на висину доприноса за издржавање само у врло малом броју случајева, када родитељ обвезник издржавања изнесе и докаже чињеницу да је након прекида брачне заједнице преузео кредитно задужење које је настало током трајања брачне заједнице, а искоришћено је за куповину стана или куће у којим остаје живјети дијете с другим родитељем (који врши родитељско право). При доношењу такве одлуке, заједно с осталим изнесеним чињеницама, суд цијени и трајање отплате кредита, те висину мјесечне рате кредита.

Да би се наведени елементи могли утврдити/критерији могли примени, нужно је да се у **поступцима издржавања дјетета** који се воде против једног од родитеља осигура следеће:

- појачани ангажман у поступку посредовања у смислу помоћи родитељима да постигну споразум о издржавању,
- увезаност служби социјалне заштите и завода за запошљавање у правцу процјене могућности лица које је дужно давати издржавање,
- оснажење активности центара за социјални рад код процјене способности за плаћање издржавања, нарочито у случајевима процјене способности плаћања издржавања оних лица код којих није могуће на основу објективних параметара утврдити способност плаћања издржавања,
- мишљење центра за социјални рад написано тако да недвојбено буду видљиве чињенице које су у конкретном предмету узете у обзир,
- детаљно наведену чињеничну грађу у сваком појединачном случају, јер је она предуслов за успјешно рјешење случаја у складу с најбољим интересом дјетета,
- покретање поступка за издржавање по службеној дужности од стране центара за социјални рад те санкционирање њихових службеника у случају неизвршавања законом установљене обавезе (напомена: пракса показује да центар ово овлаштење готово никако не користи),
- достављање одлуке о издржавању земљишнокњижном уреду ради њене забиљежбе по хитном поступку: најбољи интерес дјетета захтијева усвајање најбоље праксе да суд извршава ову обавезу. Одредбама Закона о земљишним књигама није постављено ограничење у погледу онога што може бити предмет забиљежбе па не постоји сметња примјени предложеног рјешења, поготово имајући у виду да је оно у потпуности у функцији остваривања најбољег интереса дјетета – тако би се спријечиле и онемогућиле *мала фиде* радње родитеља дужника издржавања.

Да би се осигурало остварење права дјетета на издржавање, **заједница је обавезна:**

- створити претпоставке да родитељи “добију могућност да зараде”,
- креирати јавне политике у правцу помоћи родитељима да реализурају ту могућност,
- креирати јавне политике у правцу заштите дјете и извршавања обавеза предвиђених Уставом.

б) Заштита имовинских права и интереса дјетета

Родитељско старање укључује и заштиту имовинских интереса дјетета те одговорности родитеља за његову добробит. Дијете може бити власник имовине стечене по различитим правним основима, на примјер: рад, наследство, поклони, стипендије. Значи, дијете може бити власник неке имовине јер је субјект права, али располагати њоме може тек када стекне пословну способност.

Родитељи се равноправно, заједнички и споразумно старају о дјетету те имају обавезу и заштите његових имовинских интереса. Према имовини дјетета родитељи имају дужности и права која се односе на управљање, кориштење прихода и располагање имовином. У извршавању ових дужности и права они немају исти степен самосталности. У управљању имовином ограничени су само обавезом поступања с пажњом доброг домаћина (бонус патер фамилиас), у коришћењу прихода ограничени су сврхом у коју их могу употребљавати, а у располагању имовином ограничење је двоструко – и сврхом и одобрењем органа старатељства.

При извршавању ових дужности, у сваком конкретном случају, да би се остварио најбољи интерес дјетета, треба водити рачуна о сљедећем:

- праву дјетета да изрази своје мишљење и жеље, уз уважавање његовог узраста и зрелости,
- праву дјетета да буде на прикладан начин упознат с одлуком,
- обавези центра за социјални рад да о сваком уоченом немарном поступању родитеља у погледу заштите имовинских интереса дјетета подузме законом прописане радње, уз санкционирање службеника центра за социјални рад у случају неизвршења законом прописане радње,
- оснажити/прецизирати значење “континуирани надзор од стране центра за социјални рад”,
- код закључења правних послова и процјене да ли је одређени правни посао у интересу дјетета, а без довољно знања да ли је он у корист или на штету дјетета, потребно је додатно ангажирати правне савјетнике/експерте који ће извршити анализу и процјену шта је најбољи имовински интерес дјетета у конкретном случају (на примјер: у насљедноправним споровима, у поступцима стечаја привредног друштва у којем дијете има одређени власнички или сувласнички дио; у свим поступцима у којим се одлучује о привредним друштвима у којим је дијете власник удјела; у предметима у којим је дијете власник вриједносних папира сл.),
- при давању одобрења за располагање имовином дјетета орган старатељства у свакој ситуацији треба утврдити да ли би без овог располагања било угрожено издржавање, лијечење или образовање дјетета, односно да ли се оно може обезбиједити из других средстава (од лица која су дужна давати издржавање за дијете),
- при процјени “другог важног интереса дјетета” код давања одобрења из претходне алинеје, располагање мора бити такво да доноси будућу корист за дијете.

4. Међународна отмица дјеце

У контексту одлучивања о повратку дјетета и омогућавања виђања дјетета (контаката с дјететом) у случају међународне отмице, стандард НИД има велики значај. О њему се мора првенствено водити рачуна, у складу с чланом 3. став 1. КПД, мада он није јасно наведен у Хашкој конвенцији о грађанскоправним посљедицама међународне отмице дјеце (у њој се наводи “интерес дјетета”; даље: Хашка конвенција). На значај НИД-а у овим предметима указује и Европски суд за људска права, понављајући у бројним одлукама да је овакво одвођење дјетета супротно његовом најбољем интересу, али и да се концепт НИД-а овдје разликује од концепта у предметима о старању те да се мора процјењивати у свјетлу изузетака од правила о враћању дјетета, нормираних у Хашкој конвенцији (напримјер, Г.С. в. Џорџија, § 46). Став овог Суда је да се и овдје мора настојати успоставити равнотежа између интереса родитеља и НИД-а, а онда када је она доведена у питање, важан фактор за одлучивање су интереси родитеља да имају сталне контакте с дјететом (Неулингер и Шурук п. Швајцарске, § 134).

У преамбули Хашке конвенције као њени циљеви одређени су заштита дјетета од штетних посљедица незаконитог одвођења и задржавања те установљавање процедура ради гарантовања хитног повратка дјетета у државу његовог уобичајеног боравишта и осигуравања заштите права посјете. Из овога се може извести закључак да је полазна тачка Конвенције претпоставка да је, у случају незаконитог прекограничног одвођења које је учинио један од његових родитеља, у најбољем интересу дјетета

да буде враћено у државу његовог уобичајеног боравишта. Међутим, ова претпоставка је оборива: повратак дјетета неће увијек бити у НИД-у па су нормирани изузеци од правила о његовом повратку, односно разлози или ситуације управо засновани на НИД-у: ако постоји озбиљна опасност да ће њиме дијете бити доведено у неповољан положај (члан 13. став 1. тачка б), ако се дијете противи повратку (члан 13. став 2), ако се адаптирало у новој средини (члан 12. став 2) и ако би се повратком кршила основна начела заштите људских права и основних слобода државе којој је упућен захтјев (члан 20).

У доле наведеним ситуацијама у којима се може одбити захтјев за повратак дјетета, при процјени и утврђивању НИД-а надлежни орган треба уважавати сљедеће елементе:

а) постојање озбиљне опасности да ће дијете повратком бити изложено физичкој опасности или психичкој трауми или ће се на други начин довести у неповољан положај:

- постојање опасности због оружаних сукоба, грађанског рата или сталне опасности од насиља,
- насилничко понашање родитеља који тражи повратак према дјетету или према другом родитељу,
- квалитет смјештаја дјетета код родитеља који тражи његов повратак или код трећих лица,
- неспособност или немогућност родитеља који тражи повратак да се стара о дјетету у држави у којој оно има уобичајено боравиште,
- стабилност друштвених, културних и породичних веза с државом у којој дијете има уобичајено боравиште и државом у коју је оно одведено,
- узраст и везаност дјетета за родитеља који га је одвео и могућност трауматичног доживљавања одвајања од њега те настанка штетних посљедица на даљи психофизички развој дјетета,

б) противљење повратку које је изразило дијете одговарајућег узраста и зрелости – које је достигло узраст и степен зрелости при којем је прикладно узети у обзир његово мишљење:

- мотивација дјетета за противљење повратку,
- могућност слободног изражавања мишљења, без јачег утицаја родитеља који је одвео дијете,
- потреба разматрања и других фактора који утичу на процјену НИД-а, на примјер мишљења родитеља који захтијева повратак дјетета, те успостављање равнотеже између њих,
- социјално поријекло дјетета (члан 13. став 3).

в) прилагођавање дјетета новој средини, релевантно у случају покретања поступка његовог повратка по истеку године дана од одвођења дјетета:

- прилагођеност на нову средину и интегрисање дјетета у њу – успостављен физички однос са заједницом и средином, створена познанства и пријатељства, остварена емоционална сигурност и стабилност дјетета у њој и очекивање њиховог одржавања и у будућности,
- потребу осигурања здраве средине за развој дјетета,
- понашање дјетета у школи,
- знање језика државе у коју је дијете доведено,
- одржавање добрих односа с родитељем који га је одвео и задржао те ризик опасности за дијете због одвајања од тог родитеља у случају повратка дјетета.

Елемент који се у свим овим ситуацијама мора узети у обзир је социјално поријекло дјетета (члан 13. став 3).

У вези с **остваривањем контаката** дјетета и родитеља, надлежни орган мора уважавати:

- потребу задржавања везе дјетета с властитом породицом одржавањем редовних
- личних односа и контаката, осим ако се докаже да је породица нарочито неспособна и да би те везе штетиле дјететовом психичком, интелектуалном и емоционалном развоју, како би се осигурала што лакша и бржа реинтеграција дјетета у властиту породицу.

5. Усвојење

Усвојење је најпожељнији и најадекватнији облик заштите дјеце без родитеља или одговарајућег родитељског старања, јер се њиме заснива родитељски, односно сроднички однос између дјетета и особа које га усвајају. Због тога у области усвојења најбољи интерес дјетета има посебан значај, што је наглашено и у Конвенцији о правима дјетета; од начела да најбољи интерес дјетета увијек има “првенствени” значај, одступљено је у одредби члана 21. која нормира да “ће државе чланице које признају и/или дозвољавају усвојење осигурати да најбољи интерес дјетета буде од *кључног* значаја”. На исти начин значај НИД-а је наглашен и у Европској конвенцији о усвојењу дјеце (Ревидирана, 2008). То значи да је НИД најважнији услов и основни критериј при доношењу свих одлука које се тичу усвојења. Овај став је прихваћен и у домаћем праву, тако да орган старатељства не може донијети ниједну одлуку која није у најбољем интересу дјетета – усвојеника.

Елементи за процјену и утврђење НИД-а приликом доношења одлука о усвојењу су сљедећи:

5.1. При заснивању усвојења

а) На страни дјетета

- подобност за усвојење: утврђење да је усвојење најпогоднији облик заштите за конкретно дијете,
- узраст,
- здравствено стање,
- специфичне потребе,
- везаност за родитеље или друга лица с којим живи,
- постојање могућности да се одгаја у породици блиских сродника,
- корисност усвојења за дијете (а не за усвојиоце),
- симпатија и приврженост према усвојиоцима изражена пристанком на усвојење, односно на други начин, ако се ради о дјетету узраста до 10 година,
- способност:
 - *прихватање усвојилаца као родитеља,*

- заснивања стабилних емоционалних односа у новој породици и развијања породичних односа,
- разлози због којих није могло бити усвојено у Босни и Херцеговини (у случају када се као усвојиоци појављују страни држављани).

б) На страни усвојитеља

- сређеност и стабилност односа у браку/ванбрачној заједници,
- способност и спремност:
 - осигурања дјетету стабилног и хармоничног дома,
 - успостављања и даљег развијања родитељског односа какав постоји између родитеља и биолошке дјеце, односно прихватања дјетета као свог,
 - поштовања и заштите права и интереса дјетета и успјешног вршења родитељског права,
 - задовољавања специфичних потреба дјетета (у случајевима када се ради о дјетету са здравственим тешкоћама, сметњама у развоју и сл.),
- доб: нарочито оправдани разлози за одступање од правила да усвојилац мора бити у доби до 45 година (ПЗ ФБиХ и БД) су постојање сродства или неке друге блиске везе између дјетета и усвојиоца, могућност усвојиоца да задовољи посебне потребе дјетета и сл.,
- степен образовања,
- здравствено стање,
- материјалне прилике,
- мотив за заснивање усвојења,
- спремност да дијете упознају да је усвојено,
- могућност осигурања континуитета у дјететовом васпитању, етничком, вјерском, културном и језичком поријеклу,
- (не)могућност престанка разлога невршења родитељског права, односно отклањања разлога његовог неодговарајућег остваривања (при одлучивању о томе да ли ће се усвојење засновати као потпуно или непотпуно),
- могућност, уз пружену одговарајућу помоћ, оспособљавања родитеља за вршење родитељског права.

У случају да је усвојилац код непотпуног усвојења **лице које није у браку** или су усвојиоци **ванбрачни партнери** (ПЗ ФБиХ и ПЗ БД), нарочито оправдани разлози за заснивање овог усвојења су: постојање сродства или неке друге блиске везе између дјетета и усвојиоца, могућност усвојиоца да задовољи посебне потребе дјетета и сл.

У случају да су оба или један од усвојилаца **страни држављани**:

- постојање подобности и услова и на страни усвојилаца нормираних у праву државе чији је држављанин усвојилац (чест случај у пракси органа старатељства је да се не испитују подобност и услови које усвојилац треба испунити према свом националном праву),
- прилагођеност дјетета породици усвојилаца код којих је већ било смјештено и који су се старали о његовом чувању и васпитању,
- везаност усвојилаца поријеклом за БиХ,

- домаће држављанство једног усвојиоца,
- постојање између усвојиоца – страног држављанина и усвојеника сродства по крви (тетка/стриц/ујак и сестрић/братић) или сродства по тазбини (маћеха/очух и пасторак).

в) На страни биолошких родитеља

- могућност, уз пружену одговарајућу помоћ, оспособљавања за вршење родитељског права и задржавања дјетета у биолошкој породици.

5.2. При одлучивању о дозволи увида у списе предмета

- припремљеност и спремност дјетета на остварење увида и сазнање података о биолошким родитељима, постигнута претходним стручним психосоцијалним савјетовањем,
- могућност негативног утицаја на дијете сазнања неких података о биолошком родитељу (особа је друштвено неприхватљивог понашања) или околностима зачећа (зачето силовањем или инцестом): у том случају из списка, прије увида, треба издвојити дио који садржи те податке.

5.3. При раскиду/престанку непотпуног усвојења:

- могућност отклањања проблема у односима између усвојеника и усвојилаца предузимањем мјера према усвојиоцима ради заштите права и интереса усвојеника,
- наступање околности које спречавају усвојиоце да наставе вршење родитељског права у цјелини или извршавање појединих дужности према дјетету.

6. Старатељство

Старатељство је примарни облик заштите малољетне дјеце без родитељског старања или без одговарајућег родитељског старања, чија је сврха замјена родитељског старања, односно брига о личности, здрављу, образовању и оспособљавању дјетета за самосталан живот и рад, као и заступање малољетног дјетета те заштита његове имовине.

Најважнији критериј за доношење одлуке о стављању под старатељство, при вршењу старатељства те доношењу одлуке о престанку дужности старатеља и престанку старатељства треба бити НИД. За његову процјену и утврђење при доношењу наведених одлука требају се узети у обзир нарочито сљедећи елементи:

6.1. При доношењу одлуке о стављању дјетета под старатељство и именовану старатеља

а) оправданост доношења одлуке

- разлози неостваривања или неодговарајућег вршења родитељског права,
- трајање разлога из претходне алинеје,
- могућност отклањања ових разлога уз одговарајућу помоћ: оспособљавања родитеља за вршење родитељског права и за остајање дјетета у породици,
- позитивни и негативни аспекти одвајања дјетета од породице, односно остављања дјетета у породици којој би се пружила помоћ,
- потреба осигурања стабилности дјетета и континуитета у његовом васпитању, етничком, вјерском, културном и језичком поријеклу,
- потреба да се хитно поступи, без одлагања рокова за доношење одлуке,
- потреба осигурања културног, језичког, етничког и вјерског наслеђа дјетета,
- могућност да се за старатеља именује неко од блиских сродника дјетета, односно особа коју дијете познаје и поштује.

б) На страни дјетета/будућег штићеника

- сигурност,
- степен интелектуалног, емоционалног и физичког развоја дјетета,
- интелектуалне, емоционалне, физичке и образовне потребе дјетета и могућност да оне буду задовољене овим обликом заштите,
- узраст,
- здравствено стање,
- специфичне потребе,
- мишљење и жеље дјетета способног за њихово формирање и изражавање,
- постојање блиске емотивне/сродничке везе између малољетног дјетета и старатеља као гаранције успјешног обављања дужности старатеља и успјешне замјене недостајућег родитељског права,
- права и интереси дјетета које треба заштитити с обзиром на разлоге стављања под старатељство,
- постојање имовине малољетног дјетета којом треба управљати и заштити је.

в) На страни старатеља:

- лична својства и способности,
- способност да се стара о личности дјетета, његовом васпитању, образовању и оспособљавању за самосталан живот и рад,
- способност да заступа дијете, да штити и поштује његова права и штити његову имовину,
- способност и спремност да заштити посебне интересе дјетета онда када се ради о дјетету с инвалидитетом, здравственим тешкоћама и сл.,

- сређеност и стабилност односа у породици старатеља или друге особе којој је повјерено чување и одгој дјетета стављеног под старатељство те могућност осигурања дјетету хармоничног дома,
- однос у којем је с дјететом и његовим родитељима: постојање сукоба њихових интереса или неријешеног спора између њих о неком праву или поводом повреде права, или вођења парнице у којој се тај спор расправља,
- спремност да у сарадњи с органом старатељства и другим стручним особама, а у складу с извршеним стручним процјенама, омогућава и подржава остваривање контаката дјетета с родитељима и другим блиским сродницима,
- посједовање стручног знања и способности за успјешно вршење старатељске дужности или појединих послова (на примјер заступање у сложенијим предметима) на страни стручне особе именоване за вршење дужности старатеља у случају непосредног вршења старатељства или при ограничењу овлаштења старатеља.

6.2. При вршењу старатељства

При давању одобрења органа старатељства старатељу за закључење правног посла са штићеником:

- оправданост разлога за закључење овог посла,
- потреба и корист за дијете од закључења овог посла.

При давању одобрења органа старатељства старатељу за послове који прелазе оквире редовног пословања или управљања имовином/располагања и управљања имовином и правима штићеника:

- разлог и неопходност закључења посла,
- корист за штићеника од тог посла – да ли је боље да се посао закључи или не,
- могућност осигурања средстава за задовољење потреба штићеника из других средстава, умјесто располагањем имовином,
- осигурање остварења сврхе старатељства на најбољи могући начин,
- могућност најрационалнијег кориштења прибављених средстава.

При давању одобрења старатеља штићенику старијем од 14 година за склапање правних послова којим располаже имовином или преузима обавезе:

- оправданост и потреба за закључењем посла,
- корист за штићеника од тог посла – да ли је боље да се посао закључи или не.

6.3. При доношењу одлуке о разрјешењу старатеља дужности

- могућност именовања за старатеља особе која ће успјешније од актуалног старатеља вршити своју дужност,
- немогућност да се на други начин заштите права и интереси штићеника,
- квалитет односа између старатеља и штићеника.

6.4. При доношењу одлуке о престанку старатељства

- способност и спремност родитеља за успјешно вршење родитељског права, односно преузимање адекватне бриге након престанка разлога због којег је дијете било стављено под старатељство,
- могућност обезбјеђења заштите интереса дјетета заснивањем усвојења.

7. Збрињавање/смјештај дјеце у хранитељску/другу породицу

Хранитељство, као један од облика алтернативног збрињавања дјеце, нормирано је у домаћем праву Законом о социјалној заштити и Правилником о хранитељству РС (збрињавање у хранитељску породицу), Законом о хранитељству у ФБиХ (смјештај у хранитељску породицу) и Законом о социјалној заштити БД (смјештај у другу породицу). Оно је облик заштите који се састоји у збрињавању дјетета изван његове породице, у другој – хранитељској породици, у којој му се осигурава заштита, брига и помоћ. За ову установу релевантне су и Конвенција о правима дјетета, УН Смјернице за алтернативно збрињавање дјеце те ставови Комитета у Општем коментару бр. 14.

Овај, као и други облици алтернативног збрињавања дјеце, одређују се само онда када су неопходни па се морају поштовати услови прописани ради осигурања права и најбољег интереса дјетета – храненика. НИД захтијева да се дијете задржи у властитој породици, а ако је збринуто у хранитељску породицу, док му се пружа тај облик заштите треба стварати услове за повратак дјетета у његову породицу, а ако то није могуће, треба наћи одговарајуће и трајније рјешење, какво је усвојење.

Због тога се и НИД процјењује и утврђује уважавањем сљедећих елемената у више ситуација – при збрињавању, током његовог трајања и престанка.

7.1. При утврђивању подобности за збрињавање/смјештај у хранитељску/другу породицу

а) На страни дјетета

- узраст: оправдан разлог за одступање од правила да се дијете млађе од три године смјешта у установу социјалног старања, а не у хранитељску породицу, може бити избјегавање одвајања од браће и сестара, или немогућност смјештаја у породицу у кратком временском периоду од настанка потребе за смјештајем,
- спол: десетогодишња дјевојчица коју је сексуално злостављао брат петнаестогодишњак неће се збринути у хранитељску породицу која има биолошко или дијете на хранитељству мушког пола тог узраста,
- ниво психосоцијалне зрелости дјетета: зрелије дијете се лакше адаптира на промјене; збрињавање у установу често је адекватнији облик заштите за адолесценте, као и за дјецу која

се нису прилагодила хранитељској породици и сл.,

- здравствени статус дјетета,
- могућност задовољавања потреба дјетета у хранитељској породици (образовних, културних, других специфичних),
- могућност задовољавања интересовања дјетета, испољавања талента и бављења хобијима,
- квалитет односа дјетета с родитељима, браћом и сестрама те другим члановима породице,
- блискост и повезаност дјетета са сродницима, односно породицом (у случају смјештаја дјетета у породицу сродника),
- осигурање континуитета у одгоју и подизању дјетета,
- изложеност дјетета угрожавајућим ситуацијама у породици (на примјер, дијете је свједок вербалног сукоба између родитеља или је и само жртва физичког злостављања)
- угроженост дјетета у биолошкој породици,
- информисаност дјетета о ситуацији и могућим рјешењима,
- изражено мишљење и жеља дјетета да буде смјештено у хранитељску породицу,
- мишљење дјетета о његовој ситуацији и могућим рјешењима,
- припремљеност и спремност дјетета на издвајање из биолошке породице и збрињавање у хранитељску породицу,
- постојање ризика од неиздвајања дјетета из породице,
- постојање могућности смјештаја дјетета у његовом мјесту пребивалишта: разлог за смјештај дјетета ван мјеста пребивалишта може бити нпр. потреба да се дијете жртва породичног насиља заштити/удаљи од могућег поновљеног насиља,
- постојање могућности адаптације дјетета на ново окружење.

У случају смјештаја дјетета у хранитељску/другу породицу чије пребивалиште није на подручју општине у којој је пребивалиште дјетета:

- интегрисаност дјетета у школи, вршњачкој групи и могућност настанка штетних посљедица од промјене његовог пребивалишта,
- могућност осигурања континуитета у одрастању,
- могућност да дијете у мјесту новог пребивалишта задовољи своје потребе и интересовања те испољи своје таленте.

б) На страни дјететових родитеља/породице

- структура породице, године живота чланова породице,
- стабилност односа родитеља,
- социјално представљање и стил живота родитеља: односи с окружењем, склоности, навике, ранији бракови или везе, разводи, проблеми у менталном здрављу, нежељене трудноће и сл.,
- динамика односа у породици у свим релацијама,
- способност и спремност родитеља да:
 - *обезбиједи основну његу дјетета, сигурност, емотивну топлину, стимулацију дјетета, вођство и границе у васпитању дјетета, досљедност у васпитању,*

- *отклоне присутне проблеме у старању о дјетету и тешкоће у функционисању породице те постигну промјене у понашању и учењу дјетета,*
- мотивација за бригу о дјетету,
- материјалне и стамбене могућности: извјесност прихода, довољност простора и сл.,
- информисаност родитеља о дјететовој угрожености и могућим рјешењима.

в) На страни хранитеља, односно хранитељске/друге породице

- утврђена жеља хранитеља за пружањем помоћи и заштите дјетета као првенствени мотив за хранитељство,
- припремљеност, обученост и способност за:
 - *прихват дјетета,*
 - *обезбјеђење сигурног окружења дјетета,*
 - *пружање подршке дјетету након измјештања из биолошке породице,*
 - *сарадњу са породицом дјетета,*
 - *препознавање и задовољавање потреба дјетета,*
- држављанство хранитеља: одступање од правила да је хранитељ држављанин БиХ (Закон о хранитељству ФБиХ) могуће је у случају збрињавања дјетета у хранитељску породицу странца ако се тиме обезбјеђује поштовање дјететовог језичког и културног поријекла и сл.,
- образовање хранитеља: одступање од правила да је хранитељ најмање средњошколског степена образовања (Закон о хранитељству ФБиХ) могуће је у случају смјештаја дјетета код сродника, код лица која су раније имала искуство старања о дјетету и сл.,
- специјализованост хранитељске породице за одређену врсту подршке (стандардно, специјализовано, ургентно хранитељство): одступање од правила да породица збрињава једну групу корисника (Закон о хранитељству ФБиХ) могуће је у случају збрињавања браће и сестара са сметњама различитим у односу на дјецу која су већ на смјештају, ради спречавања њиховог раздвајања, због близине установа на које су дјеца упућена и сл.,
- број дјеце у хранитељској породици: одступање од правила о броју дјеце која се могу збринуту у хранитељској породици, односно код хранитеља, могуће је у случају збрињавања у сродничкој породици међусобно јако емоционално везане браће и сестара, због боље доступности ресурса за бригу о дјетету на хранитељству и сл.,
- сређеност и стабилност односа,
- спремност свих чланова породице за пружање подршке хранитељу у извршавању обавеза према дјетету,
- могућност осигурања континуитета у дјететовом васпитању, етничком, вјерском, културном и језичком поријеклу,
- постојање свијести о значају и неопходности одржавања веза хранитеља с његовом биолошком породицом и спремност на омогућавање, подстицање и олакшавање њихових контактата,
- разлика у годинама и доб хранитеља: одступање од овог правила (члан 19. ставови 2. и 3. Закона о хранитељству ФБиХ) могуће је уколико се ради о лицу које је нарочито блиско дјетету, ако је дијете изричито изразило жељу да буде збринато код тог лица, због близине школе, здравствене установе и сл.,
- близина биолошке и хранитељске породице,

- постојање услова који фаворизују комплетан и хармоничан развој хранјеника,
- доступност ресурса у мјесту пребивалишта хранитеља: позиција куће или стана, саобраћајна повезаност; близина образовних и других установа битних за дијете.

7.2. Током трајања збрињавања/смјештаја у хранитељској/другој породици

- адаптираност дјетета у породици,
- задовољавање:
 - основних животних потреба дјетета: квалитетна исхрана, одјећа, обућа, хигијена, брига о здрављу дјетета, физичка активност,
 - дјететових образовних потреба: редовно школовање, ваннаставне активности, редовна сарадња са школом или другом васпитном установом, подршка хранитеља професионалној оријентацији дјетета,
 - посебних дјететових потреба: потешкоће у развоју, таленти,
 - културних, вјерских и духовних потреба дјетета: обиљежавање вјерских празника, омогућавање посјета вјерским објектима,
- редовно одржавање контаката дјетета с родитељима и другим блиским, односно за њега значајним особама,
- укљученост родитеља у живот дјетета,
- поштовање дјететових успомена, искустава и раније историје,
- правилно организовање и провођење слободног времена дјетета,
- успјешност старања о правима дјетета, дјететовој имовини и интересима,
- стварање могућности за дијете да се оспособи за самосталан живот и рад,
- постојање услова за старање о дјетету у стамбеном простору хранитеља: у стамбеном простору хранјеника (члан 16. Закона о хранитељству ФБиХ) или у другим објектима који су посебно изграђени или прилагођени за ту намјену (члан 46. Закона о социјалној заштити РС) хранитељство се може обезбиједити у случају аутентичне жеље дјетета о ненапуштању властитог простора, близине школе, здравствене установе и сл.

7.3. При престанку хранитељства/смјештаја дјетета у хранитељској/другој породици:

- неадекватност хранитељства у односу на потребе дјетета,
- припремљеност дјетета на повратак у биолошку породицу: одржавање сталних контаката између њих, предузимање мјера подршке водећи рачуна о узрасту дјетета, његовим потребама и степену зрелости, као и разлозима одвајања дјетета од родитеља,
- припремљеност, спремност и могућност биолошке породице за прихват дјетета (осигурана на исти начин као у претходној алинеји)

- припремљеност дјетета на промјену хранитељске породице,
- спремност и могућност биолошке или хранитељске породице за прихват дјетета (у случају промјене облика заштите),
- адаптираност дјетета на усвојиоце (у случају престанка уговора о хранитељству/хранитељства усвојењем дјетета),
- изражени ставови, мишљење и жеље дјетета о престанку смјештаја дјетета и смјештаја у другу хранитељску породицу,
- оспособљеност дјетета за самосталан живот (у случају завршетка школовања и запослења прије пунољетства),
- постојање расположивих ресурса у заједници за прихват дјетета (становање, запослење, мрежа подршке).

8. Смјештај дјеце у установу

Да би се дјетету без родитељског старања осигурало најбоље окружење за развој, неопходно му је обезбиједити подршку која ће бити усмјерена на пружање сталног и стабилног породичног старања. Ово подразумијева обезбјеђење ресурса за очување породице, уједињење породице, хранитељство, усвојење или друге облике породичног старања.

Уколико није могуће осигурати останак/збрињавање у породици, дијете ће се смјестити у одговарајућу установу, која му обезбјеђује становање, исхрану, одијевање, помоћ, бригу, васпитање и образовање, оспособљавање за привређивање, радне, културне, забавне и рехабилитационе активности, здравствену заштиту. Резиденцијални смјештај треба бити привремен и ограничен само на оне случајеве у којима је процијењено да ће се тим обликом заштите у највећој могућој мјери заштити НИД.

Како би се спријечили негативни ефекти институционалног збрињавања дјетета на његов правилан развој, НИД се свестрано процјењује и утврђује приликом самог смјештаја дјетета, током трајања смјештаја, као и његовог престанка уважавањем сљедећих елемената:

8.1. Приликом утврђивања услова за смјештај у установу

а) На страни дјетета

- узраст и спол дјетета,
- ниво психосоцијалне зрелости дјетета,
- здравствени статус (постојање контраиндикација за смјештај у установу),
- могућност задовољења потреба дјетета у установи (образовних, културних, других специфичних),
- могућност задовољења дјететових интересовања, бављења хобијима, испољавања талента у установи (посебно ако је она ван дјететовог пребивалишта),

- квалитет односа дјетета с родитељима, браћом и сестрама и другим члановима породице,
- интегрисаност дјетета у школи, вршњачкој групи и могућност настанка штетних посљедица од промјене његовог пребивалишта (у случају смјештаја дјетета у установу ван мјеста пребивалишта дјетета),
- могућност одржавања континуитета у одрастању дјетета,
- изложеност дјетета угрожавајућим ситуацијама у породици,
- угрожености дјетета у биолошкој породици,
- информисаност дјетета о ситуацији и могућим рјешењима,
- изражено мишљење и жеља дјетета да буде смјештено у установи,
- постојање ризика од неиздвајања дјетета из породице,
- процјена очекиване користи/предности од смјештаја у установу у односу на друге облике подршке,
- припремљеност и спремност дјетета на издвајање из биолошке породице/смјештај у институцији,
- постојање могућности адаптације дјетета на ново окружење.

б) На страни дјететових родитеља/породице идентификују се исти елементи за утврђивање и процјену НИД-а као под 7.1.б.

в) Анализа расположивих институција

- постојање институције у складу с дјететовим потребама (специјализованост за одређену врсту подршке, капацитет за пријем и сл.),
- стручна оспособљеност запослених у установи (стручни кадар, посебни програми стимулације развоја и сл.),
- близина институције дјететовој биолошкој породици/ранијем пребивалишту,
- могући утицај дјетета на окружење/могући утицај окружења на дијете,
- обезбијеђеност потребних услова за боравак у институцији (услови становања, хигијена, правила понашања и сл.),
- могућност осигурања континуитета у дјететовом одгоју, етничком, вјерском, културном и језичком поријеклу смјештајем у институцију,
- одговарајућа позиција установе у односу на средиште задовољења дјететових интереса (инфраструктура, близина школе, здравствених, спортских установа).

8.2. Током трајања смјештаја дјетета у установи:

- адаптираност дјетета у институцији (релације с вршњацима и особљем, однос према ауторитету и сл.),
- задовољеност:
 - *основних животних потреба дјетета (квалитетна исхрана, одјећа, обућа, хигијена, брига о здрављу дјетета, физичка активност),*

- образовних потреба (редовност школовања, ваннаставне активности, редовна сарадња са школом или другом васпитном установом, општи успјех),
- посебних дјететових потреба (потешкоће у развоју, таленти, владање),
- културних, вјерских и духовних потреба дјетета (обиљежавање вјерских празника, омогућавање посјета вјерским објектима),
- редовно одржавање контакта дјетета с родитељима и другим блиским особама (омогућавање контакта),
- укљученост родитеља у живот дјетета (посјете, контакти и сл.),
- поштовање дјететових успомена, искустава, раније историје дјетета,
- правилност и структурисаност слободног времена дјетета,
- правилно старање о правима дјетета, дјететовој имовини и интересима,
- ниво припремљености дјетета за напуштање институције (подршка контакту с биолошком породицом, учење животних вјештина, оспособљавање за самосталан живот и рад).

8.3. При престанку смјештаја у установи идентификују се исти елементи за процјену и утврђивање најбољег интереса дјетета као под 7.3.

9. Дјеца с инвалидитетом

За права и заштиту дјеце с инвалидитетом најзначајнији међународни документи су Конвенција о правима дјетета и Конвенција о правима особа с инвалидитетом. У првом су тешкоће у развоју дјеце наведене међу забрањеним основима дискриминације при осигуравању права признатих дјечи, а другим документом државе се обавезују на предузимање свих потребних мјера ради осигурања да дјеца с инвалидитетом потпуно уживају сва људска права и основне слободе равноправно с другом дјецом.

Сва питања од важности за ову дјецу у домаћем праву уређена су и рјешавају се на нивоу ентитета и/или кантона. Нехармонизираност ових прописа има за посљедицу дискриминацију у остваривању њихових права и услуга у оквиру система социјалне заштите.

Ефикасна, потпуна и успјешна заштита најбољег интереса ове дјеце у свим активностима које их се тичу захтијева следеће:

а) на страни родитеља

- сигурно запослење,
- непостојање ризика од сиромаштва,
- прихватање дијагнозе инвалидитета дјетета,
- интегрирање дјетета у све породичне активности,

- способност елиминирања спутавајућег “заштитничког понашања”;
- флексибилност родитеља према промјенама ставова који спречавају дијете да доживи пуни потенцијал,
- постојање могућности и спремност за укључивање у едукације које их оснажују и оспособљавају да схвате потребе дјетета, да му пружи потребну подршку, те да га уче животним вјештинама релевантним за социјални развој,
- уживање подршке сродника, пријатеља, комшија,
- оснаженост родитеља да раде на обликовању личног идентитета дјетета.

б) капацитете система социјалне заштите

- могућност ране идентификације дјетета с инвалидитетом,
- осигурање раних и свеобухватних информација, услуга и подршке дјечи и њиховим породицама,
- осигурање родитељима адекватних информација о правима и услугама које дијете може остварити по основу породичне, социјалне и здравствене заштите,
- покретање поступака у име дјетета за остваривање права и услуга по основу социјалне и породичне заштите и по другим основама, а у циљу његове што квалитетније заштите и рехабилитације,
- предидејљеност и спремност на неодвајање дјетета од родитеља због инвалидитета, било дјетета, било једног или оба родитеља, као и на поштовање услова из одредбе члана 9. става 1. КПД,
- могућност осигурања:
 - *једнаких права у погледу породичног живота,*
 - *једнаких права и услуга по основу социјалне заштите,*
 - *остваривања права на изражавање личних ставова о сваком питању које се тиче овог дјетета, уз асистенцију у складу с узрастом и инвалидношћу,*
 - *алтернативног збрињавања дјетета у широј породици у случају немогућности да се о њему стара ужа породица, а ако ни то није могуће, његовог збрињавања унутар заједнице у породичном окружењу,*
 - *поштовања развијајућих способности дјеце,*
 - *ангажирања особних асистената у складу с узрастом и инвалидношћу дјетета,*
 - *сервиса за пружање услуга дјечи и осигурања њихове укључености у њих,*
 - *укључивања дјеце у програме стручног оспособљавања,*
 - *запошљавања младих с инвалидитетом,*
- постојање услова за пружање затражене помоћи дјетету и његовим родитељима, примјерене стању дјетета и условима у којима живе његови родитељи,
- партиципативни приступ у пружању подршке дјетету и његовим родитељима,
- приступачност окружења: установе социјалне заштите, школе и друге образовне установе те здравствене установе без архитектонских баријера, доступан градски превоз,
- постојање и осигурање доступности:
 - *помагала за кретање: ортопедска помагала, колица, штапови за дјецу с оштећењем вида и сл.,*

- *нових технологија: оловка за писање за слијепу дјецу, рачунари и сл.,*
- *натписа на Брајевом писму,*
- *звучне сигнализације на семафорима, у лифтовима и сл.,*
- *обуке у вјештинама кориштења помагала,*
- прихваћеност у јавности инвалидитета као природног и уобичајеног стања.

в) капацитете образовног система (видјети у: 3. Елементи за процјену и утврђивање најбољег интереса дјетета у области образовања, 2. Осигурање инклузивности у образовању, ц) на страни одгојно-образовне установе)

г) капацитете система здравствене заштите

- потреба и могућност осигурања:
 - *интерресорне ране идентификације стања и потреба дјетета,*
 - *утврђења адекватне дијагнозе,*
 - *раног упозоравања родитеља и њихове правовремене информисаности,*
- опремљеност здравствене установе адекватном опремом за утврђивање дијагнозе,
- оспособљеност за пружање адекватне здравствене услуге и холистички приступ у њиховом пружању,
- осигуран приступ здравственој установи: приступне рампе, лифтови, уклоњени прагови, одговарајућа ширина врата,
- доступност и пружање здравствене заштите истог квалитета дјечи с инвалидитетом, а на основу информисаног пристанка,
- осигуран приступ здравственој услузи:
 - *дјеци која су слијепа: уклоњене препреке у ходницима, попут сандучића и канти за смеће, звучна сигнализација,*
 - *слушно оштећеној дјеци: свјетлосна сигнализација,*
- могућност осигурања:
 - *укључености дјеце с инвалидитетом у најранијем добу у програме хабилитације и рехабилитације,*
 - *приступа специјалним лијековима који могу успорити развој инвалидитета,*
 - *бесплатних адекватних ортопедских, тифлотехничких и других помагала за дјецу,*
- постојање и могућност кориштења:
 - *програма обуке здравственог особља за рад с дјецом с инвалидитетом,*
 - *програма за утврђивање квалитета техничких помагала прилагођених индивидуалним потребама сваког дјетета,*
- неограничење здравствене заштите просторним препрекама и недостатком стручног особља за одређене врсте инвалидитета.

10. Дјеца жртве насиља

Кључни системи и *субјекти заштите* дјеце у случајевима насиља (Закон о заштити од насиља у породици РС), односно органи који спроводе и примјењују Закон (Закон о заштити од насиља у породици ФБиХ) су: полиција, тужилаштво, судство, установе социјалне заштите, установе здравствене заштите, предшколске и школске установе. Њихова поступања требају бити усмјерена на постизање најбољег интереса дјетета.⁷

Обавеза поступања одређена је бројним прописима и документима који се односе на права и заштиту дјеце, почев од међународних докумената⁸ које је прихватила БиХ па до домаћег законодавства којим се уређују области кривичног права, породичног права, социјалне и дјечје заштите, образовања, здравствене заштите.⁹ Посебним законима о заштити од насиља у породици РС и ФБиХ уређено је поступање субјеката заштите у случајевима насиља над дјецом у породичном окружењу као веома осјетљивом подручју.

Сваки облик насиља над дјецом сматра се недопустивом радњом и представља један од најтежих облика угрожавања и повреде права дјетета. Држава, путем својих система дјеловања, има обавезу да дијете заштити од свих облика насиља, пружи подршку породици и обезбиједи окружење у којем ће се дијете несметано развијати.

Елементи који одређују најбољи интерес дјетета у поступцима заштите и подршке тичу се остваривања потреба дјетета, родитељских компетенција, извршења системских мјера и обезбјеђивања подршке шире заједнице у којој дијете живи.

а) Остваривање потреба дјетета жртве насиља

- Потребе за сигурношћу дјетета (сигуран боравак у окружењу без пријетње извршења новог насиља и пријетње по живот дјетета),
- Егзистенцијалне потребе дјетета (обезбијеђено становање, исхрана),
- Психолошко-емоционалне потребе дјетета (остварена емоционална везаност, одсуство осјећаја страха),
- Социјалне потребе дјетета (развијеност осјећаја припадности, остварени социјални контакти).

б) Родитељске компетенције

- Здравствено стање чланова породице (одсуство болести),
- Материјално стање породице (одсуство ризика од сиромаштва),
- Ниво породичне солидарности (спремност и залагање за остваривање интереса дјетета),
- Психичка стабилност родитеља (разумност у поступању, одсуство насилничких радњи),

⁷ Детаљни описи поступања појединих сектора у случајевима насиља над дјецом и показатеља учињеног насиља дати су у "Смјерницама за поступање у случају насиља над дјецом у Босни и Херцеговини", Министарство за људска права и избјеглице, 2013.

⁸ Конвенција о правима дјетета, Конвенција Савјета Европе о заштити дјеце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, 2007; Конвенција Савјета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, 2013.

⁹ Кључни документи у БиХ који регулишу област поступања у случајевима насиља над дјецом су: Породични закон ФБиХ, Кривични закон ФБиХ, Породични закон РС, Кривични законик РС, Породични закон БД, БиХ, Кривични законик БД

- Емоционална подршка дјетета (постигнути ниво разумијевања емоционалног стања и психосоцијалних потреба дјетета, остварена емоционална везаност).

в) Извршење системских мјера заштите и услуга подршке

- Брзина реаговања институција система (хитност поступања при препознавању, пријављивању и пружању заштите и услуга дјетету),
- Стручности дјелатника у институцијама система (примјена савремених метода рада у раду с дјететом, документовање и евидентирање поступања),
- Реализованост мјера заштите и услуга подршке (степен реализованости, ефикасност мјера према потребама дјетета – постигнути ниво заштите и подршке),
- Обезбијеђеност ресурса у системима заштите и подршке (постојање јасних процедура у поступањима, развијеност услуга подршке, постојање намјенских средстава у буџетима за потребе збрињавања дјеце жртава насиља).

г) Обезбијеђеност подршке шире заједнице у којој дијете живи

- Сензибилност заједнице за проблеме насиља над дјецом (постојање доминантног осуђујућег става заједнице према случајевима насиља над дјецом),
- Присутност тема насиља над дјецом у јавном простору заједнице (присутност текстова и прилога у медијима, на јавним скуповима и у званичним наступима),
- Обезбијеђеност ресурса заштите и подршке дјетета у заједници (развијеност невладиног сектора, развијеност сарадње институција система и невладиних организација, постојање у буџетима локалних заједница намјенских средстава за рад с дјецом жртвама насиља и њиховим породицама),
- Оствареност непосредне подршке заједнице у конкретним случајевима насиља над дјецом (квантитет и квалитета услуга пружене дјецу жртвама насиља).

Како би се испоштовао принцип најбољег интереса дјетета, приликом поступања према дјецу жртвама насиља, субјекти заштите требају:

- што раније препознати симптоме насиља код дјетета – хитно и неодложно приступити њиховом препознавању,
- што хитније удаљити насилника од дјетета,
- постићи што виши степен међусобног повјерења код дјетета жртве насиља,
- прилагодити комуникацију дјететовом узрасту и психофизичком стању у којем се дијете налази,
- успоставити непосредни контакт с родитељима дјетета – у што краћем року успоставити контакт с родитељима и прикупити релевантне податке о ситуацији у којој се дијете нашло,
- обавити детаљну опсервацију дјететовог психофизичког стања,
- обавити усмјерени разговор с дјететом,
- изабрати мјере заштите и услуге подршке у складу са специфичностима конкретног случаја,
- израдити план мјера усклађен са специфичностима конкретног случаја насиља над дјететом,
- укључити дијете (прибавити дјететово мишљење) у процес планирања и поступак спровођења мјера,
- успоставити сарадњу и укључити чланове породице у непосредан рад с дјететом,
- континуирано обилазити породицу и разговарати с дјететом и члановима породице,

- консултовати се с другим професионалцима који непосредно раде с дјететом ради добијања потпуне слике о стању у којем се дијете налази и ефектима мјера и пружених услуга,
- по потреби кориговати (прилагодити) мјере заштите и услуге подршке у конкретном случају и актуелним потребама дјетета,
- радити на оснаживању породице дјетета жртве насиља,
- укључити дјететово мишљење у поступак процјене ефеката пружених мјера/услуга,
- укључити чланове породице у процјену ефеката пружених мјера/услуга,
- усагласити постојећи план мјера заштите и услуга подршке са стањем актуелних потреба дјетета – израдити препоруке за даљње поступање.

11. Занемарена дјеца

Чланом 9. Конвенције о правима дјетета прописано је да дијете не може бити одвојено од родитеља против њихове воље, осим када надлежне власти уз судски надзор одлуче, у складу с важећим законом и поступцима, да је такво раздвајање неопходно у најбољем интересу дјетета. Један од наведених случајева ове неопходности је занемаривање дјетета. Ратификацијом ове Конвенције, БиХ се обавезала осигурати заштиту дјеце од свих облика занемаривања (члан 19) и мјере за унапређење физичког и психичког опоравка и друштвене реинтеграције дјетета жртве занемаривања (члан 39).

Да би се право на заштиту најбољег интереса занемареног дјетета остварило, неопходно је успоставити систем који ће дјеловати превентивно, али и омогућити да се у случају занемаривања покрене брз и координиран поступак с циљем престанка занемаривања и обезбиједити одговарајуће интервенције ради опоравка дјетета и његовог сигурног развоја. Ефикасна заштита најбољег интереса занемарене дјеце претпоставља јасно дефинисане елементе за препознавање присуства занемаривања дјеце. Да би се обезбиједио њихов најбољи интерес, неопходно је да надлежни органи имају: јасно дефинисане задатке и прописане процедуре поступања у процесу заштите интереса, да добро познају своју улогу и улоге других система, да познају правила поступања, ограничења и начине дјеловања, као и да размјењују информације с другим системима те се међусобно консултују. Све наведене активности нужно морају бити праћене одговарајућим писаним документима и повратним информацијама.

Занемаривање би се могло дефинисати као пропуштање задовољавања дјететових потреба у мјери која знатно утиче на његов физички и психички развој. Занемаривање укључује пропусте родитеља/старатеља да, у једном или више подручја: здравље, образовање, емоционални развој, исхрана, сигурно окружење и дом, дјетету осигурају развој и добробит, иако су у могућности то учинити. (Wхите и сар., 1987. година)

При утврђивању присуства занемаривања дјетета треба цијенити:

а) Показатеље континуираног физичког занемаривања

- недостатак надзора,
- лоше здравствено и опште стање дјетета услед физичког занемаривања,
- склоност повредама и несрећама,
- неухрањеност дјетета,

- неразнолика прехрана,
- изостанак бриге родитеља о заштити дјетета, што га доводи у непредвидиве и узнемиравајуће, или очито опасне ситуације,
- крађа и просјачење хране од ученика у школи,
- одсуство родитеља/старатеља из куће,
- лоша лична хигијена дјетета,
- прљава и поцијепана одјећа и обућа,
- неадекватна одјећа с обзиром на вријеме,
- неприкладна одјећа с обзиром на узраст,
- неадекватан или несигуран смјештај,
- неадекватни услови становања (влага, гљивице по зидовима и сл.), без струје, воде, мокрих чворова,
- константни умор и поспаност дјетета,
- спавање на настави,
- напуштање школе.

б) Показатеље емоционалног занемаривања

б/1 код дјетета

- повученост,
- срамежљивост,
- ниско самопоуздање,
- раздражљивост,
- анксиозност,
- мањак концентрације,
- непослух,
- стално незадовољство,
- склоност самоповређивању и суициду,
- изражавање осјећаја усамљености и напуштености,
- агресивност,
- склоност крађама и други облици делинквентног понашања,
- недисциплинираност на настави,
- бјежање од куће или из школе,
- суицидијалност,
- кориштење психоактивних супстанци,
- конзумирање алкохола и цигарета,
- склоност скитњи,
- претјерано лагање,
- прерано ступање у сексуалне односе,
- склоност партнерског и сексуалног везивања за особе старије од себе.

б/2 код родитеља

- помањкање бриге, пажње и љубави за дијете,
- неодговарање на дјететове емоционалне потребе и изолација дјетета,
- забрањивање дјетету да се дружи с вршњацима или одраслим особама изван куће (код адолесцената),
- неспречавање злоупотребе дроге и алкохола,
- неспречавање других друштвено неприхватљивих понашања, попут делинквентног понашања,
- присуство насиља у породици,
- подцјењивање, понижавање и други нефизички облици отвореног непријатељског и одбијајућег поступања према дјетету,
- посрамљивање и/или исмијавање дјетета при показивању нормалних емоција, као што су приврженост, туга или страх,
- константно издвајање једног дјетета да би га се критиковало и кажњавало, да би обављало већину кућанских послова или примало најмање награда,
- понижавање у јавности.

в) Показатеље образовног занемаривања

- изостанак потребне помоћи и подршке родитеља/старатеља током школовања,
- изостанак помоћи родитеља/старатеља при учењу и њихова потпуна незаинтересованост за то,
- недостатак потребне опреме за школовање због одсуства заинтересованости родитеља,
- неприсуствовање родитеља/старатеља родитељским састанцима,
- чести неоправдани изостанци из школе или напуштање школе, на примјер због чувања млађе браће и сестара,
- незаинтересованост родитеља за успјех дјетета у школи,
- изостанак потребне помоћи и подршке родитеља/старатеља током школовања.

г) Показатеље здравственог занемаривања

- неријешено здравствено осигурање за дијете,
- несарадња са здравственим особљем,
- неприхватање савјета здравствених радника,
- пропуштање цијепљења дјете,
- нелијечење болести и поремећаја (хроничне упале, пријелома, инфекције сл.),
- неблаговремено тражење здравствене помоћи,
- нередовно давање лијекова дјетету.

Најбољи интерес дјетета захтијева следеће:

- хитну идентификацију опасности,
- информисање стручњака који раде с дјецом и за дјецу,

- свеобухватну и тачну процјену нивоа и облика занемаривања кроз мултидисциплинарни, тимски приступ стручњака различитих профила (љекари, психолози, дефектолози, социјални радници),
- обухват процјеном:
 - дјетета,
 - родитеља,
 - цијеле породице,
 - средине у којој живе,
 - врсте, трајања и учесталости понављања занемаривања.
- брз и координиран поступак заштите дјетета од даљег занемаривања,
- пружање одговарајуће помоћи дјетету,
- хитну помоћ и подршку родитељу/има с недовољно знања о потребама дјетета и способности да их задовоље (имајући у виду писменост, стручну спрем, физичке или менталне болести, знање и ставове о родитељству и сл.), како би се смањио број ризичних фактора.

12. Дјеца избјеглице и дјеца без пратње

Дјеца избјеглице и дјеца без пратње одраслих су посебно рањива категорија, подложна искоришћавању и злостављању. С највећим ризиком да постану жртве трговине, укључујући и трговину у сврху сексуалног искоришћавања, суочавају се дјевојчице. У складу с КПД, у центру одлучивања о томе хоће ли дијете остати у земљи пријема или ће се извршити репатријација, као и о осталим питањима која се тичу ове дјеце је НИД.

Јако важно је да се сва дјеца без пратње првенствено морају третирати као дјеца, па тек онда треба разматрати њихов миграцијски статус, односно њихов миграцијски статус треба бити секундарно питање.

НИД захтијева сљедеће активности у поступку процјене:

- проналажање и поновно спајање дјетета с његовом породицом,
- проналажење трајног, дугорочног рјешења за свако одвојено дијете, које осигурава развој дјетета у окружењу које одговара његовим потребама, остваривање свих његових права, задовољавање потреба, адекватну подршку и неизлагање ризику од прогона и насиља,
- хитно и индивидуално усмјерено поступање с дјецом избјеглицама и дјецом без пратње,
- поступање у атмосфери пријатељској и безбједној за дијете, на језику који дијете разумије,
- поступање квалификованих професионалаца који су прошли обуку о комуникацији с дјецом,
- спајање, односно јединство породице и осигуравање поновног заједничког живота,
- осигурање заједничког живота браће и сестара,
- успостављање контакта с родитељима, браћом, сестрама и осталим сродницима те другим особама које долазе из истог географског простора,
- очување и неугрожавање сигурности дјетета у процесу идентификације – установљење

идентитета (укључујући и спол), држављанства, националности те етничког, културног и језичког поријекла,

- осигурање приступа информацијама и кориштења медија (радио, телевизија) у циљу задовољавања потребе за комуникацијом,
- осигурање права манифестовања и практиковања своје религије,
- осигурање повјерљивости података о дјетету, ажурности, похрањивања и размјене података искључиво између овлашћених агенција,
- обезбјеђење сопствене идентификационе документације,
- сазнање података о земљи поријекла, о родитељима и породици – гдје су његови родитељи, браћа/сестре и остали сродници и када је посљедњи пут било с њима у контакту,
- пружање психолошке, здравствене, правне, образовне и других облика потребне помоћи,
- осигурање приступа образовању и здравственим услугама,
- утврђење постојања посебних облика рањивости (болест, инвалидност, посебне потребе) и потребе за заштитом у том смислу,
- именовање дјетету старатеља.

13. Поступци остваривања новчаних давања у системима социјалне и дјечје заштите

Новчана давања су облик интервенција система социјалне подршке породицама и појединцима када се нађу у стању различитих социјалних ризика. Овај облик интервенција пружа се у поступку признавања права уређених законима из области социјалне и дјечје заштите. Примјеном принципа најбољег интереса дјетета у поступцима додјеле новчаних средстава породицама под ризиком, држава успоставља основу да дјеца буду равноправни учесници у расподјели и кориштењу буџетских средстава. Овај принцип треба бити присутан у свим фазама процеса реализације новчане подршке породицама с дјецом: развој политика и израда закона, планирање буџета, вођење поступка додјеле права на новчана давања и праћење.

С обзиром на то да се новчана давања реализују на основу претходно дефинисаних законских поступака и критерија, кључно је да принцип најбољег интереса дјетета буде инкорпориран у процесе израде политика, закона и буџета. Показатељи који упућују на поштивање принципа најбољег интереса дјетета у овим активностима су:

- постојање политичких и стратешких рјешења усмјерених на заштиту дјеце и породица с дјецом,
- постојање законских рјешења у којима су права дјеце и њихове потребе приоритетни,
- обезбијеђеност формално-правних механизма додјеле средстава породицама с дјецом,
- буџети у којима су јасно дефинисане линије финансирања за остваривање права на новчана давања дјеци и породицама с дјецом.

Родитељи имају пресудан утицај на остваривање принципа најбољег интереса дјетета приликом кориштења средстава добијених по основу остварених права. Наиме, родитељи добијена средства распоређују у складу с приоритетима породице. Одлуке о томе шта је приоритет доносе родитељи па је остваривање најбољег интереса дјетета у директној корелацији с исказаним нивоом родитељске одговорности према потребама дјеце.

Одговорност система социјалне и дјечје заштите произилази из чињенице да институције система имају обавезу праћења и контроле намјенског утрошка додијељених средстава. Сва новчана давања подразумијевају задовољавање потреба социјално најосјетљивијих чланова породице, а посебно дјеце. Због тога институције система требају прикупити и искористити све релевантне чињенице у вези са стањем и потребама дјеце у току поступка додјеле права на новчана давања, а посебно:

- Егзистенцијалне потребе дјеце (квалитета исхране, ниво хигијене, квалитет становања, здравствено стање),
- Развојне и здравствене потребе дјеце (надареност дјеце, школовање, стање инвалидитета, присутност хроничних болести),
- Приоритете дјечјих потреба у породици,
- Присутност акутних потреба дјетета,
- Компетентност родитеља у остваривању родитељске улоге.

У поступцима праћења, институције система социјалне и дјечје заштите требају континуирано вршити увид у стање задовољавања потреба дјеце, што подразумијева честе посјете и вођење непосредних разговора са члановима породице и дјецом.

Поред увида у начин и сврху утрошка дозначених средстава, посебна пажња треба се посветити показатељима који говоре о занемарености дјеце у породици. Добијени индикатори служе за израду извјештаја с приједлогом мјера интервенције према породици у циљу остваривања веће подршке дјечи.

3.

ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА

Лејла Кафеџић, Зорица Гарача, Хашима, Ђурак, Ивана Зечевић, Нада Улетиловић

Право на образовање је основно људско право. Распољивост, доступност, прихватљивост и прилагодљивост су четири димензије права на образовање, а Уједињени народи су их и службено препознали као темељ права на образовање. Право на образовање се први пут појављује у Општој декларацији о људским правима. У Декларацији су постављени темељи права на образовање: свако има право на васпитање и образовање, основно образовање мора бити обавезно и бесплатно, те је наглашена доступност и квалитета образовања.

Конвенција о правима дјетета је најважнији међународни документ који се односи на дјецу. Кроз овај документ право на образовање се одређује на најсвеобухватнији начин. У члану 28. сваком дјетету се признаје право на образовање. У сврху остваривања овог права за сву је дјецу потребно осигурати обавезно и бесплатно основно образовање, потицати развој различитих облика средњошколског образовања те их учинити расположивим и доступним свима. Што се тиче квалитете образовања, Конвенцијом се истиче да образовање дјетета треба усмјерити према пуном развоју особности, надарености, психичких и физичких способности, промоцији људских права и темељних слобода, поштивању дјететових родитеља, његовог културног идентитета, језика и вриједности те цивилизација које се од њега разликују, спровођењу школске дисциплине на начин којим се потврђује дјететово људско достојанство итд.

Европска конвенција за заштиту људских права и темељних слобода, нормирајући да никоме неће бити ускраћено право на образовање, посредно сваком појединцу признаје право на образовање. Права и слободе предвиђени у овој Конвенцији и у њеним протоколима директно се примјењују у Босни и Херцеговини. Ови акти имају приоритет над свим осталим законима.

Конвенција о правима особа с инвалидитетом признаје право особа с инвалидитетом на образовање. С циљем остваривања овог права без дискриминације и на основу једнаких могућности, осигурава се инклузивни систем образовања и за особе с инвалидитетом на свим нивоима.

Примарни циљ образовних реформи у БиХ може се сажети у двије ријечи: квалитет и модернизација. Без обзира на остварени напредак, стварање инклузивних, недискриминирајућих, јединствених и квалитетних васпитно-образовних система још увијек представља изазов за образовне власти у Босни и Херцеговини. образовање у БиХ је у надлежности Републике Српске, кантона у Федерацији БиХ и Брчко Дистрикта. Додатно, у области образовања, дјелују: Сектор за образовање при Министарству цивилних послова, Агенција за предшколско, основно и средње образовање Босне и Херцеговине, Федерално министарство образовања и науке те девет просвјетно-педагошких завода. Све надлежне образовне власти донијеле су прописе за сваки ниво образовања. Нажалост, у реализацији права на образовање присутна су бројна кршења и препреке, стога смјернице за разумијевање и примјену принципа најбољег интереса дјетета добијају на значају.

1. Осигурање приступа образовању

Обавеза надлежних образовних власти је да обезбиједи остваривање права на образовање гарантовањем приступа свим нивоима васпитања и образовања на основу једнакости и недискриминације. Обезбјеђење једнаког приступа образовним институцијама обухвата и физички и конструктивни приступ (универзални дизајн). Обезбјеђење физичког приступа посебно је важно за

особе с инвалидитетом. Конструктивни приступ подразумијева уклањање препрека које искључују неке особе, нпр. уклањање стереотипа о мушкарцима и женама из уџбеника и сл.

Осигурање најбољег интереса дјетета у области приступа образовању захтијева:

- доступност свим нивоима образовања сваком дјетету,
- обухваћеност све дјеце, поготово угрожених група (нпр. дјеца с тешкоћама у развоју, дјеца у покрету, дјеца из породица ниског социоекономског статуса итд.),
- предузимање свих потребних мјера за повећање обухвата дјеце овим нивоом образовања, а посебно на нивоу предшколског васпитања и образовања,
- уклањање физичких баријера,
- уклањање комуникацијско-информацијских баријера,
- смањење психосоцијалних баријера (стигма, стереотипи, предрасуде),
- предузимање мјера за осигурање поштивања културних, вјерских и језичких различитости,
- осигурање бесплатног основног васпитања и образовања,
- опремљеност одговарајућом информационом технологијом,
- примјену законских одредби према родитељима који не уписују дјецу у школу, односно чија дјеца редовно не иду у школу,
- осигурање слободе мишљења и изражавања,
- осигурање равноправности сполова.

2. Осигурање инклузивности у образовању

Инклузија је повезана с моделом људских права којим се препознаје да свака особа има урођена права која јој припадају на темељу њеног рођења без обзира на карактеристике. У складу с тим, инклузивно васпитање и образовање је квалитетно образовање које се заснива на остваривању права свих у овој области и приступачности одгојно-образовног система без дискриминације, а уз осигурање примјерене подршке за свако дијете. Сви законски акти који дефинирају образовање садрже одредбе које се односе на инклузивно васпитање и образовање. У Босни и Херцеговини сљедећи законски документи су важни за развој инклузивног васпитања и образовања: Реформа образовања у БиХ – Обећање грађанима, оквирни закони о предшколском, основном и средњем образовању, закони о предшколском, основном и средњем образовању на нивоу ентитета, кантона, дистрикта, стратегије које третирају питања инклузивног образовања, правилници те сви међународни документи које је Босна и Херцеговина потписала и ратифицирала, као што су: Конвенција о правима дјетета, Конвенција о правима особа с инвалидитетом и сл.

У циљу осигурања најбољег интереса дјетета у овој области треба уважавати сљедеће елементе:

а) на страни дјетета:

- узраст, спол, зрелост, самосталност, адаптивност, интелектуалне, социјалне и емоционалне капацитете, здравствено стање, компетенције и друге карактеристике дјетета,

- васпитно-образовне потребе дјетета,
- мишљење дјетета,
- жеље и осјећања дјетета,
- културолошке и друге карактеристике средине у којој дијете живи,
- степен овисности дјетета о бризи родитеља или друге особе из блиског окружења и лакоћа његовог одвајања због боравка у васпитно-образовној установи (емоционална овисност и овисност у вези с обављањем основних функција),
- потребу очувања личног и породичног у изградњи властитог идентитета,
- међузависност свих наведених елемената.

б) на страни родитеља/старатеља:

- могућност остваривања и заштите права дјетета,
- мишљење родитеља/старатеља,
- став родитеља/старатеља у вези с укључивањем дјетета у васпитно-образовни процес,
- квалитет бриге о дјетету и могућности родитеља/старатеља да задовоље потребе дјетета,
- осигурање подстицајне средине за развој и учење дјетета,
- квалитет односа и веза у којима дијете одраста,
- квалитет односа родитеља/старатеља и дјетета,
- спремност на партнерску сарадњу и међусобну подршку родитеља/старатеља и васпитно-образовне установе,
- квалитет односа родитеља/старатеља и васпитно-образовне установе,
- могућност очувања развојних капацитета дјетета,
- способност и спремност родитеља/старатеља да:
 - *пруже неопходну подршку дјетету у укључивању у васпитно-образовни процес,*
 - *осигурају редован долазак дјетета у васпитно-образовну установу,*
 - *прате развој и напредовање дјетета,*
 - *партиципирају у васпитно-образовној подршци дјетету у процесу његовог образовања,*
- социоекономско стање породице и његов утицај на остваривање права на образовање,
- присуство насиља и/или злостављања дјетета или постојање ризика од насиља и/или злостављања у породичном окружењу,
- међузависност свих наведених елемената.

в) на страни васпитно-образовне установе

- укључивање све дјеце у квалитетно формално и неформално образовање,
- осигурање архитектонске и информацијско-комуникацијске приступачности сваком дјетету,
- осигурање подршке дјечи у склопу општег образовног система кроз обезбјеђење потребне асистивне технологије и помагала, наставних средстава, уџбеника и слично,
- осигурање сигурног окружења за васпитање и образовање сваког дјетета,
- одржавање у добром стању простора и мјеста (као што су учионице, ходници и тоалети итд.),

- постојање и примјена годишњег развојног плана који садржи развој инклузивног одгоја и образовања,
- постојање позитивних ставова свих запослених према инклузивном одгоју и образовању и његовом широком разумијевању,
- усмјереност свих акција у васпитно-образовном систему на цјеловити развој личности и психофизичких способности дјетета,
- поштивање објективних и субјективних критерија у одлукама које се доносе у васпитно-образовном систему и процесима у којима учествује дијете,
- сагледавање садашњих и будућих интереса и потреба дјетета који су детерминисани развојним процесима,
- прихваћеност сваког дјетета (укључујући дјецу с тешкоћама у развоју и све друге групе које су у ризику од искључења),
- промовисање укључивања сваког дјетета као политике школе,
- видљива спремност и определијељеност за развој инклузивне културе, политике и праксе,
- чињење додатних напора да сва дјеца из локалне заједнице буду њени чланови,
- постојање квалитетне праксе преласка с једног нивоа образовања у други те повезаности и континуитета између и унутар нивоа васпитно-образовног система (из породичног у предшколско, из предшколског у школско, с разредне на предметну наставу, из основне у средњу школу...),
- примјена универзалног дизајна за учење (при реализацији васпитно-образовног процеса, при омогућавању изражавања дјетета, при мотивирању дјетета),
- осигурање подстицајне средине за свако дијете (укључујући дјецу с тешкоћама у развоју, дјецу националних мањина, дјецу која долазе из лоших социоекономских прилика, дјецу која су надарена итд.),
- образовање на језицима и облицима комуникације који су најпримјеренији у окружењу које осигурава друштвени развој,
- постојање механизма пружања различитих облика подршке дјетету и његовим родитељима у васпитно-образовном процесу (специјалистичка подршка, асистент у васпитно-образовном процесу, вршњачка подршка, додатне активности),
- постојање конкретних акција у циљу потпуног отклањања свих облика насиља и/или злостављања у васпитно-образовној установи,
- подузимање различитих мјера и активности у циљу отклањања свих облика дискриминације (укључујући сегрегацију),
- осигурање транспарентних механизма поступања по питању дискриминације, расизма, насиља, сегрегације, нетолеранције, нетрпељивости и међунационалног узнемиравања,
- осигурање повјерљивости информација о дјетету и родитељима,
- уважавање мишљења родитеља и дјете,
- примјена методологије усмјерене на дијете, индивидуализација и диференцијација васпитно-образовног процеса,
- креирање индивидуалног васпитно-образовног програма за свако дијете којем је потребан,
- осигурање контекстуалне опсервације дјетета с нагласком на његове "јаке" стране,
- прилагођавање васпитно-образовних садржаја потребама и капацитетима дјете,

- учествовање родитеља/старатеља дјетета у изради индивидуалног одгојно-образовног програма,
- спровођење оцјењивања у функцији праћења напредовања и мотивације дјетета,
- укљученост дјецe у међусобно оцјењивање,
- постојање достатних људских, материјалних и финансијских капацитета,
- његовање мултикултуралног окружења,
- усклађеност компетенција васпитно-образовног кадра са захтјевима рада у инклузивном окружењу и улагање у континуирано стручно усавршавање,
- планирање стручног усавршавања наставника/одгајатеља и стручних сарадника у области инклузивног одгоја и образовања,
- постојање актива наставника/одгајатеља кроз који наставник/одгајатељ добија подршку,
- постојање тима за развој инклузивне димензије образовања кроз који наставници/одгајатељи и дјеца добијају стручну подршку,
- постојање локалне мреже наставника/одгајатеља кроз коју наставници добијају стручну подршку,
- осигурање асистента у одјељењу које похађа дијете с тешкоћом у развоју,
- повезаност с локалним службама дјечје заштите,
- видљива партнерска сарадња између васпитно-образовне установе и других ресурса из заједнице,
- планирање и реализирање активности усмјерених ка развоју партнерства с родитељима/старатељима,
- осигурање учешћа родитеља дјецe која су у ризику од искључивања из образовног система преко свог представника у Савјету родитеља (нпр. родитељи дјецe с тешкоћама у развоју),
- однос поштовања наставника/одгајатеља/стручних сарадника/директора/ ненаставног особља и других запосленика према дјеци и родитељима/старатељима,
- постојање механизма који осигуравају да се дијете које тек долази у васпитно-образовну установу лакше адаптира на нову средину,
- информисаност сваког дјетета о томе коме се може обратити за помоћ у васпитно-образовној установи:
 - када има препреке за учење и учешће,
 - када доживи или свједочи неком облику насиља у установи или ван ње,
- постојање могућности рада дјецe у паровима, групама и индивидуално у активностима и наставном и ваннаставном процесу,
- укљученост дјецe у доношење правила понашања,
- постојање простора намијењеног излагању рада сваког дјетета,
- учествовање сваког дјетета у различитим облицима активности,
- усклађеност домаћих задаћа са способностима и могућностима дјецe,
- могућност укључивања сваког дјетета у различите секције (спортска, музичка, ликовна, новинарска итд.),
- реализирање активности које имају за циљ његовање односа међу дјецом,
- постојање доброг избора књига за сву дјецу у библиотеци,

- позивање и укључивање у активности представника различитих институција, као што су полиција, дом здравља, центар за социјални рад и хуманитарне организације,
- правичност запошљавања и стручног усавршавања одгојно-образовног кадра,
- запошљавање наставног особља које зна користити знаковни језик, Брајево писмо и слично,
- сензибилизираност наставног и другог особља у образовном систему за рад с дјецом с инвалидитетом,
- промовирање активности дјеце и одгојно-образовне установе у локалној заједници у циљу развоја инклузивног одгоја и образовања,
- међузависност свих наведених елемената.

г) на нивоу заједнице:

- похађање програма предшколског одгоја и образовања сваког дјетета узраста у години пред полазак у основну школу,
- похађање основне школе сваког дјетета основношколскога узраста из заједнице,
- постојање стратегије развоја инклузивног одгоја и образовања на нивоу локалне заједнице,
- постојање финансијских средстава у буџету локалне заједнице намијењених за подршку развоја инклузивног одгоја и образовања,
- постојање закона, стратегија, плана акције којима се подржава инклузивни одгој и образовање,
- постојање механизма у локалној заједници за стално унапређење квалитетног инклузивног васпитања и образовања,
- осигурање израде и примјене годишњих развојних планова васпитно-образовних установа који истичу развој инклузивне димензије образовања,
- израду и примјену властитог развојног плана локалне заједнице, као допуне развојним плановима васпитно-образовних установа,
- јавно промовирање, као политика установе и заједнице, укључивање сваког ученика у васпитно-образовну установу,
- примјену универзалног дизајна (укључујући универзални дизајн за учење) у свим установама у заједници,
- инкорпорирање садржаја о инклузивном васпитању и образовању у програме универзитета за будуће наставнике/одгајатеље/стручне сараднике и програме обуке за запослене у васпитно-образовним установама,
- осигурање превоза до школе за ученике који станују далеко од школе, као и за ученике који имају ограничену покретљивост,
- правичност запошљавања и стручног усавршавања васпитно-образовног кадра,
- укључивање у активности у васпитно-образовној установи представника различитих институција, као што су: полиција, дом здравља, центар за социјални рад, невладине организације и хуманитарне организације,
- подузимање мјера кроз које се осигурава позитивно мишљење о васпитно-образовној установи у заједници,
- осигурање увођења методологије Индекса инклузивности у васпитно-образовни систем,
- утврђивање одговорности надлежних министарстава за образовање за неизвршавање

- наведених активности,
- међузависност свих наведених елемената.

3. Осигурање квалитета у образовању

Квалитет у образовању је мултидимензионалан и динамичан концепт. Он у себе укључује квалитет различитих аспеката образовања, под којима се подразумевају: квалитет средине, који подразумева школске објекте и њихову опремљеност, квалитет садржаја који се уче, који подразумевају наставне планове и програме и уџбенике, квалитет наставног особља, који подразумева њихове компетенције, квалитет процеса наставе и учења, који подразумева методе наставе/учења које се доминантно примјењују итд. (Бауцал, Павловић Бабић, 2009, Ивић, Пешикан, Антић, 2009).

У циљу осигурања најбољег интереса дјетета у овој области требају се уважити сљедећи елементи:

а) школски објекти и њихова опремљеност:

- изграђеност у складу с техничким прописима о грађењу објекта (грађевинска и употребна дозвола) и прописаним педагошким стандардима и нормативима,
- прилагођеност за кретање сваког дјетета и одрасле особе,
- опремљеност неопходним наставним средствима и модерним информационо-комуникацијским технологијама,
- посједовање довољно учионица и кабинета, како би се настава могла реализовати у максимално двије смјене.

б) наставни планови и програми:

- заснованост на компетенцијама ученика које се развијају током школовања и заснивају на исходима учења,
- узимати у обзир дјечје интересе, искуство и потребе,
- осигурање да дјецу виде као социјална бића која су способна да, у интеракцији с другима, стварају, тј. конструишу знања,
- стављање нагласка на процес, а не на продукте,
- вредновање дјететове креативности и праћење развоја сваког сегмента дјететове личности,
- осигурање једнаке важности за стечена знања и вјештине, као и вриједности,
- наставни садржаји различитих предмета су међусобно повезани и надопуњују се.

в) уџбеници требају задовољавати сљедеће стандарде:

- **квалитет уџбеничког комплекта који подразумева да уџбеник треба да:**
 - осигура структуралне и функционалне цјелине те покрива основне садржаје једног предмета и
 - осигура да ученика води ка достизању исхода учења.

- **квалитет уџбеника за ученика подразумева да уџбеник треба да:**
 - нуди преглед свога садржаја, који је организован по једном од јасних принципа (хијерархијски, хронолошки, проблемски, логички итд.),
 - има прегледну ликовно-графичку обраду, прилагођену садржају уџбеника и узрасту ученика и досљедно примијењену кроз цијелу књигу.
- **квалитет лекције подразумева да лекције треба да:**
 - буду представљене као функционалне цјелине,
 - имају јасну и кохерентну структуру излагања садржаја,
 - су представљене на прегледан начин.
- **квалитет садржаја уџбеника подразумева:**
 - усклађеност с образовним циљевима и исходима,
 - обухваћеност садржаја који чине базичну писменост за одређен предмет у одређеном разреду, који представљају основни систем знања,
 - осигурање да садржи знања која су тачна и актуелна и представљена на адекватан начин у складу с узрастом за који је уџбеник писан,
 - осигурање да су знања поступно представљена,
 - осигурање да је усаглашен с уџбеницима из сродних предмета,
 - осигурање да се представљеним садржајем подстиче развој и знања и вјештина, али и система вриједности,
 - осигурање да се садржајем не врши дискриминација нити једне групе, као ни различитих система вриједности,
 - осигурање да се уџбеником презентују умјетничке вриједности.
- **квалитет дидактичког обликовања уџбеника подразумева:**
 - постојање објашњења стручних термина,
 - осигурање да се илустрацијама које се у њему налазе нуди објашњење стручних појмова иконичким путем, поред вербалног,
 - осигурање да садржи примјере који су разноврсни, а који се користе у сврху појашњења појмова о којима се говори у уџбенику,
 - осигурање да садржи и дијелове којима се интегришу знања,
 - осигурање да садржи питања, налоге и задатке:
 - којима ученик може континуирано провјеравати своја знања и вјештине,
 - различитих форми, којима се подстичу различити облици учења,
 - којима се подстиче развој критичког мишљења код ученика,
 - осигурање да не садржи питања, налоге и задатке који су бесмислени, неодређени и нереални.

• квалитет језика уџбеника подразумева:

- уважавање језичке норме језика на којем је писан,
- осигурање да даје значење ријечи које су ученицима непознате,
- осигурање да је дужина реченице контролисана и у складу с могућношћу ученика да је разумију.

• квалитет наставног особља подразумева:

- квалитетно иницијално образовање које подразумева мултидимензионални концепт који обухвата све функције и активности високог образовања, подучавање и наставне планове и програме, истраживање и стипендије, професоре и асистенте, студенте, факултете, зграде, опрему, академско окружење, услуге и заједницу,
- наставничке компетенције у сљедећим подручјима: разумијевања ученика и процеса учења, планирања, подучавања и вредновања, креирања окружења за учење, професионалног развоја и одговорности на раду, партнерства школе, породице и заједнице, развоја васпитно-образовног система:
 - разумијевање ученика и процеса учења: наставник разумије психолошке теорије цјеложивотног развоја и учења, теорије које објашњавају различитости међу појединцима и групама те разлике међу ученицима релевантне за процес учења и подучавања, способен је да своја знања примјењује у наставном процесу те на основу ових знања има увјерење да свако дијете може да учи и да се развија својим темпом,
 - планирање, подучавање и вредновање: наставник разумије логику наставног плана и програма, принципе међукурукуларног повезивања, планирање и програмирање наставе, методе ефикасног подучавања те стратегије формативног и сумативног вредновања напретка и постигнућа, своја знања користи у настави и примјењује у складу с потребама ученика и наставног процеса,
 - креирање окружења за учење: наставник познаје елементе одјељенске климе и свјестан је њиховог значаја и везе с квалитетом учења и подучавања,
 - професионални развој и одговорност на раду: наставник познаје моделе цјеложивотног учења и професионалног развоја и континуирано се усавршава те нова знања и вјештине примјењује у настави,
 - партнерство школе, породице и заједнице: наставник разумије улогу и значај сарадње са стручним сарадницима те партнерског односа са породицом и локалном заједницом за квалитет васпитно-образовног процеса,
 - развој васпитно-образовног система: наставник је свјестан везе између економских, политичких и друштвених фактора и квалитета васпитно-образовног система, те разумије улогу школе у стратешком приступу развоју образовања.

4. Безбједност и заштита дјеце од насиља у образовним установама

Према Конвенцији о правима дјетета, држава треба предузети све одговарајуће законске, управне, друштвене и образовне мјере да би се дијете заштитило од свих облика физичког или менталног насиља, повреда или злостављања, занемаривања или немарног поступања, злоупотребе или експлоатације, укључујући и сексуално злостављање док је на бризи родитеља, старатеља или било које друге особе која се брине о дјетету. Закони у БиХ о основном образовању и васпитању и закони о средњем образовању предвиђају мјере које требају осигурати безбједност и заштиту дјеце. На нивоу државе донесене су Смјернице за поступање у случају насиља над дјецом. На нивоу ентитета и у Брчко Дистрикту донесене су смјернице, односно протоколи који регулишу процедуре и поступке у случају насиља, злостављања и занемаривања дјеце. У Републици Српској донесен је и примјењује се Протокол о поступању у случајевима вршњачког насиља међу дјецом и младима у образовном систему Републике Српске.

Ради остварења најбољег интереса дјетета и заштите дјетета од насиља у образовном процесу, захтијева се следеће:

а) Заштита дјеце од насиља

- обезбјеђење ефикасних механизма заштите од насиља, злостављања, занемаривања и било које врсте узнемиравања ученика: у школској згради, школском дворишту, на прилазу школи и ван школског објекта за вријеме остваривања васпитно-образовног рада или других и активности које организује школа,
- обезбјеђење сигурности и заштите дјеце у дворишту прије почетка наставе, за вријеме одмора и приликом одласка из школе кроз дежурство одраслих, а уз претходну процјену ризика од опасности у школским објектима који се користе у образовном процесу,
- предузимање свих мјера за сигурност дјеце и њихову заштиту приликом извођења наставног процеса ван школе (излети, екскурзије, школе у природи, посјете разним институцијама у граду) уз примјену донесених правилника, смјерница или упутстава за њихову организацију и процјену ризика при организацији оваквих догађаја.

б) Заштита приватности дјетета

- прикупљање података о породичним приликама (брачни статус родитеља, дијете без једног родитеља, дијете без оба родитеља или други подаци о породичним приликама) обавити индивидуално или колективно помоћу упитника,
- развијање и његовање атмосфере разумијевања, уважавања и прихватања различитости као богатства. Одрасли су дужни да смање ризик од исмијавања, омаловажавања и ругања према дјеци која се разликују од већине,
- посебну пажњу посветити заштити дјеце која долазе из сиромашних породица приликом реализације хуманитарних акција,
- осигурање да се фотографије и други видео материјали дјетета не смију објављивати без сагласности дјетета и/или његових родитеља/старатеља,
- подузимање мјера да се о дјеци у медијима говори афирмативно, а у случају да се извјештава о негативном догађају или појави, осигурати потпуну заштиту идентитета дјетета.

в) Заштита дјецe од манипулација у политичким кампањама

- осигурање заштите дјецe од било какве манипулације у политичким кампањама,
- приликом посјета васпитно-образовним институцијама од стране политичара упозорити да је за фотографисање дјецe и објављивање снимака потребна сагласност дјецe и њихових родитеља/старатеља.

5. Осигурање партиципације у образовању

Партиципативна права дјетета призната у Конвенцији су и слобода изражавања, слобода мишљења, савјести и вјероисповијести, слобода удруживања, право на заштиту приватности и право на приступ одговарајућим информацијама и материјалима из различитих извора. Судјеловање све дјецe је препознато као једно од пет приоритетних подручја Стратегије Савјета Европе за права дјетета (2016–2021). При остваривању права на учешће и слободно изражавање мишљења у области образовања, треба узети у обзир узраст дјетета, развојне карактеристике, контекст у којем се одлука доноси, садржај (тема, предмет одлучивања и активности), адекватну припрему дјетета, интересе и права других актера те евентуалне отпоре. Квалитетна партиципација дјетета у образовном процесу је она гдје дијете заједно с одраслима доноси одлуке и гдје се његови приједлози узимају у обзир. Одрасли у овом процесу дјетету дају шири контекст, потпуније информације прилагођене његовим развојним карактеристикама те исходе који се могу очекивати од те одлуке.

За остваривање најбољег интереса у процесу слободног изражавања мишљења дјетета треба осигурати:

- уважавање личности и мишљења дјетета,
- усклађеност с дјететовим развојним карактеристикама,
- повратну информацију о томе да ли је његово мишљење узето у обзир и шта се даље очекује од њега (уколико мишљење дјетета није узето у обзир потребно му је изнијети разлоге зашто се то десило),
- осигурање могућности дјетету да одбије учешће или изношење свога мишљења без посљедица,
- осигурање могућности да дијете у било којем тренутку искаже жељу да више не учествује, а да због тога не буде санкционисано, исмијано или на било који други начин повријеђено,
- осигурање јасне информације због чега дијете треба да учествује у доношењу неке одлуке,
- давање ширег контекста у којем се очекује учешће дјетета,
- давање информације о томе шта се очекује од одлуке у чијем доношењу дијете учествује и како се она рефлектује на друге,
- осигурање да искуство и знање одраслих у процесу партиципације дјетета буде подстицај квалитетне партиципације, а не кочница,
- осигурање да дијете одлучује искључиво у доношењу одлуке о ономе што познаје, што може да разумије и да сагледа посљедице донесене одлуке,
- избјегавање ситуација у којима дијете носи одговорност за тешке одлуке у чијем је доношењу учествовало непажњом одраслих,

- осигурање информисаности дјетета о свим питањима која се односе на њега,
- осигурање учешћа у раду Савјета ученика,
- учествовање у изради и спровођењу кућног реда васпитно-образовне установе,
- предлагање побољшања васпитно-образовног процеса.

6. Изрицање дисциплинских мјера

У основи дисциплине су учење, преношење вриједности, права и развијање самодисциплине. Међутим, дисциплина се, кроз дисциплинске мјере, у васпитно-образовном систему и даље разумијева врло уско и готово искључиво као казна. Увидом у законе који третирају питања образовања, дисциплинске мјере најчешће обухватају: укор разредника, укор Одјељенског вијећа, укор директора, укор Наставничког вијећа, премјештање у друго одјељење исте школе, премјештање у другу најближу школу на подручју општине, привремено удаљавање из наставног процеса и искључење из средње школе, и обично су одвојене од стимулативних мјера. Дакле, уколико дијете неоправдано изостаје с наставе, непримјерено се облачи, омета наставу, показује немаран однос према раду, уноси промјене у званичне школске документе, краде имовину, учествује у тучи, посједује оружје, изазива националне и друге нетрпељивости, може му бити изречена једна од наведених мјера. Изрицање ових мјера прати смањење оцјене из владања (врло добро, добро, задовољава или лоше), што овиси о нивоу изречене васпитно-дисциплинске мјере. У васпитно-образовним установама неопходно је развијати позитивну дисциплину која је ненасилна, фокусирана на рјешење, заснована на принципима развоја дјетета и правима дјеце гарантраним Конвенцијом.

У циљу осигурања најбољег интереса дјетета у овој области треба уважавати сљедеће елементе:

а) на страни дјетета

- узраст, зрелост, способности и друге карактеристике дјетета, односно његове индивидуалне карактеристике,
- потребе, укључујући васпитно-образовне потребе, јер дјеца, најчешће, крше правила када осјете да нека од њихових потреба остаје незадовољена (на примјер, потреба за пажњом),
- мишљење,
- породичне прилике у којима живи,
- културолошке и друге карактеристике средине у којој живи,
- потребу очувања идентитета, интегритета, самопоуздања и самопоштовања дјетета,
- међузависност свих наведених елемената.

б) на страни родитеља/старатеља

- могућност остваривања и заштите права дјетета,
- социо-економско стање у којем породица живи,
- квалитет бриге о дјетету и могућности родитеља/старатеља да задовоље потребе дјетета,

- квалитет односа и веза у којима дијете одраста,
- квалитет односа између родитеља/старатеља и дјетета,
- квалитет мреже која подржава породицу,
- мишљење родитеља/старатеља у вези с изрицањем дисциплинске мјере дјетету,
- спремност на партнерску сарадњу и међусобну подршку родитеља/старатеља и васпитно-образовне установе,
- квалитет односа између родитеља/старатеља и васпитно-образовне установе,
- присуство насиља и/или злостављања дјетета или постојање ризика од насиља и/или злостављања у породичном окружењу,
- међузависност свих наведених елемената.

в) на страни васпитно-образовне установе

- осигурање сигурног окружења за васпитање и образовање сваког дјетета,
- осигурање једнаке прихваћености сваког дјетета,
- осигурање подстицајне средине за свако дијете,
- примјену програма праћења понашања сваког дјетета (у ризику) у установи и ван ње и благовремено дјеловање кроз стварање мреже подршке око дјетета,
- уважавање мишљења дјетета у процесу изрицања дисциплинских мјера,
- уважавање мишљења родитеља/старатеља у процесу изрицања дисциплинских мјера,
- утврђивање узрока понашања дјетета и дјеловање кроз усмјерен педагошки рад,
- развијање приступа у којем дијете и околина уче из дисциплинске мјере без негативног етикетирања,
- укључивање дјецe у доношење правила понашања и посљедица за кршење истих,
- очување идентитета, интегритета, самопоуздања и самопоштовања дјетета у свакој ситуацији,
- постојање механизма пружања различитих облика подршке дјетету и његовој породици у васпитно-образовном процесу,
- постојање конкретних акција у циљу превенирања неприхватљивих облика понашања,
- активну сарадњу с локалним службама дјечје заштите и другим ресурсима у циљу превенирања неприхватљивих облика понашања,
- планирање и реализирање активности усмјерених ка развоју партнерства с родитељима/старатељима у циљу превенције неприхватљивих облика понашања,
- унапређење компетенција наставника/одгајатеља/стручних сарадника у циљу квалитетног управљања одјељењем/групом,
- прихватање ширег разумијевања дисциплине и изналагање путева развоја самодисциплине код сваког дјетета (дисциплинске мјере су и оне које мотивирају, његују и развијају позитивне стране личности дјетета, позитивно поткрепљују понашања дјетета, а не само оне које кажњавају),
- развијање позитивне дисциплине у васпитно-образовној установи,
- међузависност свих наведених елемената.

г) на нивоу заједнице

- постојање финансијских средстава у буџету надлежне (локалне) заједнице намијењених за подршку квалитетном васпитању и образовању,
- доношење правилника о изрицању дисциплинских мјера уз обавезу широког разумијевања дисциплинских мјера,
- брисање дисциплинске мјере искључење из средње школе из Закона о средњем образовању,
- развијање система подршке за дијете којем је изречена једна од строжијих дисциплинских мјера, као што је привремено удаљавање из наставног процеса, како би дијете имало организирано и структурирано вријеме које му је на располагању,
- осигурање механизма наставка школовања за дијете које је (привремено или трајно) искључено из средње школе кроз друге моделе школовања,
- укључивање у активности васпитно-образовне установе представника различитих институција, као што су: полиција, дом здравља, центар за социјални рад, невладине организације и хуманитарне организације,
- међузависност свих наведених елемената.

4.

ЕЛЕМЕНТИ ЗА ПРОЦЈЕНУ И УТВРЂИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА У ОБЛАСТИ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

Мирсада Бајрамовић, Драженка Малићбеговић, Марин Кватерник, Ерна Топуз

Конвенција о правима дјетета у члану 24. признаје дјетету право на здравље и на здравствену заштиту. Ова одредба нормира да државе чланице дјетету признају право на уживање највишег могућег стандарда здравља и на олакшање лијечења и здравствене рехабилитације, обавезујући их да настоје осигурати да ниједном дјетету не буде ускраћено право приступа службама здравствене заштите (став 1). Уз то, обавезује их и да се залажу за пуно остварење права на здравље и да предузимају одговарајуће мјере, од којих су неке издвојене и посебно наглашене (став 2). У складу с одредбом става 2. обавеза домаћих законодаваца је да нормирају, а здравствених установа да примјењују ове мјере, чиме ће се осигурати остваривање најбољег интереса дјетета у овој области.

У домаћем праву, дјететово право на здравље је уређено законима о здравственој заштити (даље: 333) ентитета и Брчко Дистрикта. Здравствена заштита, којом се остварује друштвена брига за здравље, обухвата здравствену заштиту дјецe од рођења, као и дјецe за вријеме редовног школовања у основним и средњим школама, високим школама и универзитетима, најдуже до навршене 26. године (члан 12. 333 ФБиХ), односно дјецу до навршених 15 година живота, школску дјецу и студенте до краја школовања, а најкасније до 26., односно 27. године живота (члан 8. став 2. тачка а 333 РС и БД).

1. Превенција болести и промоција здравља

1.1. Имунизација

У посљедњих 30 година, програм имунизације се прилично промијенио, како широм свијета, тако и у Босни и Херцеговини. У најновијој студији коју је Свјетска здравствена организација спровела у 73 земље, процјењује се да ће се вакцинацијом у периоду од 2001. до 2020. године, спријечити више од 20 милиона смртних исхода и да ће се уштедити 350 милијарди америчких долара на трошкове лијечења.

Основни приоритет програма имунизације је да здравствени дјелатници, медији, друштвене мреже и сл. пруже максималан број квалитетних информација у вези с имунизацијом. Структура, управљање и спровођење програма имунизације у Федерацији БиХ, Републици Српској и Брчко Дистрикту БиХ има дугу историју, а постоје законски документи, смјернице и акциони планови. Програми обавезне имунизације осигуравају бесплатне вакцине свој дјеци у БиХ.

Паралелно с развојем стратешких и законодавних оквира, успостављен је систем унапређења обухвата имунизације дјецe који укључује:

- Рутинску имунизацију и пружање услуга,
- Увођење нових вакцина,
- Контролу вакцино-превентабилних болести,
- Квалитет и контролу вакцина,
- Снабдијевање и набавку вакцина,
- Надзор над нежељеним реакцијама након имунизације,
- Извјештавање о обухвату имунизације.

За праћење унапређења програма имунизације, у сваком конкретном случају се, ради осигурања НИД-а, требају предузимати сљедеће активности:

а) На страни дјетета

- Уводити нове вакцине, као што су ПЦВ и ХПВ,
- Повећати обухват вакцинације,
- Елиминисати морбила-рубеоле,
- Одржавати полио-фрее статус.

б) На страни родитеља

- Кроз едукацију родитеља смањити отпор према вакцинама и општи скептицизам међу неким здравственим радницима и родитељима када је ријеч о сигурности вакцина и користима од вакцинације,
- Пружати довољно поузданих информација о произвођачу вакцине и нуспојавама,
- Утицати на перцепцију ризика,
- Спроводити редовне обуке о надзору вакцино-превентабилних болести.

в) На страни здравствене установе

- Наставити пружати становништву универзалан приступ квалитетним услугама имунизације,
- Побољшати способности здравствених радника за праксе управљања вакцинама на свим нивоима,
- Ревидирати, односно ажурирати и имплементирати стандардне оперативне процедуре,
- Ојачати систем извјештавања и праћења обухвата имунизације,
- Осигурати редовну анализу података о обухвату имунизације и индикатора о успјешности имунизације на свим нивоима,
- Осигурати праћење и редовну анализу података о евентуалним појавама реакција које су се јавиле након вакцинације,
- Осигурати адекватну помоћ и његу дјеци код које је дошло до нежељених реакција на вакцину.

1.2. Рани раст и развој дјетета

Политике и стратегије раног раста и развоја су креиране и усвојене од Савјет министара Босне и Херцеговине, Владе Федерације Босне и Херцеговине и Владе Републике Српске. Све надлежне институције у Босни и Херцеговини посвећене су њиховој имплементацији. Савјет министара БиХ је, такођер, усвојило "Завјет преживљавању дјецe" како би се повећала посвећеност доносилаца одлука на високом нивоу, у циљу побољшања здравља жена и дјецe.

Иако је рани раст и развој дјецe експлицитно споменут у Циљу одрживог развоја за образовање, он се имплицитно спомиње и у другим циљевима, укључујући исхрану, здравље, заштиту и мир. Рано дјетињство је најважнија фаза цјелокупног животног развоја. Као важна полазна тачка за дјецу и њихове породице, здравствени сектор игра кључну улогу у примјени дјелотворног приступа

раног раста и развоја дјеце, омогућавајући да се направе позитивне промјене у животима дјеце. Интегрисани програм раног раста и развоја је инклузиван и прилагођен је малој дјечи са сметњама и кашњењима у развоју путем двоструког приступа који пружа универзалну бригу за сву дјецу и циљане услуге за оне код којих су установљена кашњења у развоју. Након навршене треће године, најбоља платформа за приступ дјечи и родитељима су предшколске установе. Међутим, што се прије препознају сметње у развоју дјеце, то ће им се раније пружити услуге које су им потребне да би расла здраво и сретно.

Интерсекторско дјеловање је усмјерено на сљедеће популацијске групе: младе, будуће родитеље, труднице и породиле, породице с дјецом и дјецу од 0 до 3 године, 3 до 6 година и 6 до 10 година. Свакој од ових група мора се пружити посебна и одговарајућа пажња и подршка.

Паралелно с развојем стратешких и законодавних оквира, успостављен је **систем пружања услуга раног раста и развоја**, који укључује:

- Заштиту и унапређење здравља мајки које се не може посматрати одвојено од заштите здравља дјетета, кроз развој одговарајућих сервиса у области здравства и васпитно-образовних институција,
- Осигурање одговарајуће здравствене заштите прије и после рођења,
- Унапређење мултисекторског приступа усмјереног на побољшање положаја дјетета кроз успостављање центара за интегрирану здравствену заштиту, како би се осигурала благовремена детекција, дијагностика и интервенција,
- Мултисекторски приступ за увођење стандарда за праћење раста и развоја дјетета,
- Правовремену интервенцију за дјецу са сметњама и кашњењима у развоју да би се избјегли или ублажили проблеми у каснијем развоју,
- Пружање подршке родитељима/старатељима, с обзиром да у овом периоду живота дјетета имају посебну улогу.

При процјени и утврђивању НИД-а ради **одређивања и праћења правилног раног раста и развоја дјетета**, здравствени радник ће цијенити сљедеће елементе:

а) На страни дјетета

- физичку и психичку развијеност, здравствено стање или инвалидност,
- породичне, стамбене, материјалне и социјалне услове у којима дијете живи,
- редовност вакцинасања (календар имунизације),
- правилну исхрану (потхрањеност, претилост),

б) На страни родитеља

- способност да остварују родитељско старање (старост, образовни и здравствени статус, породични статус – потпуна породица, самохрани родитељ),
- мотивисаност да се старају о животу и здрављу дјетета,
- посвећеност дјечи с посебним потребама,
- укљученост у живот дјетета,
- евентуалне болести или овисности и њихов утицај на дијете,

- информисаност о дјететовом развоју, потребама и могућностима,
- материјалне и стамбене могућности,
- срећеност и стабилност односа унутар породице, постојање насиља у породици,
- способност и спремност да:
 - *задовоље потребе дјетета и осигурају остваривање његових права,*
 - *заштите дијете од свих облика злостављања и занемаривања,*
 - *заштите дијете с инвалидитетом или посебним здравственим проблемима.*

Ради **осигурања правилног раног раста и развоја дјетета**, здравствени радник, односно здравствена установа, треба предузети сљедеће активности:

- омогућити дјетету једнак приступ свим јавним услугама, укључујући и здравствену скрб и образовање, без дискриминације у законима и пракси,
- омогућити мултисекторски приступ пружања услуга,
- уважавати и не омаловажавати родитеље као партнере у процесу старања о здрављу дјетета,
- припремити доступне информације за дјецу и родитеље, с описом процедура за пружање услуга здравствене заштите дјече,
- поступати у складу с прописима о тражењу сагласности за предузимање здравствене мјере, односно о обавјештавању надлежног органа ради заштите најбољег интереса дјетета,
- израдити смјернице за стварање услова за здрав и сигуран раст и развој дјече,
- вршити систематски преглед дјече бар једном годишње,
- прилагођавати приступ здравственим сервисима и образовним институцијама у складу с потребама дјетета, укључујући приступачност рехабилитацији у заједници,
- смањити стигму и осигурати лијечење на основу добровољног пристанка и информисаности дјетета, осим у случајевима када то директно угрожава његов и живот и здравље других особа, осигурати рану детекцију, дијагностику и интервенцију код дјече с тешкоћама у развоју,
- процјењивати способности и могућности дјече с тешкоћама у развоју и осигурати инклузију дјече у образовни систем,
- развијати способности родитеља за рад с дјецом с тешкоћама,
- спречавати и минимизирати настајања секундарног инвалидитета.

1.3. Здрави стилови живота

1.3.1. Исхрана

Исхрана, поред физичке активности, представља основни вањски фактор правилног раста и развоја дјеце. Навике у исхрани се стичу у најранијем узрасту кроз правилан модел понашања родитеља. На ове навике утиче удружено дјеловање породице и окружења.

“Исхрана дјеце, како у свијету тако и код нас, још увијек је један од водећих јавно- здравствених проблема. Стање ухрањености дјеце указује на њихово свеукупно здравствено стање. Одговарајућа исхрана и њега потребни су за дјететов оптимални физички и ментални развој. Због тога је природно да исхрана дјеце постаје изазов за родитеље и здравствене професионалце.”¹⁰

Дужност и одговорност свих васпитно-образовних установа је осигурање и промоција здраве исхране. Исхраном унутар предшколских васпитно-образовних установа требају се задовољити нутритивне потребе дјетета и избјећи непожељни уноси, али и коригирати евентуални квалитативни и квантитативни дефицити и суфицити у дјечијој исхрани у породици, као и у ванредним ситуацијама у друштву.

Приоритетни правци дјеловања су:

- Подршка за здрав почетак кроз промоцију феталне исхране, оптималне исхране трудница, заштиту и промоцију дојења, увођење правовремене прехране и сл.,
- Осигурање доступних и квалитетних услуга, савјета и информација за труднице, мајке и дјецу и спровођење интегрисаних програма и активности за унапређење исхране дјеце,
- Едукација и информисање професионалаца, посебно из сектора здравства, образовања, као и из сектора који имају везе с производњом и прометом хране, медија и потрошача,
- Израда смјерница за исхрану,
- Спровођење кампања које подижу свијест о значају правилне и квалитетне исхране,
- Заштита дјеце и њихових породица од ефеката маркетинга којим се пропагира храна богата соли, шећерима и мастима те подржавање иницијатива којим ће се реформулисати праксе у циљу унапређења нутритивног састава обрађене хране за дјецу,
- Израда водича за одређену угрожену популациону групу, нпр. дијабетичаре,
- Примјена стандарда за оцјену стања ухрањености/потхрањености,
- Нормирање и стандардизовање исхране у предшколским и школским установама,
- Унапређење система за превенцију и сузбијање обољења изазваних неадекватном исхраном,
- Стварање услова за спровођење периодичних популационих истраживања.

Ради **осигурања правилне исхране дјетета**, здравствени радник, односно здравствена установа, треба предузети сљедеће активности:

- успоставити “културу дојења” и отпор “култури храњења бочицом”, уз заговарање ангажмана и покретања свих друштвених структура,

¹⁰ Смјернице за здраву исхрану дјеце узраста до треће године, Влада Федерације БиХ, Сарајево 2013., стр. 11

- отклонити утицај и притиске који утичу на ставове жена према дојењу и отклањање свих препрека за дојење у систему здравства, на радном мјесту и у непосредној околини,
- информисати родитеље о предности дојења и правилној исхрани/прехрани, односно о потреби вођења бриге о квалитети исхране прилагођеној узрасту дјетета;
- омогућити приступ нутриционистички вриједној храни као предуслову постизања оптималног раста и развоја те достизања највећег могућег стандарда здравља,
- развијати “политику потпоре дојењу” и надгледати остваривање циљева и обавеза едукације здравственог особља која ће им омогућити пружање потпоре дојењу у практичном раду с мајкама,
- увести “Болницу – пријатељ беба” (“Бабу фриендлу хоспитал”) у свим родилиштима,
- увести обавезне и редовне посјете патронажне службе,
- израдити превентивно-промотивни материјал,
- контролисати исхрану у предшколским васпитно-образовним установама,
- забранити продају нездраве хране и напитака у објекту школе и њеној близини.

1.3.2. Превенција болести овисности

У Конвенцији о правима дјетета нормирана је обавеза државе да предузме све одговарајуће мјере за развој превентивне здравствене заштите дјеце, а у Општем коментару број 15 о праву дјетета на уживање највишег могућег нивоа здравља (2013) додатно је наглашена обавеза државе да:

- заштити дјецу од алкохола, дувана и забрањених материја,
- прошири евиденције и подузима одговарајуће мјере за смањење употребе таквих материја међу дјецом,
- регулише рекламирање и продају материја које штете здрављу дјеце те представљање таквих производа на мјестима гдје се окупљају дјеца, на медијским каналима и у публикацијама доступним дјецци.

Правилно и одговорно вршење родитељског права је најважнији заштитни фактор од високоризичних облика понашања адолесцената, попут употребе психоактивних материја и незаштићених сполних односа, али је истовремено и држава обавезана на предузимање одговарајућих мјера у циљу заштите дјеце од болести овисности. Надлежни органи имају обавезу обезбиједити да сви адолесценти имају, унутар и ван школе, одговарајући приступ информацијама о конзумирању и уживању дувана, алкохола и осталих супстанци, исхрани, одговарајуће информације о сполном и репродуктивном понашању, ризицима малољетничке трудноће, превенцији ХИВ/АИДС-а и сполно преносивих болести, што ће им омогућити доношење здравствено одговорних одлука.

При извршавању ових дужности, да би се остварио најбољи интерес дјетета, треба водити рачуна о сљедећем:

а) На страни дјетета

- здрав раст и развој,
- адекватно окружење,
- створена навика на здраве стилове живота.

б) На страни родитеља

- способност и спремност да:
 - *пруже релевантне информације дјечи о здравим стилевима живота,*
 - *пруже релевантне информације о штетности употребе алкохола, дувана, дрога и других видова оvisности,*
 - *својим понашањем буду позитиван узор за своју дјecu,*
 - *се обратe за помоћ савјетовалишту, здравственој, социјалној, васпитној или другој стручној организацији када се за тим укаже потреба.*

Успјешнијем извршавању горе наведених дужности државе, односно надлежних органа, допринијеће:

- Увођење, тамо гдје он није уведен, школског предмета Здравствено васпитање, који обухвата теме у вези са здрављем и здравим стилевима живота (здраву исхрану, физичку активност), малољетничком трудноћом, сполно преносивим болестима, препознавањем свих врста насиља и посљедицама које оно оставља на физичко и ментално здравље, превенцијом болести оvisности,
- Едуцирање професионалаца из различитих сектора, као и дјече и младих за вршњачке (*peer*) едукаторе, који ће бити оспособљени да на савременим основама спроводе програме превенције,
- Стварање претпоставки за реализацију програма превенције (нпр. успостављање центара за стручну подршку превенцији оvisности и насиља над дјецом),
- Успостављање специјализираних савјетовалишта за дјecu и адолесценте у свакој локалној заједници (нпр. савјетовалиште за јувенилну гинекологију, савјетовалиште за младе),
- Обезбјеђивање потпуне и ефикасне примјене закона којима се онемогућава малољетним особама приступ дувану и дуванским производима, алкохолу,
- Омогућавање дјечи приступа информацијама на језику прилагођеном њиховом узрасту.

Елементи који се морају узети у обзир при планирању и реализацији превентивних здравствених програма за дјecu и адолесценте, поштујући законом нормиране услове, су: узраст дјече; спол дјече; физичка, ментална, морална, духовна и социјална димензија развоја дјетета, социокултурно поријекло дјече; језик; право дјетета да изрази своје мишљење и жеље.

2. Здравствена заштита дјеце на примарном нивоу

Пружање здравствене заштите дјеце заснива се на **начелима**:

- Свеобухватности: остварује се пружањем здравствених услуга кроз рад тимова породичне медицине, без обзира на спол, године и болест дјетета,
- Континуираности: остварује се организацијом примарне здравствене заштите успостављањем непрекидног праћења стања здравља дјеце,
- Доступности: остварује се таквим распоредом здравствених установа који омогућује подједнаке услове здравствене заштите за свако дијете без обзира на мјесто живљења, здравствено стање, физичка и економска својства дјетета,
- Цјеловитости приступа у примарној здравственој заштити: осигурава се спровођењем обједињених мјера за унапређење здравља и превенцију болести те лијечењем и рехабилитацијом.

При пружању здравствене заштите, да би се остварио најбољи интерес дјетета, здравствени радници и здравствени сарадници требају водити рачуна о сљедећем:

- праву дјетета да ужива највиши могући стандард здравља који је могуће достићи, уз поштивање његовог физичког интегритета,
- праву дјетета на осигуран приступ одговарајућој медицинској њези у примарној здравственој заштити,
- праву дјетета на осигуран приступ институцијама за лијечење и здравствену рехабилитацију,
- обавези здравствене установе да пружи информације дјетету о његовом здрављу на језику разумљивом дјетету; дијете с тешкоћама у развоју има право добити информацију у њему приступачном облику, прилагођену његовом образовном нивоу, физичком и економском стању,
- праву дјетета да буде укључено у доношење одлуке о предузимању медицинске мјере,
- праву дјетета на очување физичког интегритета, осим када би непредузимање медицинске интервенције директно угрозило његов живот,
- обавези саглашавања родитеља или пристанка дјетета за предузимање медицинске мјере те обавјештавања органа старатељства у случају недобијања сагласности родитеља или супротности интереса дјетета и родитеља у погледу предузимања медицинске мјере, односно непоступања родитеља или старатеља у најбољем интересу дјетета,
- праву дјетета на заштиту приватности код медицинског прегледа и предузимања медицинске мјере,
- обучености родитеља о здрављу, болести и њези дјетета,
- способности, спремности, вољи и жељи родитеља за сарадњом са здравственом установом о свим питањима важним за предузимање медицинске мјере и њиховом саглашавању с њеним предузимањем,
- потреби информисања родитеља о здравственом стању дјетета опрезно, одмјерено, реално и без сажаљења,
- потреби обавјештавања родитеља:

- да (ако) имају право на боравак уз дијете у болници, водећи се обавезујућим међународним стандардима,
- о могућности образовања дјетета у периоду хоспитализације.

3. Здравствена заштита дјеце с тешкоћама у развоју

Дјеца с тешкоћама у развоју, као најрањивија скупина дјеце, врло често су изложена дискриминацији и непоштивању њихових права приликом приступа и кориштења услуга здравствене заштите.

Конвенција о правима дјетета (члан 24. став 1) и Конвенција о правима особа с инвалидитетом (члан 25, тачке ц и д), гарантују дјечи с тешкоћама у развоју уживање највећег степена заштите менталног и физичког здравља. Здравствене услуге морају бити доступне заједницама у којима живе дјеца с тешкоћама у развоју, а здравствени радници, у јавним и приватним здравственим установама, морају бити оспособљени за пружање истог квалитета услуга дјечи с тешкоћама у развоју, као и другој дјечи.

Друштвена брига за здравље, према законима о здравственој заштити у БиХ, остварује се под једнаким условима осигурањем здравствене заштите популационим и нозолошким групама од посебног социјално-медицинског значаја. У оквиру ових група изричито су наведена дјеца и особе с инвалидитетом, што значи да су дјеца с тешкоћама у развоју по оба основа обухваћена здравственом заштитом.

При пружању медицинске заштите дјечи с тешкоћама у развоју, да би се остварио најбољи интерес дјетета, треба узети у обзир сљедеће:

а) На страни дјетета

- узраст,
- спол,
- физички, ментални, емоционални и социјални развој,
- способност да прими и разумије информацију о здравственом стању и медицинским мјерама које се требају подузети према њему,
- способност да изрази своје мишљење у вези са здравственим стањем и медицинским мјерама које се требају подузети према њему.

б) На страни родитеља

- Способност и спремност да:
 - воде бригу о здрављу дјетета,
 - задовоље потребе дјетета,
 - осигурају остваривање права дјетета,
 - осигурају најбоље услове за учење, стицање животних вјештина и развој преосталих способности дјетета,

- Материјалне и финансијске могућности,
- Стабилност односа унутар породице, постојање насиља у породици,
- Информираност о дјететовом развоју, потребама и могућностима,
- Здравствено стање или овисности и њихов утицај на дијете.

в) На страни здравствене установе (видјети у: 2. Елементи за процјену и утврђивање НИД-а у области породичне и социјалне заштите, 5. Дјеца с инвалидитетом. д) Капацитети система здравствене заштите).

г) На страни заједнице

- постојање програма рехабилитације и хабилитације у заједници,
- постојање новчане подршке и сервиса у систему социјалне заштите за дјецу с тешкоћама у развоју ради осигурања услова за задовољавање њихових потреба и развијање специфичних вјештина,
- осигурање стабилних извора финансирања рехабилитације и хабилитације.

Да би се остварио најбољи интерес дјече с тешкоћама у развоју, у здравственој установи с њима треба **комуницирати** на сљедећи начин:

- на почетку разговора представити се дјетету,
- слијепој и слабовидној дјечи не избежавати рећи “видимо се”; “гледај”; обавезно их обавијестити о евентуалном изласку из просторије у којој се с њима комуницира,
- описати окружење како би дијете створило слику о окружењу: на примјер, рећи: “Столица се налази један метар десно од тебе” или “Испред тебе се налази препрека на лијевој страни”,
- припремити алтернативне форме прилагођене дјечи и њиховим способностима како би добили информације (нпр. Брајево писмо, велика слова, аудио-записи или дигитални формати),
- глухој и наглухој дјечи гледати у очи и обраћати им се кратким и јасним реченицама, осигурати присуство преводиоца знаковног језика,
- уколико дијете може да чита с усана, окренути му се лицем када се говори; говорити уобичајено и држати руке и друге предмете даље од усана,
- не претпостављати да дијете познаје знаковни језик или да може читати с усана, већ га питати о томе,
- дјечи с интелектуалним тешкоћама говорити полако, пратити колико дијете разумије шта му се говори, укључити родитеља/пратиоца у комуникацију уколико постоји потреба за тим,
- не повишавати тон, не викати, говорити умирујућим тоном,
- разговарати у тихом окружењу како би комуникација била олакшана,
- премјестити намјештај и друге објекте у просторији тако да се направи довољно мјеста за инвалидска колица, скутер или друга помагала за кретање,
- избјегавати наслањање на помагала дјетета,
- погурати дијете које је у инвалидским колицима само када оно то затражи.

4. Оцјењивање способности и разврставање дјеце с тешкоћама у развоју

Конвенција о правима дјетета признаје дјецу с тешкоћама у развоју право на равноправно учешће у друштву, у којем треба да уживају пун и достојан живот, у условима у којима се постиже њихова самосталност и олакшава активно учешће у заједници (члан 23). Рана идентификација дјеце и препознавање знакова сметњи и способност система да адекватно интервенише предуслов су за остваривање њихових пуних потенцијала. Све то захтијева мултидисциплинарни приступ, како у препознавању сметње коју дијете има, тако и у интервенцији.

Оцјењивање способности и разврставање дјеце с тешкоћама у развоју врши мултисекторална Комисија за разврставање дјеце у саставу: социјални радник, психолог, педијатар или љекар опште медицине, неуропсихијатар и дефектолог. Процјена способности дјеце с тешкоћама у развоју се врши до седме године живота, а подразумејева преглед, опсервацију и коначан налаз и мишљење о степену инвалидитета код дјетета. На основу налаза и мишљења чланова, Комисија предлаже мјере које треба подузети за дјететово лијечење, заштиту, васпитање, образовање и оспособљавање за живот и рад.

Треба имати на уму да се, у најбољем интересу дјетета, тежећи потпуној инклузији, треба омогућити сваком дјетету с инвалидитетом образовање у редовној школи. То је у складу с Конвенцијом о правима особа с инвалидитетом и Политиком у области инвалидности БиХ.

Да би се у поступку процјене способности дјетета с тешкоћама у развоју остварио најбољи интерес дјетета, треба узети у обзир:

- узраст: ако је дијете млађе, постоје веће шансе за његов опоравак, односно оснаживање и развијање преосталих способности,
- психомоторичне и интелектуалне способности: процјена се мора базирати на томе шта дијете може, односно које су његове могућности, а не шта не може,
- социјалне вјештине,
- спремност на комуникацију уважавајући постојеће проблеме у говору,
- способност задржавања пажње.

Ради остварења најбољег интереса дјетета, **друштвена заједница** треба да:

- осигура стабилне изворе финансирања програма процјене,
- осигура обављање процјене интелектуалних способности дјетета уз дужу опсервацију дјетета у њему познатом окружењу,
- успостави периодичне процјене напретка и развоја способности код дјетета,
- утврди одговорност надлежних институција за неизвршавање наведених елемената/обавеза.

Смјернице у грађанском судском поступку имају за циљ да подстакну уједначавање судске праксе прилагођене најбољем интересу дјетета уз поштовање процесних и материјалних норми закона који се требају примијенити у конкретним случајевима.

Свако дијете има право да се у сваком поступку, у којем се одлучује о питањима која га се тичу или у којима учествује, према њему поступа с пажњом и поштовањем, јер се само таквим приступом дјетету на индивидуалној основи постиже најбољи интерес управо за то дијете, с обзиром на то да је суд тај који слободно процјењује каква одлука је у најбољем интересу дјетета. Ради утврђивања НИД-а нужно је, примјеном мултидисциплинарних метода и његовим повезивањем са свим осталим правима признатим дјетету, стручно и тачно процијенити сваки конкретан случај. Најужа веза и однос у поступку постоји између НИД-а и дјететовог права на изражавање ставова и мишљења о питањима која га се тичу (члан 12. КПД).

Право дјетета на изражавање и уважавање властитог мишљења у складу с узрастом и зрелошћу преузето је у домаћим породичним законима. Оно има велики значај у процесу формирања дјетета у здраву, одговорну и самосталну личност, јер је мишљење дјетета резултат његових потреба и жеља. Реализација овог права у грађанским судским поступцима нема карактер саслушања, већ разговора с дјететом у којем се слуша мишљење дјетета, односно у којем се манифестује мишљење дјетета.

Дијете се може појавити у различитим процесним улогама. Његовом учешћу у судском поступку треба посветити посебну пажњу и опрез, како би се дијете у што већој мјери заштитило. Дијете треба разумјети значај своје улоге пред судом, због чега му се она треба презентирати на прикладан начин, зависно од узраста, тако да се у тој улози дијете оснажи, а истовремено заштити. Судски поступак се треба водити у најбољем интересу дјетета, како ради заштите његовог интегритета тако и ради остваривања његових права у том поступку.

За Босну и Херцеговину су, због расељености становништва, веома значајни и грађански судски поступци с иностраним елементом у којима учествује дијете, а који се уз примарну примјену конвенција завршавају одлукама домаћих судова. Истраживања показују да су у овим предметима поступања судова неуједначена, како у погледу заштите интегритета дјетета тако и у погледу остваривања његових права.

Поред домаћег процесног законодавства, за учешће дјетета у поступку релевантне су Смјернице Савјета Европе о правосућу прилагођеном дјеци (2010) и Општи коментар Комитета за права дјетета број 12 о праву дјетета на изражавање властитог мишљења (2009). Ови документи су били главна основа за израду смјерница у области грађанских судских поступака.

Положај и права дјетета у судским поступцима регулисани су домаћим прописима који формално омогућују да дијете изрази своје мишљење. Међутим, у породичним споровима интереси дјетета најчешће долазе у сукоб с интересима његових родитеља, а који су дужни заступати његове интересе. Веома је сложен подухват оцијенити шта је најбољи интерес дјетета у поступцима када права и интересе дјетета треба довести у везу с правима и интересима других учесника у поступку. Неопходно је подстицати развој мултидисциплинарних метода за оцјену најбољих интереса дјетета, бавити се сваким предметом појединачно, стручно, брзо и ефикасно. Најбољи интереси дјетета у грађанским поступцима морају се сагледати и у комбинацији с другим правима дјетета, као. нпр. правом да се чује његов глас, правом да буде заштићено од насиља, правом да не буде одвојено од родитеља итд. Свеобухватан приступ мора бити правило. Поштовање достојанства дјетета је један од основних захтјева на плану људских права. Неким категоријама посебно осјетљиве дјеце може бити потребна посебна заштита. Дјеца, без обзира на узраст, увијек су носиоци својих права.

5.

ОСТВАРИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА У ГРАЂАНСКОМ СУДСКОМ ПОСТУПКУ

Никола Сладоје, Божана Вулић, Катица Артуковић, Александра Марин Диклић

1. Учешће дјетета у поступку

У грађанским судским поступцима (парничном, ванпарничном и извршном) дијете се може јавити у различитим процесним улогама (улога странке, учесника и свједока). Постоје бројне правне, социјалне, културне и економске препреке његовом приступу суду, а најважнија међу њима је одсуство пословне способности. Без обзира на врсту поступка, дјетету мора бити обезбијеђено да у пуној мјери, у складу са својим развојним могућностима, учествује у поступку и остварује сва своја процесна права и овлаштења. Дијете се мора укључити у поступак прије него што донесе било коју одлуку која утиче на дјететов садашњи или будући статус.

У сваком судском поступку потребно је прибавити мишљење дјетета, осим ако стручна особа (чије мишљење, између осталог, треба бити засновано и на дјететовом изјашњењу) процијени да то не би било у најбољем интересу дјетета.

Особама које раде с дјететом треба обезбиједити стручну супервизију у раду. Све ове особе требају добити одговарајућу интердисциплинарни обуку о правима и потребама дјетета различитих старосних група, као и о поступцима који су прилагођени дјетету.

Алтернативно/мирно рјешавање спорова треба потицати када је то год могуће и у складу с најбољим интересима дјетета. Дијете треба бити детаљно информирано о таквом поступку и треба му бити омогућено да изнесе своје мишљење.

Поступци у којима се одлучује о правима дјетета морају имати приоритет у односу на остале поступке. У домаћем законодавству од суда се захтијева да у поступцима у породичним предметима, а нарочито при одређивању рокова и рочишта, обраћа посебну пажњу на потребу хитног рјешавања спора ради заштите интереса дјетета. Поштивањем **начела хитности** осигурава се поступање и доношење одлуке у што је могуће краћем року и спречава да протек времена изазове трајне и неотклоњиве штетне посљедице на дијете и његов однос с родитељем/има. Поред тога, оно је значајно и зато што дјеца имају другачији доживљај времена у односу на онај који имају одрасле особе, нпр. бракоразводна парница која траје једну годину, десетогодишњем дјетету се може чинити знатно дуже него одраслој особи.

1.1. Право дјетета на слободно изражавање мишљења

Конвенција о правима дјетета је признала дјетету, које је у стању формирати властито мишљење, право на слободно изражавање својих ставова о свим питањима која се на њега односе, а држава их је дужна уважавати у складу с узрастом и зрелошћу дјетета. У ту сврху, дјетету се директно или преко посредника, односно одговарајуће службе, мора осигурати да буде саслушано у сваком судском (и управном поступку) који се на њега односи, на начин који је у складу с процесним правилима националног законодавства (члан 12).

Ово право дјетета, које је у исто вријеме и једно од водећих начела Конвенције, није апсолутно, већ припада дјетету способном формирати мишљење. У домаћем породичном законодавству дијете има право на слободно изражавање и уважавање мишљења у складу са својим узрастом и зрелошћу.

Прије почетка сваког рочишта потребно је **процијенити способност дјетета за изражавање мишљења**, односно узраст и зрелост, односно разумијевање дјетета у односу на судски поступак

који предстоји, те сходно тој стручној процјени припремити све остале судионике и прилагодити се дјетету колико је то максимално могуће.

У овој процјени способности, ради остварења НИД-а, мора се водити рачуна да се:

- полази од претпоставке да је дијете способно да формира сопствено мишљење. Терет доказивања способности није на дјетету, већ онај ко сматра дијете неспособним мора то доказати,
- процјена врши у сваком конкретном случају, имајући у виду конкретно дијете, конкретно питање и околности,
- цијени способност дјетета, без обзира на облике изражавања мишљења: кроз игру, говор тијела, изразе лица, цртање, сликање, јер прихватањем ових облика изражавања даје се могућност и сасвим малом дјетету да покаже разумијевање, изборе и склоности.
- мишљење дјетета у судском поступку цијени, без обзира на облик у којем је изражено. Дијете треба посматрати и према њему се понашати као према пуноправном људском бићу, са саосјећањем, дјетету треба вјеровати, разумјети његове потребе, осјећања, вјеровања и уважити индивидуалност уопште.

1.2. Припрема дјетета за учешће у поступку

Принцип најбољег интереса дјетета налаже да учешће дјетета у судском поступку у што је могуће мањој мјери наруши његову емотивну добробит и буде за њега стресно искуство.

Да би се то постигло, онда када ће дијете непосредно учествовати у поступку, потребно га је оснажити и припремити за то.

Да би се остварио најбољи интерес дјетета, приликом припреме дјетета за учешће у поступку, у сваком конкретном случају, зависно од старосне доби дјетета и зрелости, потребно је да се дијете информише:

- о предмету судског поступка и својој улози у поступку,
- о праву да изрази своје мишљење, као и о праву да га не изрази, односно да је изражавање властитог мишљења његово право, а не обавеза,
- да може дати посредни или непосредни исказ, те да буде свјесно посљедица избора,
- да његово изражено мишљење може имати утицај на коначну одлуку, да зна да је његово мишљење важно за суд, али да оно само не одлучује о исходу поступка, већ да одлуку доноси суд на основу свих изнесених чињеница и изведених доказа,
- о праву да изрази своје жеље, емоције, забринутост, да има право да поставља питања и да очекује одговор,
- о правилима понашања за вријеме изражавања свог мишљења,
- о томе гдје се суд налази, како суднице изгледају, ко гдје сједи у судници и која им је улога, гдје ће дијете сједити, ко ће с њим обавити разговор, на који начин се води расправа, како се ко понаша у односу на улогу у поступку, колико отприлике траје поступак, када ће бити позвано,
- о сигурносним провјерама на улазу у зграду суда, о потреби да испразни џепове и остави код куће металне предмете, те о потреби кроз пролазак детектора метала, јер заштитари у

униформама, често с пиштољима око појаса, могу преплашити дијете ако не очекује такво окружење,

- да ће у суду провести и до неколико сати тако да може понијети неку игру, предмет или играчку коју воли као занимацију док чека, али и као утјеху и охрабрење,
- да оно није криво за вођење судског поступка и да су осјећај страха и нелагоде сасвим природни и разумљиви и да их слободно може изразити.

Суд доноси одлуку о томе коме ће бити повјерена припрема дјетета за учешће у судском поступку. При извршавању ове дужности, у сваком конкретном случају, да би се остварио НИД, води се рачуна о томе да:

- дијете за разговор (изражавање мишљења пред судом) у правилу најбоље припремају родитељи/старатељи/усвојитељи, јер у њих дијете има највише повјерења, они познају своје дијете, његове реакције, навике и могу одредити начин приступа који је у најбољем интересу њиховог дјетета, али родитеље треба упутити како да припреме дијете за разговор те посебно упозорити да није пожељно дијете испитивати о садржају разговора са судијом, психологом или заступником, а посебно не о мишљењу које је изразило. Потребно је да се родитељи суздрже од коментара, ако им дијете само каже како је изразило своје мишљење. Дијете не смије бити доведено у ситуацију да, након што изрази своје мишљење у поступку, буде извргнуто непримјереним понашањима родитеља,
- уколико суд има сазнања да родитељи међусобни сукоб свјесно или несвјесно преносе на дијете и оцијени да они због властитих интереса занемарују најбољи интерес дјетета, наложиће органу старатељства да припреми дијете за учешће у судском поступку. Ако је у конкретном случају орган старатељства покренуо судски поступак, припрему дјетета суд повјерава неовисном или школском психологу, породичном савјетовалишту, центру за ментално здравље или некој другој установи специјализираној за ову врсту подршке дјечи,
- уколико суд из података у спису предмета или другог непосредног сазнања утврди да је дијете укључено у неки терапијски поступак, припрему дјетета за суд повјериће његовом терапеуту,
- уколико је суд именовao дјетету посебног заступника, припрема се повјерава привременом заступнику.

1.3. Разговор с дјететом у поступку

Разговор с дјететом обавља судија након што прибави мишљење органа старатељства или психолога, уз уважавање дјетета, поштујући његову индивидуалност, боју коже, спол, старост, националну припадност, културу, евентуални инвалидитет или болест или било коју другу припадност и/или обилежје.

Без обзира на знања и вјештине о успостављању односа и дјелотворној комуникацији с дјететом, важно је да се судија добро припреми за разговор. Припрема подразумијева прикупљање информација о дјетету и специфичностима случаја о којем се разговара или се доноси одлука (доб, школовање, особитости, односи с другима, историја случаја и др.), као и планирање структуре разговора с дефинираним подручјима која је потребно испитати/провјерити.

Током разговора с дјететом судија треба водити рачуна о томе да:

- његов положај у односу на дијете не смије бити угрожавајући (дистанца, с висине), да се дијете осјећа опуштено приликом разговара, што може захтијевати од судије да избјегне извјесне формалности, као што је ношење судијске одоре или да не разговара с дјететом у самој судници, већ у просторијама органа старатељства, као и другим прикладним просторијама, попут школе, вртића, библиотеке, куће или стана у којем дијете живи. Ако се разговор обавља у судници, окружење колико је год могуће треба прилагодити узрасту дјетета, нпр. у судницу ставити најмање један предмет који ће бити прилагођен доби и зрелости дјетета у конкретном случају и који ће бити у дјететовом видном пољу већину времена проведеног у судници,
- својим ставом, мимиком, гестикулацијом и говором тијела шаље дјетету поруку: "Не бој се. Слушам те. Желим да чујем оно што ми желиш рећи.",
- разговор буде што је могуће краћи, због тога што дијете задржава пажњу и концентрацију у релативно кратком раздобљу; да би се то и постигло, потребно је унапријед припремити питања за дијете,
- нагласи дјетету да је све што ће рећи важно те да га потиче да исприча све што му падне на памет, иако мисли да то није важно,
- не персира дијете и дијете ослонљава његовим именом,
- говори спорије и с краћим реченицама,
- поштује узраст, посебне потребе, зрелост и степен схватања дјетета, а имајући на уму и његове могуће тешкоће у комуницирању,
- дјететов узраст не смије бити једини разлог због којег оно неће бити саслушано,
- дјетету омогући да буде саслушано и да изрази своје ставове на начин који оно одабере, а који одговара његовој могућности схватања и способности комуницирања, водећи рачуна о околностима случаја,
- питања прилагоди доби и зрелости дјетета и не поставља директна питања као нпр. "С којим родитељем желиш живјети?",
- разговор с дјететом почне с једноставним, конкретним, нефокусираним и несугестивним питањима (нпр. "Испричај ми нешто о својим посјетама тати." или "Како је живјети са мамом?"), те тако наставити (нпр. "Кажи ми нешто више о томе."),
- избјегава понављање питања. Дјетету треба рећи: "Ако те поновно питам, не значи да желим да промијениш одговор. Важно ми је само да кажеш све чега се сјећаш, најбоље што можеш.",
- језик мора бити прилагођен узрасту дјетета, да не користи ријечи које дјеци нису разумљиве (нпр. старатељ, заступник, повјерен, посредовање и сл.),
- дјетету нагласи да се може исправити ако је нешто погрешно разумјело те да су одговори "не знам" и "не разумијем" потпуно прихватљиви,
- дијете треба знати да се може користити ријечима којима жели, а судија притом неће показивати узнемиреност, пренераженост или љутњу,
- не пожурује и не омета дијете док говори и одговора на питања; не треба дозволити никоме да ремети и прекида разговор пролажењем кроз просторију, обраћањем дјетету или особи која разговара с дјететом,
- не поставља питања која код дјетета могу изазвати осјећај кривице према другом родитељу (нпр. с којим родитељем би жељело живјети),

- је потребно процијенити изражава ли дијете заиста своје мишљење или је изманипулирано, штити ли родитеља којег сматра слабијим, којег сажалијева, жели ли угодити одређеном родитељу, је ли изражено мишљење у интересу његове добробити или, примјерице, бира родитеља који је блажи, више му допушта, испуњава му жеље итд.,
- не инсистира увијек на изјашњавању: онда када код дјетета постоји отпор, потребно је охрабрити и пронаћи начин да се дијете подстакне да изрази мишљење, пронаћи приступ који дјетету највише одговара,
- разговор с дјететом заврши на позитиван начин, захвали дјетету на његовом судјеловању, охрабри га и похвали за његово учешће пред судом и информише дијете да ће суд донијети одлуку која ће бити у његовом најбољем интересу.

Разговор с дјететом се обавља уз посредовање органа старатељства. Дјетету треба омогућити изражавање властитог мишљења без присутности родитеља или других особа које би могле бити у сукобу интереса с дјететом, али и поштовати жељу дјетета кад жели да уз њега буде особа од повјерења док изражава своје мишљење.

Уколико судија није сигуран да ли ће правилно и професионално комуницирати с дјететом, треба затражити помоћ специјализованих стручњака.

Судија мора с нарочитом позорношћу унијети садржај разговора с дјететом у записник.

1.3.1. Информисање дјетета

Дјетету је потребно дати све релевантне и потребне информације о правима, али и о механизмима и инструментима које може користити како би своја загарантована права остварило у конкретном судском поступку или их, уколико је потребно, заштитило.¹¹

Судија у току судског поступка информише дијете о томе да:

- жели да чује његово мишљење,
- слободно може да поставља питања и да ће добити одговоре на питања која су у вези с његовим интересом и положајем у том поступку, а како би на основу расположивих и тачних информација (родитељи понекад због пристрасности могу погрешно информисати своје дијете), формирало и изразило своје мишљење,
- изражавање мишљења је његово право, а не обавеза,
- његово мишљење у судском поступку је битно и да ће том мишљењу посветити дужну пажњу,
- његово мишљење може имати утицај на одлуку коју суд доноси у поступку, али да ће суд донијети коначну одлуку цијенећи и остале доказе (да дијете не мисли да је терет коначне одлуке суда искључиво на њему, нити да ако судија саслуша његово мишљење да то значи да оно "побјеђује" у судском поступку),
- може промијенити своје мишљење и то саопштити суду на начин прихватљив узрасту дјетета.

¹¹ У члану 3. Европске конвенције о остваривању дјечјих права дјетету је признато право на добијање свих релевантних информација (члан 3 а), а суд је обавезан на давање дјетету таквих информација у поступку који се односи на дијете, а прије доношења одлуке (члан 6 б). Као "релевантна информација" је одређена она "која одговара узрасту и схватању дјетета и која ће омогућити дјетету да у потпуности оствари своја права, осим ако је њено давање у супротности с добробити дјетета" (члан 2).

По окончању судског поступка у којем је дијете непосредно изразило своје мишљење, суд је обавезан, водећи се начелом најбољег интереса дјетета, доставити:

- дјетету повратне информације о томе како је одлучено,
- информације дјетету о томе како је његово мишљење утицало на одлуку. УН Комитет за права дјетета истиче да та информација може упозорити дијете да покрене одговарајући поступак поводом правних лијекова (тачка 45. Коментара). Комитет не наводи на који начин особа која доноси одлуку треба пренијети дјетету информацију. Како је нереално очекивати да судија то лично чини због природе домаћег судског поступка, овај би захтјев могао испунити и посредно, преко особе која је у поступку евентуално заступала дијете, или би, у случају да је судија непосредно саслушао дијете, могао задужити представника органа старатељства и/или неко треће лице да дјетету пренесе одговарајуће информације.

2. Судске одлуке у поступку који се односи на дијете

Судске одлуке које се односе на дијете морају бити писане и образложене на јасан, једноставан и лако разумљив начин тако да их дијете може схватити и разумјети, те закључити да је суд водио рачуна о његовом најбољем интересу.

У свакој одлуци која се односи на дијете или дјецу, суд мора, да би показао да је водио рачуна о НИД-у, у **образложењу навести**:

- мотив: све чињенице које се тичу дјетета те елементе који су битни за процјену НИД-а, њихов садржај и на који начин су одмјерени елементи у утврђивању НИД-а,
- оправдање: Ако се одлука разликује од дјететових ставова, разлог за то треба бити јасно наведен. Ако одабрано рјешење у изузетним случајевима није у најбољем интересу дјетета, основ за такву одлуку мора се образложити како би се показало да су најбољи интереси дјетета били првенствено разматрани унаточ резултату. Није довољно навести само уопштено да су друге околности имале превагу над најбољим интересима дјетета; све околности које су размотрене морају се тачно образложити у погледу датог случаја, уз објашњење зашто им је дат већи значај у односу на друге у том случају.
- вјеродостојно објашњење зашто најбољи интерес дјетета није био довољно јак да оствари превагу над другим разматрањима (Коментар бр. 14, т. 97).

Квалитетним образложењем судске одлуке, изношењем разлога због којих је суд донио одлуку у најбољем интересу дјетета, суд поштује и право дјетета и његових родитеља на правичан поступак. О овом праву у области која се овдје разматра заузео је став Уставни суд Босне и Херцеговине. "Шта је конкретан интерес дјецe је увијек примарна процјена. Европски суд признаје надлежним властима право слободне процјене о томе каква је одлука у интересу дјецe и не сматра да је неопходно да мијења одлуке националних судова, водећи рачуна о превладавајућим друштвеним и културним околностима. Задатак Уставног суда у конкретном случају, у смислу права на правичан поступак из чланка 6. ставак 1. Европске конвенције, јесте да оцијени да ли су редовити судови оспореним одлукама (...) навели јасне разлоге и интерес млдб. М.К. у погледу његовог повјеравања на родитељско старање тужитељу. (...) У конкретном случају Уставни суд запажа да су редовити судови на двије

инстанце јасно образложили своје одлуке како у погледу утврђеног чињеничног стања, тако и у погледу примјене материјалног права, а таква образложења Уставни суд не сматра произвољним.” (Одлука број Ап 425/16 од 07. 06. 2016. године)

Приједлог о повјеравању дјетета једном од родитеља, који суд мора затражити, а орган старатељства доставити суду, је неопходан и значајан, али не може бити искључив основ за одлуку, јер је приједлог само један од доказа, а суд чињенице у циљу најбољег интереса дјетета утврђује на основу свих изведених доказа. Став судске праксе је да у парници у којој се одлучује о чувању и васпитању дјетета “суд треба да узме у обзир мишљење органа старатељства, али то мишљење не може да буде основ за пресуду нити може замијенити доказивање које се иначе мора провести. О истинитости чињеница суд одлучује не само на основу мишљења органа старатељства, већ и на основу осталих проведених доказа као и на основу резултата цјелокупног поступка” (Одлука Врховног суда Републике Српске број 71 0 П 150699 14 Рев од 11. 02. 2016. године).

Одлука суда не мора нужно значити да је постојећи партнерски (родитељски) конфликт ријешен. Уважавајући НИД, суд родитеље може упутити да у центру за социјални рад (породичном савјетовалишту, уколико постоји) или у центру за ментално здравље затраже подршку за породицу како би се осигурао надзор над цјелокупном ситуацијом након завршетка поступка, а све како би се осигурао најбољи интерес дјетета.

3. Посебни поступци ради заштите интереса дјетета

3.1. Поступак у споровима о издржавању дјетета

Судска одлука о издржавању дјетета мора имати образложење за досуђени износ издржавања (нарочито када суд дјетету предшколског и дјетету школског узраста досуди исти износ издржавања).

У образложењу одлуке суд мора образложити разлоге из којих се на јасан начин може закључити да је та висина првенствено у најбољем интересу, односно да је сразмјерна потребама дјетета. Ово стога што се издржавањем задовољавају потребе дјетета, односно обезбјеђује његова егзистенција и стандард приближан оном који имају родитељи. При томе, потребно је имати у виду и стандард околине у којој дијете живи, слиједом чега су код одређивања висине доприноса за издржавање одређујуће потребе дјетета. Управо се због тога води рачуна о томе да се досуди износ који ће потребе дјетета задовољити, без обзира на евентуално мала мјесечна примања или потпуно одсуство тих примања на страни родитеља дужника издржавања, односно његову незапосленост. У најбољем интересу дјетета могуће је умјесто процента од најниже плате, досудити допринос у фиксном износу (Одлука Врховног суда Републике Српске број Рев 157918 16 од 15. 02. 2017. године). Родитељ је дужан да искористи све своје могућности те уложи и појачане напоре како би обезбиједио пристојну егзистенцију своме дјетету. При процјени ових могућности суд мора имати у виду да родитељ с којим дијете не живи има веће могућности за стицање већих новчаних средстава, јер је ослобођен свакодневне бриге око заштите, васпитања и чувања дјетета.

3.2. Поступак у споровима о издржавању дјетета с иностраним елементом

Инострани елемент код издржавања дјетета постоји у ситуацијама када родитељи дјетета живе у различитим државама. Свака суверена држава врши власт на својој територији, тако да се судске одлуке или одлуке других органа изједначене са судским одлукама једне државе не могу извршити на територији друге државе без одговарајућег поступка признања или без постојања међународног уговора који омогућује извршење такве одлуке.

Најбољи интерес дјетета препознат је кроз међународне инструменте у поступку извршења страних судских одлука и прије усвајања Конвенције о правима дјетета па је тако Њујоршка конвенција о остваривању алиментацијских захтјева у иностранству из 1956. године омогућила да се стране судске одлуке извршавају по поједностављеном, хитном и економичном поступку.

Хашка конвенција о међународном остваривању издржавања дјете и осталих облика породичног издржавања из 2007. године је даље унаприједила ову сарадњу између држава потписница с циљем да допринесе ефикаснијем испуњењу обавезе издржавања, а управо ова обавеза има за циљ осигурати најбољи интерес дјетета.

Босна и Херцеговина је чланством у обје конвенције преузела обавезу да осигура спровођење принципа из наведених конвенција, а који су јасно назначени и у преамбули Хашке конвенције и у суштини се састоје у сарадњи међу државама у погледу међународног остваривања права на издржавање дјетета и успостави процедура које ће дати резултате, а које су приступачне, брзе, ефикасне и економичне.

Дакле, алиментациони захтјеви с иностраним елементом остварују се путем међународних уговора – конвенција којима је уређена ова област између држава чланица тих конвенција. Поступак за подношење алиментационог захтјева у иностранство и извршење таквог захтјева из иностранства је регулисан домаћим законима држава чланица. Босна и Херцеговина нема посебан закон којим се регулише међународна правна помоћ у грађанским стварима (који укључује и породичне ствари) па се на поступке издржавања с иностраним елементом аналогно примјењују одговарајући ентитетски закони.

У недостатку одговарајућих процедура у Босни и Херцеговини, које би требале бити установљене Законом о међународној правној помоћи у грађанским стварима, чија је припрема у току, потребно је у овим поступцима примијенити најбоље праксе засноване на постојећим законским рјешењима, а при томе увијек примијенити одредбе конвенције на коју се позове држава, а која као међународни уговор има примат над домаћим законима.

3.2.1. Подношење захтјева за издржавање у иностранство и ток поступка

Процедура у вези с подношењем алиментационог захтјева у иностранство није прописана ниједним законом у Босни и Херцеговини, али одражава праксу у овим поступцима па се ове процедуре требају сматрати смјерницама за поступање надлежних органа све до доношења одговарајућег закона којим би овај поступак био правно уређен на адекватан начин.

За поступање по алиментационим захтјевима из Босне и Херцеговине, у циљу извршења домаће судске одлуке у иностранству, надлежан је суд или други орган стране државе (у даљем тексту: замољена држава) у којој се налази алиментациони дужник, што подразумијева да се поступак

извршења захтјева води у складу са законима те државе. Да би се захтјев из Босне и Херцеговине узео у разматрање у замољеној држави, потребно га је уредити у складу с одредбама конвенције на основу које се подноси те је у томе поступку неопходно пружити сву потребну помоћ дјетету, односно заступнику дјетета као алиментационом повјериоцу (у даљем тексту: алиментациони повјерилац).

Пошто су поступци за издржавање у надлежности ентитета, алиментациони повјериоци из Босне и Херцеговине захтјев за остваривање алиментационих права у иностранству требају поднијети путем надлежног ентитетског органа за послове социјалне заштите, и то зависно од пребивалишта: Федералном министарству рада и социјалне политике, Министарству здравља и социјалне заштите Републике Српске или Правосудној комисији Брчко Дистрикта БиХ.

У циљу правилног подношења алиментационог захтјева и остварења најбољег интереса алиментационог повјериоца, наведени органи су дужни да на одговарајући начин учине доступним све информације које би олакшале алиментационом повјериоцу да поднесе захтјев с комплетним прилозима који се захтијевају од замољене државе.

Органи који запримају наведене захтјеве су дужни да алиментационом повјериоцу упуте на бесплатну правну помоћ ако оцијене да он није у стању да предузме све радње у вези с подношењем захтјева или траженом допуном или обезбјеђењем превода на језик замољене државе, водећи при томе рачуна да се овај поступак треба третирати хитним.

Након пријема захтјева с потребном документацијом, такав захтјев се без одлагања доставља Министарству правде БиХ, као посредовном органу у овим поступцима с другим државама. Министарство правде БиХ је дужно да у сваком појединачном случају изврши провјеру да ли је поднесени захтјев сачињен у складу с одредбама конвенције на основу које је поднесен, да ли је потпун и да ли је попраћен преводом на језик замољене државе, ако се то тражи. Уколико захтјев није комплетан исти се неће враћати подносиоцу захтјева, већ ће се путем органа коме је захтјев поднесен, тражити хитна достава прилога који недостају, како би се у што краћем времену захтјев комплетирао и прослиједио у замољену државу.

Уредно поднесене захтјеве алиментационих повјеритеља, који се доставе на описани начин, Министарство правде БиХ ће без одлагања прослиједити надлежном централном-посредовном органу у држави дужника те континуирано пратити поступање по истим до коначног извршења захтјева.

О свим информацијама у вези с конкретним алиментационим захтјевом Министарство правде БиХ ће, путем надлежног ентитетског органа, обавјештавати алиментационом повјериоца те ће на тај начин тражити и допунска обавјештења или документа, уколико то замољена држава захтијева.

Уколико дође до одређених застоја или протекне рок за доставу обавјештења из замољене државе, Министарство правде БиХ ће самоиницијативно затражити повратну информацију и разлоге који спречавају извршење захтјева и о томе ће повратно извјестити алиментационом повјериоца.

Пошто Хашка конвенција о међународном остваривању издржавања дјете и осталих облика породичног издржавања из 2007. године обавезује Босну и Херцеговину и све њене органе да у оквиру својих надлежности поступају у складу с одредбама и циљевима Конвенције, органи за пријем захтјева имају посебну обавезу да алиментационом повјериоца информишу о посебном начину подношења захтјева у складу с овом Конвенцијом и попуњавању одговарајућих образаца уз које се достављају прилози прописани Конвенцијом.

Конвенције из 1956. године не садржи таксативно наведене прилоге који се достављају уз алиментациони захтјев, али пракса с државама у односу на које се ова правна помоћ пружа искључиво на основу ове Конвенције указује да се уз поднесени захтјев потражује и сљедеће:

1. судска пресуда у оригиналу или овјереном препису, којом је дужник обавезан да даје издржавање алиментационом повјериоцу,
2. пуномоћ за Министарство правде Босне и Херцеговине,
3. пуномоћ за надлежни инострани посреднички орган, тј. орган оне државе којој се такав захтјев доставља,
4. извод из матичне књиге вјенчаних за родитеље ако су дјеца рођена у браку и ако брак није разведен, као и извод из матичне књиге рођених и то за родитеље и дјецу. Пожељно је да изводи буду прибављени на тзв. међународном формулару, јер у противном морају бити преведени по судском тумачу на језик замољене државе.
5. овјерени препис пресуде, ако је брак разведен,
6. документ у којем су наведени подаци о оцу дјетета, ако се захтјев подноси у име ванбрачног дјетета,
7. доказ надлежног органа да је подносилац захтјева законски заступник, односно старатељ дјетета, ако захтјев подноси законски заступник или старатељ дјетета,
8. заједничке или појединачне фотографије родитеља и дјеце, ако се истим располаже,
9. тзв. сиромашко увјерење издато од надлежног органа, уколико постоји потреба за пружањем бесплатне правне помоћи,
10. назив банке и број рачуна подносиоца захтјева, отворен код неке од пословних банака у Босни и Херцеговини које имају пословну сарадњу с иностраним банкама, како би се преко банке у случају позитивног рјешења предметног захтјева у иностранству, могао обавити трансфер новца из иностранства у Босну и Херцеговину.

Одређене државе – чланице Конвенције могу захтијевати и друге информације (чињенични опис стања у којем дијете живи, финансијску ситуацију породице с којом је дијете и сл.) па је свим таквим захтјевима потребно удовољити, јер се у противном неће пружити тражена правна помоћ и неће заштитити најбољи интерес дјетета.

3.2.2. Поступање домаћих судова по захтјевима за издржавање из иностранства

До доношења одговарајућег закона на нивоу Босне и Херцеговине којим ће бити уређен овај поступак, потребно је слиједити праксу која одражава стварне циљеве конвенција из ове области.

Општински и основни судови који поступају по алиментационим захтјевима из иностранства дужни су да уз домаће законе примијене и одредбе наведених конвенција које су процесног карактера и имају примат у односу на домаће законе. До доношења одговарајућег закона на нивоу Босне и Херцеговине којим ће бити уређен овај поступак, потребно је слиједити праксу која одражава стварне циљеве конвенција из ове области.

Захтјев за остварење алиментационог потраживања поднесен из друге државе изједначава се с приједлогом за извршење, али је недопустиво да судови, како се то често дешава, враћају такав захтјев са позивом Министарству правде БиХ да захтјев допуни у року од осам дана под пријетњом

одбацивања захтјева. Позив за уређење захтјева слиједи комуникацију од Министарства правде БиХ, путем посредовног органа у другој држави, до алиментационог повјериоца у другој држави, тако да се сви ови кораци требају сматрати хитним, па је у случају непотпуног захтјева суд дужан да путем Министарства правде БиХ затражи од иностраног органа да такав захтјев допуни не ограничавајући га роковима.

Због сложености поступка пружања међународне правне помоћи у овим правним стварима, сваки наредбодавни рок остављен другој држави је непримјерен принципима конвенција које уређују ову област, али се свака фаза поступка треба сматрати хитном. Уколико у захтјеву нису наведени подаци о примањима и имовини алиментационог дужника и ако су изнијети разлози да алиментациони повјерилац није могао имати та сазнања, суд ће по службеној дужности прибавити те податке и приступити поступку извршења у складу са поднесеним захтјевом.

Пошто поступак остваривања алиментационих захтјева у иностранству захтијева олакшане процедуре, судска пракса указује на то да стране судске одлуке у овим поступцима не би требале да подлијежу поступку признања, тако да се алиментациони захтјев треба третирати као приједлог за извршење.¹² Суд треба испитати захтјев у свјетлу конвенције на коју се позива алиментациони повјерилац и донијети одлуку по захтјеву.

3.3. Поступак по захтјевима по основу Конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице дјецe¹³

Босна и Херцеговина веома често, путем Министарства правде, добија оштре протестне ноте у вези с поступањем судова по захтјевима на основу Конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице дјецe из разлога што судови не одлучују у складу с циљевима Конвенције и у роковима прописаним у њој.

Чланство Босне и Херцеговине у овој Конвенцији намеће обавезу постизања њених циљева и осигурања хитног и дјелотворног поступка по захтјевима поднесеним на основу ове Конвенције. Основни циљ Конвенције је враћање дјетета незаконито одведеног из једне у другу државу и незаконито задржаног од стране једног родитеља. Међутим, овај циљ се не мора увијек постићи: од правила о враћању отетог дјетета постоје изузеци, односно случајеви у којим се неће/не мора одлучити о његовом враћању (члан 13. Конвенције).

Пошто Босна и Херцеговина нема посебан закон којим се регулише поступак који се води по захтјеву поднесеном по овој Конвенцији, на њега се аналогно примјењују одговарајући ентитетски закони. То је у складу с обавезом државе да, при предузимању мјера ради осигурања примјене Конвенције на својој територији, примијени најуспјешније расположиве поступке (члан 2). У овим поступцима се мора осигурати најбољи интерес дјетета.

¹² Став Врховног суда Републике Српске изнесен у рјешењу број: 118-0-ГЖ-09000 013 од 08. 10. 2009. године: "Умјесто да испита садржај захтјева и прилога и потом определијели предмет поступка као захтјев за алиментационо издржавање према Конвенцији, неправилном оцјеном исправа, првостепени суд погрешно утврђује чињенице и неправилно цијени предмет овог поступка као приједлог за признање стране судске одлуке. У даљем поступку Основни суд ће испитати захтјев у свјетлу Конвенције, водећи рачуна о садржају одредбе њеног члана 6. (заступање повјериоца), а потом да ли су приложене све потребне исправе, те..."

¹³ О елементима за процјену и утврђивање НИД-а при одлучивању о одбијању захтјева за повратак дјетета видјети у дијелу: Елементи за процјену и утврђивање НИД-а у области породичне и социјалне заштите, тачка 4.

Централни извршни орган у Босни и Херцеговини за спровођење ове Конвенције је Министарство правде БиХ, тако да се сва комуникација органа из Босне и Херцеговине с иностранством и обрнуто треба одвијати путем овога Министарства.

Уставни суд Босне и Херцеговине (Одлука Ап 2784/15 од 14. 10. 2015. године) је нагласио да је поступак у случају међународне отмице дјетета поступак *суи генерис* и да је држава обавезна на њега примијенити Конвенцију о грађанскоправним аспектима међународне отмице дјеце (Хаг, 25. 10. 1980. године).

6.

ОСТВАРИВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА У КРИВИЧНИМ ПОСТУПЦИМА

Олга Лола Нинковић, Елмедин Муратбеговић, Јасна Печанац

1. Разговор с дјететом у кривичним судским поступцима

Активно учешће дјеце у кривичним поступцима када су у својству оштећеног лица и свједока или починитеља кривичног дјела неупитно представља најбољи интерес дјетета с правног, психолошког, социјалног, педагошког и уопште узевши хуманистичког аспекта. Напуштањем концепта дјетета као пасивног субјекта у правним стварима у којима је начело најбољег интереса дјетета изједначено с најбољим знањем одраслог ("ја знам шта је најбоље за тебе"), уводи се принцип одговорности одраслих да одлучују о дјечи уважавајући њихове потребе, интересе, ставове и мишљења.

Одговорност одраслих, нарочито оних који доносе одлуке у име дјеце и за дјecu, постаје вишедимензионална јер подразумемијева задовољавање:

- **принципа индивидуалитета**, па се одлуке доносе у односу на свако појединачно дијете;
- **принципа задовољења тренутних дјечјих потреба** које је потребно утврдити у односу на новонасталу ситуацију и околности;
- **принципа задовољења дугорочних потреба** с обзиром на дјететов раст и развој који захтијева свеобухватну анализу услова и околности у којима дијете живи, језик, културу, васпитање и сл.;
- **принципа уважавања дјечје перспективе**, односно његовог мишљења, без обзира на узраст.

Важно је да сви поступци и одлуке који се доносе за дјecu и у име дјеце, имају сегмент дугорочног најбољег интереса, односно да уважавају будућност, перспективе и потенцијале дјетета. Понекад је принцип најбољег интереса дјетета тешко задовољити, јер тренутни најбољи интерес не мора бити и најбољи дугорочни интерес дјетета. Због тога је потребно оставити простор да се одлуке преиспитају и у каснијем периоду, јер се дјечје потребе мијењају развојем.

У кривичним поступцима, без обзира да ли је дијете жртва или починилац, право дјетета да буде саслушано представља незаобилазан пут до његовог мишљења.

Посебну обазривост захтијевају поступци приликом саслушања и узимања изјаве у истражном и припремном поступку. Непрофесионално и нестручно узимање изјаве од дјетета може му нанијети штету или патњу. Обученост особа које разговарају с дјететом у овој фази гарантоват ће ефикасност и већу количину информација и чињеница, без штетних посљедица по дијете.

Када дјеца свједоче пред судом фокус треба бити на заштити дјеце од секундарне трауматизације и секундарне виктимизације, које се обезбјеђују поштивањем одредби закона о поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку.

Вјештине судије у комуникацији с дјететом, познавање и уважавање дјететове личности сигурно ће допринијети да се повећају дјететове способности да на питања одговори најтачније, најпотпуније и најискреније.

Дакле, сви који долазе у контакт с дјецом (полиција, инспектори, тужиоци, судије, стручни савјетници суда и тужилаштва, стручне особе органа старатељства, адвокати/браниоци, вјештаци и други) требају посједовати посебна знања и вјештине у раду с дјецом, јер је то основни предуслов да акције према дјечи и одлуке које се њих тичу буду у њиховом најбољем интересу.

1.1. Комуникација с дјецом

Већина одраслих има погрешно увјерење да је с дјецом лако комуницирати, јер су они “само дјеца”. Неразумијевања и нелогичности у комуникацији с дјецом често настају због тога што одрасли забораве да је комуникација реципрочан однос. Она захтијева да одрасли разумије дијете и да дијете разумије одраслог. То понекад уопште није лако, ако је циљ комуникације јасно постављен, садржај усмјерен и форма ограничена, како је то у ситуацијама испитивања, интервјуисања и саслушавања дјеце у контакту са законом. Успјех разговора с дјететом зависи од вјештина одраслог, а не од дјетета, без обзира у каквом се психофизичком стању дијете налази.

Да би се осигурало **успјешно вођење разговора** с дјететом, треба водити рачуна о сљедећем:

- Разговор треба прилагодити дјететовом разумијевању, потребама и имати реална очекивања.
- Испитивач треба бити флексибилан, односно његове вјештине требају пратити ритам дјетета и његове потребе.
- Испитивач треба бити објективан, односно заузети неутралан став: сугестибилност је непожељна, као и осуђујући став када су у питању дјеца у сукобу са законом.
- Важна је и стрпљивост, сензитивност и емпатија испитивача, односно потреба да се дијете разумије.
- Дјетету се питања постављају на примјерен начин: непримјерен начин њиховог постављања доводи до неистинитих, збуњујућих, несигурних одговора или отпора да се одговори услијед неразумијевања питања; за ово је потребно познавање дјететовог социјалног развоја и способности вербалног изражавања те узимање у обзир узраста и когнитивних способности. Иако постоје индивидуална одступања у погледу развоја дјечјих способности различитог узраста, пракса показује да постоје специфичне карактеристике дјеце основношколског и адолесцентског доба које могу помоћи испитивачу у вођењу разговора (видјети Табелу 1.).
- Од дјетета треба имати реална очекивања и због тога је важно уважавати његове потребе и познавати когнитивни развој дјеце: од дјеце млађе од 10 година не може се очекивати да су потпуно овладала временом, календаром и мјерама за висину, дужину, тежину; наравно, треба узети у обзир и индивидуалне разлике између дјеце: нека дјеца ће прије овладати овим способностима, а нека касније.
- Важно је и неопходно познавати дјететову социјалну анамнезу, у каквим приликама дијете живи, с ким живи и слично. Практика саслушања дјеце у контакту са законом у истражном поступку или пред судом, указује на одређене специфичности говора дјеце која долазе из руралних и градских средина, како у фонду ријечи, тако и у погледу неконвенционалног именована одређених појава, предмета, а нарочито именована дијелова људског тијела. С дјецом која одрастају у изолованим срединама, срединама у којима се говори два или више језика, затим у породицама гдје постоје различити културни утицаји, присуство менталне болести и слично, треба провјерити значење појединих појмова.
- Потребно је уважити и чињеницу да се током испитивања у поступку, због тога што оно за дјецу представља стресну ситуацију, могу јавити проблеми у говору који имају психолошко поријекло, као што су нејасан говор, замуцкивање и муцање. Овакви проблеми у говору често имају у позадини само страх од “јавног наступа”, што представља и ситуација испитивања дјеце у судници, у присуству више особа од ауторитета (судија, тужилац, бранилац). Законодавац је ову ситуацију препознао па дјеца свједоче из посебне просторије, уз помоћ техничких уређаја за пренос слике и звука. И поред тога, дјеца ће бити свјесна да оно што буду говорила подлијеже оцјени суда, односно процјени више одраслих особа од ауторитета.

Табела 1. Карактеристике дјеце које могу помоћи испитивачу у вођењу разговора

Дјеца основношколског узраста	Адолесценти
Воле правила	Воле да имају осјећај контроле над својом причом
Тешко се отварају, боје се да ће погријешити	Тешко се усуђују причати о ономе што не разумију
Траже потврду за “тачан одговор”	Имају отпор према одраслима
Оперишу конкретним појмовима	Оперишу апстрактним појмовима
Пажња до 45 мин.	Пажња до 60 мин.
Разумију потребу утврђивања чињеница	Разумију основе истражног и судског поступка
У стању су пружити структурирани извјештај	У стању су пружити детаље у вези с контекстом

1.2. Комуникација с дјецом у контакту са законом

1.2.1. Изградња повјерења

Генерално, одрасли могу лако задобити повјерење дјеце, али га могу лако и изгубити. Код дјеце која су претрпјела трауматична искуства, као и код адолесцената с проблемима у понашању, повјерење у свијет који их окружује је нарушено. Због тога је повјерење дјеце у контакту са законом тешко задобити, а још теже одржати, јер су животна искуства такве дјеце пољуљала систем увјерења да је свијет у којем одрастају добар и наклоњен њима. Ова дјеца су опрезна, понекад веома сумњичава.

За изградњу повјерења потребно је:

- Не обећавати дјетету оно што се сигурно не може испунити: дијете се веже за дата обећања; неиспуњена обећања учврстиће дјететово увјерење да свијет није сигурно мјесто за њега, што може имати дугорочне и тешке посљедице по његово одрастање и развој.
- Поштовати право дјетета на благовремено добијање информација. Већ у првом сусрету дијете треба информисати о његовим правима, току поступка, могућим исходима, опцијама и рјешењима. То што су се информације пружиле родитељима/старатељима није довољно, већ их треба на примјерен начин пружити и дјеци. На овај начин се гради и повјерење у правду и правичан поступак. С психолошког аспекта, посједовање информација значи мање стреса, јер непознате ствари изазивају страх, сумњу и неповјерење.
- Упознавање дјетета с поступком у којем учествује прилагодити његовом схватању. У томе је веома значајна улога Одјела за подршку свједоцима у судовима и тужилаштвима, у којима раде стручни савјетници (психолози и социјални радници) који едукују дјецу о свим значајним аспектима поступка, почевши од појма правде, праведности, улоге странака у поступку, па до тога шта дијете може очекивати, каква су његова права и обавезе. На овај начин се врши психолошка припрема дјетета за учешће у различитим поступцима.
- Јасно и конкретно објаснити дјетету одмах на почетку сврху и циљ разговора. Дјеца у контакту са законом имаће сусрете и разговоре с више различитих професионалаца (тужилац, судија,

адвокат, вјештак, стручни савјетник и др.), од којих сваки треба да каже зашто обавља разговор и у коју сврху ће разговор служити.

- Објаснити дјетету улогу и задатке особе која с њим разговара, представити њене могућности и ограничења.

1.2.2. Поштовање личног простора

Личним простором се сматра зона од 45 цм до 120 цм. Ове границе простора требају се поштивати током испитивања и уопште комуникације с дјецом. Испитивати дијете на малој удаљености може бити доживљено као пријетња, док превелика дистанца може дјетету слати поруку да испитивачу није стало до њега. Бунтовна, агресивна дјеца заузеће више простора, сама ће поставити просторну дистанцу, док ће уплашена дјеца имати потребу за мањом дистанцом.

1.2.3. Начин обраћања дјетету

- Дијете треба ословљавати именом: не треба му се обраћати презименом, надимком, нити са "душо", "срце" и сл.
- Дијете не треба персирати.
- Име дјетета и мјесто живљења треба изговорити тачно: име је дио идентитета и тачан изговор показује иницијално поштовање; испитивач треба упамтити име и презиме дјетета те неке основне податке о дјетету (нпр. у коју школу иде, кога има у породици и сл.), како би дјетету на тај начин исказао поштовање које је кључно и за изградњу повјерења.
- Дијете не треба убјеђивати да "мора" причати, јер ће то доживјети као притисак. Прво му треба објаснити зашто је важно да се знају чињенице и истина.
- Дјецу не треба молити да испричају своју верзију догађаја, јер им се тако даје могућност и да не причају. Кориштењем императива смањује се могућност другачијих исхода, па је упутно само рећи: "Испричај ми...", "Реци ми...", "Објасни ми..." и сл.

1.2.4. Дужина разговора

- За први сусрет с дјететом треба планирати довољно времена за необавезан разговор током којег ће се дијете опустити.
- Разговор почети неутралним темама: не треба претјеривати с необавезним разговором, јер дијете у неком моменту може постати анксиозно ишчекујући када ће доћи на ред оно због чега је позвано.
- Увијек треба планирати довољно времена да се дјетету пружи све важне информације, као и да оно има прилику да пита оно што га занима.

1.2.5. Врсте питања и ток разговора

- Разговор с дјецом треба почети отвореним питањима, пустити дијете да само што више о себи каже, а у каснијем разговору да исприча своју верзију догађаја.
- Дјеци је контрапродуктивно постављати вишеструка питања, јер ће у принципу одговарати на задњи дио питања или изабрати да одговоре на оно које им је лакше или познатије. Током

разговора о дјелу, дијете може (намјерно или ненамјерно) саопштавати небитне и ирелевантне податке. Кратком интервенцијом “о томе можемо касније, сад би било добро да се фокусирамо на...” може се постићи ефекат усмјеравања разговора у жељеном правцу, а да се при томе не повриједе дјететова осјећања да оно што говори није битно и значајно.

- У разјашњавању онога што је битно треба водити рачуна о томе како ће се поставити питање. Питање које почиње са ЗАШТО? има осуђујући ефекат па умјесто њега треба питати КАКО или ЗБОГ ЧЕГА?
- У постављању питања треба користити једноставан језик и избјегавати стручне изразе и правничке термине. Уколико се дјеци презентују изрази и термини правне природе, они требају бити објашњени. Ако се дијете пита да ли зна шта је одгојна препорука, може вам рећи да зна, јер га је срамота да каже да не зна. Из тог разлога све треба провјерити и разјаснити.
- Приликом објашњавања поступка, давања информација и слично, не треба се служити еуфемизмима.
- Пожељно је током разговора провјеравати да ли се добро разумјело оно што је дијете изјавило, односно с времена на вријеме резимирати оно што дијете говори: “Ако сам те добро разумио/ла...”
- У разговору с дјецом до 12 година треба користити искључиво конкретне термине. Апстрактни термини се могу користити ако су дјеца старија од 12 година, али и тада треба ограничити њихову употребу.

1.2.6. Успостављање правила разговора

- С дјететом је потребно установити правила разговора одмах на почетку: тако се дјетету даје могућност контроле, што ће довести до смањења страха и анксиозности; правила воле дјеца основношколског узраста.
- Дјетету треба рећи да му је дозвољено да у сваком тренутку:
 - прекине разговор ако се умори, ако мора у тоалет, ако му буде сувише тешко и слично,
 - пита ако му нешто није јасно,
- Дјетету треба рећи да је сасвим уреду ако нешто не зна или се не сјећа и сл.
- Дијете треба упозорити да може доћи до понављања питања, али да то не значи да је оно погријешило или да га се није добро слушало, већ да се желе што боље разјаснити ствари и утврдити чињенице.
- С дјететом треба успоставити правила о заказивању и трајању сусрета, појављивању на рочиштима и учествовању у другим радњама за потребе поступка: поступци требају бити прилагођени дјечјим потребама и обавезама, али од дјетета треба захтијевати да поштује заказане термине, а у случају немогућности да их откаже на вријеме и слично. У страху од исхода поступка дијете (често и уз подршку родитеља) може уз разне изговоре одлагати договорене сусрете и активности.

1.2.7. Закључење разговора

- Разговор с дјететом потребно је “закључити”, захвалити се на сарадњи и уложеном труду, никако на садржају разговора.

- Дјетету је потребно дати повратну информацију, односно рећи који су сљедећи кораци.
- Разговор треба резимирати да би испитивач провјерио да ли је све добро разумио и да ли је дијете разумјело њега.
- На крају испитивач увијек треба питати дијете да ли има нека питања за њега или да каже нешто што га се није питало, а што сматра важним.

1.3. Нека важна права дјеце уграђена у домаће кривично законодавство

1.3.1. Право дјетета да се према њему поступа на достојанствен начин

Ово право подразумијева да се дијете посматра и према њему се понаша као према пуноправном људском бићу. И ово право, као и остала, укључује сљедеће:

- да се поступци ускладе с његовим индивидуалним и развојним способностима,
- да се према њему поступа са саосјећањем,
- да му се вјерује,
- да се разумију његове потребе, осјећања, вјеровања и индивидуалност уопште,
- да у датом тренутку није способно у потпуности разумијети догађаје, нити дати исказ, нити схватити размјере кривичног дјела и његове посљедице,
- да су сви актери који долазе с њим у контакт прошли посебну обуку за рад с дјецом.

1.3.2. Право на заштиту од дискриминације

Дјеца требају посебну заштиту јер су рањивија и осјетљивија од одраслих свједока. Ради се о позитивној дискриминацији, када се према дјецци поступа на нарочито обазрив начин, а посебно према специфичним категоријама дјеце као што су дјеца с посебним потребама, здравствено угрожена или инвалидна дјеца.

Забрана дискриминације односи се и на:

- дјететов спол, жеље, сексуалну оријентацију, боју коже, вјеру, културно и етничко поријекло, економски статус, језик, поријекло и друго,
- узраст: дјеца се третирају као способни свједоци, једнаки одраслима и њихов исказ се не смије сматрати неважећим или непоузданим само на основу тога колико дијете има година.

1.3.3. Право на информације у кривичном поступку

Право на пружање информација дјецци укључује и право на информације за њихове родитеље/старатеље. Аспект права на информисање односи се на информисање дјетета без обзира да ли је укључено у поступак, а његова примјена почиње тренутком пријаве кривичног дјела. Ово право укључује:

- Информисање о улози свједока, важности свједочења, начина свједочења током истражног и судског поступка,
- Доступност мјера заштите,

- Доступност здравствених, социјалних, психолошких и других служби, накнаду трошкова, као и право на бесплатну правну помоћ,
- Информације о механизмима за преиспитивање одлука које се тичу дјецe и свједока,
- Информације о току поступка, укључујући хапшење, притвор и надзор оптужених,
- Информације о накнади штете,
- Информације о напретку предмета, временском распореду поступка, одлукама, статусу оптуженог,
- Права дјецe жртава и свједока која произилазе из Конвенције.

1.3.4. Право дјетета да буде саслушано и да изрази своје мишљење

Право дјетета да буде саслушано шире је од самог давања исказа или учешћа у судском поступку у улози свједока. Ово право укључује:

- право на мишљење и изражавање бриге о томе какве ће бити посљедице кривичног дјела,
- право на информацију о начину вођења поступка.

1.3.5. Право на приватност

Законима у БиХ штити се право на приватност дјецe и предвиђају се казне за објављивање информација у којима се открива идентитет дјетета. Сви поступци пред правосудним органима који укључују дјецу затворени су за јавност, а информације о дјетету чувају се као професионална и службена тајна. Већина медија у БиХ поштује правило о неоткривању идентитета дјецe када су они жртве или очевици кривичних дјела, али врло често идентитет дјетета бива откривен објављивањем имена починилаца и неких њихових личних података као што су године, мјесто пребивалишта или локација гдје се дјело догодило. Због тога је важно водити рачуна о сљедећем:

- не објављивати везу починиоца и жртве,
- интерес дјетета треба бити изнад интереса јавности, односно права на информацију о оптуженом или осуђеном лицу, па судови и тужилаштва не би требали медијима уступати пуне податке о њима,
- право на приватност уживају и малољетни учиниоци кривичних дјела па се у медијима не објављује њихово име нити други подаци који би могли открити њихов идентитет.

1.3.6. Право на заштиту од патње током кривичног поступка

Ово право добро је уређено законима о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку кроз одредбе којима се:

- ограничава број испитивања/свједочења,
- предвиђа континуирана стручна психолошка подршка током поступка коју обезбјеђују стручни савјетници, најчешће психолози запослени у судовима и тужилаштвима у БиХ,
- наглашава хитност поступка,
- дају упутства о начинима испитивања које укључује што мањи број лица и из посебне просторије и сл.,

- обезбјеђује затварање поступака за јавност,
- обезбјеђује забрана суочења с оптуженим лицима,

Оно што није регулисано законом, а о чему треба водити рачуна јесте:

- велики број вјештачења (њихов број није ограничен) може бити посебно трауматичан за дјецу и доприноси секундарној трауматизацији и виктимизацији,
- улога стручних савјетника тужилаштава/суда који могу узети активно учешће у припреми дјецe за вјештачење и извијестити тужиоца/судију о евентуалном постојању ограничења дјетета у таквим радњама, отпору дјетета и евентуалном негативном утицају вјештачења на дијете.

2. Најбољи интерес дјетета и начело материјалне истине¹⁴

Малољетничко правосуђе у ужем смислу подразумијева третман дјецe (дјечака и дјевојчица млађих од 18 година) који су дошли у сукоб са законом, а у ширем смислу односи се на третман дјецe од тренутка када дођу у сукоб са законом, узроке чињења прекршаја те превенцију таквог понашања.¹⁵

Систем малољетничког правосуђа обухвата различите субјекте из домена правосудног и неправосудног сектора. Оба сектора упркос својим разликама чине једну цјелину у чијем је средишту добробит дјетета. Примјена посебних правила је оно по чему је овај систем препознатљив у односу на начин поступања с одраслим лицима. Препознатљивост се огледа у томе како субјекти овог система поступају, које процедуре примјењују, како се дјецa у сукобу са законом лишавају слободе и испитују, какав је поступак доношења мјера и санкција, начин спровођења третмана у институцијама те у томе какви су програми рехабилитације и реинтеграције.

Израз “дјецa у сукобу са законом” је термин који показује да је ријеч о дјеци која су у контакту с кривичноправним системом било да су осумњичена, оптужена или осуђена за кривично дјело. Како у овај систем под одређеним условима могу бити укључена и млађа пунољетна лица, то се онда под термином “млади у сукобу са законом” подразумијева и ова категорија лица, јер ријеч “млади” нема јасно одређену добну границу. Треба напоменути да се за малољетника (оп. дијете или млада особа) који има статус осумњичени, оптужени или осуђени користе и изрази “малољетни учинилац кривичног дјела”, “малољетник у сукобу са законом” односно “малољетни преступник”. Под преступом се у смислу Пекиншких правила сматра свако понашање (поступање или пропуштање) кажњиво законом у одговарајућем правном систему.¹⁶ С правног аспекта, овакво деликтно понашање може бити квалификовано као кривично дјело или прекршај.

¹⁴ Консултантска и рецензентска су констатовале и нагласиле да у овом дијелу није поштована договорена методологија израде Смјерница и да наслов није у складу са садржајем овог дијела. Аутор ове тематске цјелине је овакав приступ засновао на ставу да су закони о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку написани у духу најбољег интереса дјетета.

¹⁵ *Nikhil Roj, Mabel Vong, “Малољетничко правосуђе, савремени концепти рада са дјецом у сукобу са законом” Save the Children UK, 2004. год.*

¹⁶ *V. Пекиншко правило 2.2*

Рад у области система малољетничког правосуђа обухвата два правца активности: превенцију и заштиту.¹⁷ Циљ превенције је да се створе услови да дјеца не дођу у сукоб са законом, односно с формалним системом кривичног правосуђа, а што је фактички обавеза неправосудних органа система малољетничког правосуђа. Превенирање различитих узрока кршења закона рјешава се низом неправосудних активности (социјалне, економске, образовне, радне, породичне и сл.). Заштитом дјеце која су већ извршила кривично дјело предузимају се мјере да дјеца не дођу поново у сукоб са законом. Ове мјере су у надлежности како правосудних, тако и неправосудних органа система малољетничког правосуђа и тиме се остварује сврха њихове рехабилитације и реинтеграције у друштво.

Одредбом члана 1. Конвенције о правима дјетета под појмом дијете подразумева се свако лице које је млађе од 18 година, изузев ако се законом конкретне земље пунољетство не стиче раније.¹⁸ КПД изједначава појам “дијете” с појмом “малољетник”, а појам “одрасло лице” с појмом “пунољетно лице”. Пекиншка правила дефинишу да је малољетник “дијете или млада особа према којој се у одговарајућем правном систему поступа другачије него према одраслој особи”, остављајући могућност да се лицима старосне доби од 18 или више година може судити пред судовима који нису за одрасле. Зависно од тога како национална законодавства утврђују кривичну одговорност малољетника, Пекиншка правила под појмом “малољетник” обухватају малољетна лица узраста од седам до 18 и више година, чиме дају виши стандард јер обухватају и категорију млађих пунољетних лица. У дефинисању појма “малољетник” најпрецизнија су Правила Уједињених нација о заштити малољетника лишених слободе која под овим појмом подразумевају лице које је млађе од 18 година.

Слиједом принципа на којима је заснован систем малољетничког правосуђа,¹⁹ домаће законодавство је ускладило своја рјешења с међународним стандардима, па се тако под појмом дијете подразумева свако лице које није навршило 18 година. Према дјетету које у вријеме извршења кривичног дјела није навршило 14 година не могу се изрећи кривичне санкције нити примјенити друге мјере предвиђене законом. Малољетник је дијете које је у вријеме извршења кривичног дјела навршило 14 година, а није навршило 18 година живота и према коме се могу изрећи кривичне санкције и друге мјере предвиђене законом. За лица од 18. до 21. године користи се термин млађе пунољетно лице и за њих је предвиђена законска могућност да им се изрекне санкција која се изриче према малољетницима. Основни разлог што се под одређеним условима могу примјенити законске одредбе које се односе на малољетнике и на лица узраста између 18. и 21. године је тај што њихов развој није на том нивоу да се могу сматрати пунољетним лицима. Да ли је развој ових лица на нивоу малољетних лица иако су иста календарски постала пунољетна лица утврђује се одговарајућим вјештачењима. Судска пракса показује да се у тим случајевима обично ради о лицима која су тек навршила 18 година и неколико мјесеци.

Пекиншка правила упућују на то да се поступак води у најбољем интересу малољетника и да му се омогући да у поступку активно учествује и слободно се изрази.²⁰ Ово право гарантује и КПД, јер обавезује државе потписнице да у “свим акцијама у вези с дјецом... најбољи интереси дјетета бит ће од првенственог значаја”²¹ и да се “осигура дјетету које је у стању да обликује своје властите ставове

¹⁷ Nikhil Roj, Mabel Vong, “Малољетничко правосуђе, савремени концепти рада са дјецом у сукобу са законом” Save the Children UK, 2004. год.

¹⁸ V. члан 1. КПД

¹⁹ Систем малољетничког правосуђа заснован је на сљедећим принципима: најбољи интерес дјетета, право на живот, опстанак и развој, недискриминација, одвајање од родитеља, заштита од злостављања и занемаривања, права дјеце са развојним потешкоћама, образовање, забава, рекреација и културне активности и поштивање мишљења дјетета.

²⁰ V. Пекиншко правило 14.2

²¹ V. члан 3. КПД

право да слободно изражава такве ставове по свим питањима која се тичу дјетета... у складу с узрастом и зрелашћу дјетета...”, односно “да ће дијете посебно добити прилику да буде саслушано у било каквом судском или управном поступку који се тиче дјетета, било директно, преко представника или одговарајућег тијела, на начин који је у складу с процедуралним правилима националног закона”.²²

Важно је напоменути да домаће законодавство низом одредаба у закону даје могућност малољетнику да пред различитим органима поступка јасно изрази своје ставове поводом одређених питања који се њега тичу. Кроз оваква законска рјешења омогућава се директна примјена међународних стандарда и постиже циљ да дијете не буде објекат поступка, већ његов активни учесник. У погледу приступа према малољетнику током поступка домаће законодавство упућује органе који воде поступак да воде рачуна о њиховом посебном статусу. Органи који испитују малољетника као извршиоца кривичног дјела поступају обазриво, водећи рачуна о зрелости, другим личним својствима и заштити приватности малољетника како вођење кривичног поступка не би штетно утицало на његов физички, ментални и когнитивни развој. Слично рјешење је предвиђено и при саслушању дјетета или малољетника на чију штету је учињено кривично дјело: води се рачуна о његовом узрасту, особинама његове личности, образовању и приликама у којима живи, како би се избјегле могуће штетне посљедице на његов будући живот, васпитање и развој. У оба случаја ово испитивање, односно саслушање може се обавити уз помоћ стручног лица.

Слиједом наведеног може се закључити да је закон јасно одредио потребу сарадње свих субјеката система малољетничког правосуђа од почетка па до крај поступка, јер се само на тај начин може остварити његов циљ, а који се односи на добробит дјетета како би дијете било у средишту овог система. Стварањем што бољих услова за примјену закона могуће је реализовати његов крајњи циљ. Пракса у примјени закона ће показати колико се стигло у реализацији овог циља, који на крају треба да буде императив за његово спровођење.

Ови закони²³ у БиХ су настали као резултат истраживања и анализе стања малољетничког правосуђа и правног положаја малољетника у кривичном праву,²⁴ те утврђене потребе да се обезбиједи посебан закон у односу на малољетне учиниоце кривичних дјела, не само у сврху санкционисања, него и њихове заштите од штетних ефеката кривичног поступка и вршења одгојног утицаја, како убудуће не би чинили кривична дјела. Закон узима у обзир реформирано кривично законодавство на нивоу Босне и Херцеговине (2003), дугогодишња искуства домаћих стручњака у бављењу овом проблематиком, искуства и примјере добре праксе других земаља, међународне стандарде те и препоруке релевантних међународних организација које се баве заштитом људских права (Мисије ОСЦЕ-а, УНИЦЕФ-а, Save the Children UK, Save the Children Norway, Комитета УН за права дјетце, Савјета Европе²⁵ и др.).

²² V. члан 12. КПД

²³ Закон о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ; Закон о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку РС; Закон о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Брчко Дистрикт

²⁴ Млади у сукобу са законом у свјетлу актуелних проблема малољетничког кривичног правосуђа у БиХ (2002); Извјештај невладиних организација о стању права дјетце у Босни и Херцеговини (2004); Анализа сектора правде – Босна и Херцеговина (2007); Анализа реализације Стратегије против малољетничког преступништва за Босну и Херцеговину 2006–2010 “Гдје смо сада?” (2009)

²⁵ Препорука Министарског комитета земаља чланицама у одговору друштва на малољетничко преступништво број Р(87)20 из 1987. године; Европска затворска правила – Препорука Рец (2006)2 из 2006. године; Препорука (97)13 Савјета Европе (Одбор Министара земаља чланица у вези са застрашивањем свједока и права одбране – Додатак Препоруци (97)13 ИИ. Општи принципи); Закључни коментари/препоруке УН Комитет за права дјетета Босни и Херцеговини ЦРЦ/Ц/ 15/Адд. 260, 21. септембар 2005. године и др.

По својој структури и садржају, закони се првенствено баве малољетницима у сукобу са законом и први пут, постављајући општа начела поступања, на једном мјесту обједињује одредбе материјалног, процесног и извршног права. Посебан дио закона чине одредбе које се односе на кривичноправну заштиту дјецe и малољетника у поступцима против одраслих особа које су на њихову штету учиниле кривично дјело.

Правила поступања се у овим законима дефинирају као посебна или модификована правила општег (редовног) кривичног поступка. У том смислу, правила општег кривичног поступка су појављују као *lex generalis* у односу на посебна правила ових закона, која су *lex specialis* и примјењују се директно или аналогно правилима општег кривичног поступка када одређена процесна ситуација није обухваћена посебним правилима.

Уопштено гледано, поступак према малољетницима представља комбиновани облик правосудног (кривичног) и преовлађујућег заштитничког (протективног) модела који малољетницима, у односу на пунољетне учиниоце кривичних дјела у редовном кривичном поступку, даје повољнији процесни положај, значајнију улогу и заштиту.

У овај систем инволвирани су и елементи модела минималне интервенције засноване на избјегавању укључивања малољетног учиниоца у формални кривични поступак и изрицању санкција. То се постиже кроз диверзионо поступање примјеном принципа *опортунитета* када се кривично гоњењење или обустава поступка према малољетнику условљава извршењем одређених обавеза.

Посматрано у том свјетлу, помирењу жртве и учиниоца кривичног дјела (медијација), указује да су у овај систем уграђени и елементи ресторативног модела поступања према малољетницима. Дакле, принцип опортунитета отвара могућност примјене механизма којим се, ван формалне кривичне процедуре, предмети малољетних учинилаца кривичних дјела рјешавају једноставно, ефикасно и без великих трошкова. Специјална превенција, као основни принцип поступања, подразумијева вршење утицаја на малољетне учиниоце како убудуће не би чинили кривична дјела, јачање њихове личне одговорности, стручно оспособљавање те пружање помоћи и вршење надзора да би се осигурао њихов правилан одгој и развој и поновно укључивање у друштвену заједницу.

Према утврђеним правилима поступања према малољетницима који су у сукобу са законом, млађим пунољетним особама, као и дјеци и малољетницима која су жртве или свјedoци учињеног кривичног дјела, дужни су поступати судови, тужилаштва, укључујући овлаштене службене особе, органе старатељства, породице, школе, институције на свим нивоима друштвене заједнице, као и други учесници укључени у кривичну процедуру, и то на начин којим се, без дискриминације, унапређује осјећај достојанства и личне вриједности дјетета, узима у обзир узраст дјетета, **најбољи интерес дјетета**, његово право на живот, опстанак и развој те омогућава да дијете, у складу с узрастом и зрелошћу, изрази своје мишљење о свим питањима која се њега тичу, при чему сва залагања требају водити његовој рехабилитацији и преузимању конструктивне улоге у друштву.

Без обзира о којој се фази поступка ради, важи правило обавезне специјализације службених актера кривичног поступка који се води према малољетницима у сукобу са законима или против одраслих особа које су на штету дјецe и малољетника учинили неко кривично дјело. Специјализација подразумијева посједовање и стицање посебних (специјалних) знања из области права дјетета и кривичноправне заштите дјецe и малољетника која се доказују посебним увјерењем/сертификатом. Едукација судија, тужилаца, овлаштених службених особа, органа унутарњих послова, стручних особа органа старатељства, адвоката, особа задужених за извршење кривичних санкција је стални, континуирани процес и има за сврху стицање посебних и додатних знања и вјештина која службене

актере кривичног поступка чине компетентним за рад са дјецом и малољетницима, било да су у сукобу са законом или су жртве и свједоци учињеног кривичног дјела.

Важно је напоменути да у новом обрасцу третирања дјецe у кривичном поступку, начело “материјалне истине” губи примат пред начелом НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЈЕТЕТА, што представља и највећи помак у промоцији права дјетета у контакту са законом.

Само едуковани, специјализирани кадрови, свјесни положаја дјетета у кривичном поступку, својом професионалношћу и способношћу, могу на адекватан начин вршити одгојни утицај прије покретања кривичног поступка, за вријеме његовог трајања и током извршења санкција и других мјера, знајући да та опхођења у својој укупности чине један јединствени, интегрални одгојни процес у развоју њихове личности и јачању личне одговорности. Специјализирани кадрови својим знањем и умијећем знаће препознати потребе дјетета и малољетника, жртве кривичног дјела и предузети адекватне мјере помоћи и заштите њихових виталних интереса у свим фазама кривичног поступка.

3. Алтернативни модели поступања према малољетницима у сукобу са законом

Специјализирани тужиоци и судије за малољетнике, овлаштене службене особе, стручне особе органа старатељства, адвокати/браниоци те остали учесници у поступку који се води према малољетнику у сукобу са законом, морају у сваком конкретном случају процјењивати да ли је избегавање формалног кривичног поступка, односно примјена алтернативних модела поступања његов најбољи интерес, и то тако да свака реакција према малољетнику увијек буде у складу и сразмјерна с оним што је починио.

Алтернативни модели поступања првенствено подразумијевају примјену полицијског упозорења, начела опортунитета и васпитних препорука у складу са законом о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку.

3.1. Сви органи/учесници у поступку који се води према малољетнику у сукобу са законом требају да:

- Међусобно сарађују и имају мултидисциплинарни приступ,
- Хитно/најхитније поступају,
- Размотре могућност/у обавези су да примијене алтернативне моделе поступања: прије покретања припремног поступка, у току припремног поступка, у току поступка пред судом, након проведеног поступка,
- Поред уважавања грађанских и људских права, поштују и принципе:
 - добровољности,
 - непристрасности,

- непосредности,
- сразмјерности.

3.2. Појединачна поступања учесника непосредно након сазнања о почињењу дјела

а) Тужилац и овлаштена службена особа:

- обавјештавају малољетника о могућности алтернативног начина поступања:
 - *непосредно – током разговора/испитивања,*
 - *достављањем писмених информација/летака.*
- траже податке:
 - *облигаторно од органа старатељства – социјална анамнеза,*
 - *факултативно од родитеља/усвојитеља, старатеља, школе.*

б) Тужилац и судија за малољетнике те овлаштена службена особа у записницима о испитивању малољетника морају утврдити:

- околности **субјективног** карактера и социоанамнестичке податке о личности малољетника:
 - *ранији живот и лична својства/карактеристике (узраст, зрелост, школски статус, здравствено стање),*
 - *средину и прилике у којима живи.*
- околности **објективног** карактера:
 - *природу кривичног дјела,*
 - *околности под којима је дјело учињено (начин и мотив).*

в) Стручни савјетници суда и тужилаштва (социјални педагози – дефектолози, социјални радници, психолози и педагози):

- дају стручна мишљења како поступити у конкретном случају,
- учествују у испитивању малољетника,
- помажу у прикупљању релевантних података,
- учествују и у другим радњама током трајања припремног поступка и поступка пред судом.

г) Стручне особе органа старатељства

- одмах након добијања прве информације о почињењу дјела активно се укључују у поступак према малољетнику који је у сукобу са законом,
- сачињавају адекватне социјалне анамнезе које садрже: податке о идентитету и личности малољетника, анализу прикупљених података, податке о породици, социјалну дијагнозу и прогнозу, приједлог мјера које треба предузети, те и анамнезу за оштећеног ако је малољетан.

д) Адвокати/браниоци:

- активно учествују у поступку према малољетнику од тренутка обавјештења да је почињено кривично дјело/постављања по службеној дужности,
- морају објаснити и посавјетовати малољетника да већ приликом првог испитивања може, ако је заиста починио кривично дјело, признати почињење, уз спремност за преузимање личне одговорности и отклањање негативних посљедица,
- предлажу начин поступања, односно примјене алтернативних модела, овлашћеним службеним особама/тужиоцима и судијама за малољетнике.

ђ) Школе: стручне особе, посебно педагози, морају се активно укључити у поступак

е) Здравствени радници/ тим вјештака специјалиста: дају адекватна мишљења, посебно о здравственом стању малољетника, психофизичким способностима

3.3. Појединачна поступања овлашћених службених особа, тужилаца и судија за малољетнике након прибављања релевантних података за малољетника у сукобу са законом

3.3.1. Прије почетка формалног кривичног/припремног поступка:

а) Овлаштена службена особа процјењује могућност примјене/изрицања **полицијског упозорења**, и то на основу чињеница и околности које произилазе из записника о испитивању малољетника/аудио-визуелног записа, записника о саслушању свједока (оштећеног), социјалне анамнезе, процјене стручне особе, а све уз одобрење/сагласност тужиоца,

б) Тужилац за малољетнике, уз испуњење законом прописаних услова, те уз примјену начела сразмјерности²⁶

б1) Мора размотрити могућност примјене начела **опортунитета:**

- из разлога цјелисходности, цијенећи околности објективног и субјективног карактера,
- уколико је у току извршење кривичне санкције за друго кривично дјело, цијенећи њену врсту и тежину, као и тежину новог кривичног дјела,

б2) Дужан је размотрити **примјену васпитних препорука** – васпитног и рехабилитацијског карактера, тзв. условни опортунитет:

- *првенствено разматра могућност изрицања, а што произилази из записника о испитивању малољетника/аудио-визуелног записа сачињеног од стране овлаштене службене особе или*

²⁶ Члан 9. закона – “Потенцирајући добробит малољетника који се налази у сукобу са законом прописује се могућност избора и примјене законом предвиђене санкције и мјере које су прилагођене личним својствима, средини и приликама у којим малољетник живи и у сразмјери с околностима и тежини учињеног кривичног дјела и уважавањем права особе оштећене кривичним дјелом.”

тужиоца, записника о саслушању свједока (оштећеног), социјалне анамнезе за малољетника, те и за оштећеног ако је малољетан,

- *потом разматра **оправданости** изрицања, цијенећи мишљење и интересе малољетника (да ли је свјестан значаја и посљедица дјела и да ли је спреман да отклони негативне посљедице и ефекте дјела), у корелацији с мишљењем и интересима оштећеног, водећи рачуна о способностима, склоностима и потребама малољетника, посебно да се не омета редовно школовање, при томе, узимајући у обзир слободу избора будућег занимања, потребу лијечења,*
- *утврђује мотиве, разлоге и узроке који су довели до почињења дјела,*

б3) У обавези је, да у спису, уколико не примијени начело опортунитета (у току извршење кривичне санкције), односно не примијени васпитне препоруке, сачини о томе писмено образложење:

- *прије почетка припремног поступка,*
- *након окончаног припремног поступка, у приједлогу који доставља надлежном суду за изрицање кривичне санкције.*

3.3.2. У току припремног поступка – тужилац за малољетнике:

- дужан је најхитније предузимати све радње,
- предложити судији за малољетнике:
 - *умјесто одређивања мјере притвора, одређивање мјера забране,*
 - *да се малољетнику одреди привремени смјештај у прихватилице/сличну установу ради отклањања опасности од понављања кривичног дјела (алтернатива мјери притвора) или ако је потребно његово издвајање из средине,*
- уколико након окончања поступка мора предложити изрицање кривичне санкције, дужан је у највећој могућој мјери поштовати принцип поступности у изрицању санкција, што подразумијева предлагање првенствено мјера усмјеравања и упозорења, затим мјера појачаног надзора, потом заводских, па тек на крају изрицање казне малољетничког затвора.

3.3.3. У току поступка пред надлежним судом – судија за малољетнике је у обавези:

а) прије прихватања приједлога тужиоца за изрицање мјере/казне:

- изразити неслагање с приједлогом тужиоца уколико нема образложених разлога за непоступање по начелу опортунитета (у току извршења санкције)/зашто нису примјењене васпитне препоруке,
- размотрити могућност и оправданост примјене васпитних препорука,
- у спису сачинити писмено образложење уколико утврди да нема услова за примјену васпитне препоруке.

б) након прихватања приједлога тужиоца за изрицање мјере/казне

Судија за малољетнике након прихватања приједлога тужиоца за изрицање мјере/казне и окончаног поступка мора:

- водити рачуна о принципу поступности у изрицању кривичних санкција,
- потенцирати изрицање посебних обавеза, самостално једну/више уз неку мјеру,
- водити рачуна о могућности одгођеног изрицања казне малољетничког затвора.

3.3.4. Након изрицања појединих васпитних препорука од стране тужиоца/судије за малољетнике, односно посебних обавеза од стране судије за малољетнике, постоји могућност:

- замјене изречене другом васпитном мјером/посебном обавезом,
- укидања васпитне препоруке/обуставе извршења посебне обавезе.

3.4. Посебна обавеза тужилаца и судија за малољетнике је да у свакој појединачној одлуци коју доноси, како приликом алтернативног поступања према малољетнику који је у сукобу са законом, тако и у току формалног кривичног поступка, поред обавезе да истог упознају с минималним правима прописаним чланом **5. закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку**²⁷, наведу одлучне чињенице те прецизне и јасне разлоге из којих произилази да је управо таква врста одлуке, у конкретном случају, била у његовом најбољем интересу.

²⁷ "Малољетнику припадају минимална права која се поштују у свим фазама кривичног поступка и она се односе на право малољетника да му се јасно каже због чега се оптужује, да се сматра невиним, док се супротно не докаже, да се брани шутњом, да му се признање не изнуђује силом, право на правну помоћ адвоката, право на присуство родитеља или старатеља, право на поступак без одлагања, право да унакрсно испитује свједоке супротне стране, позове и саслуша властите свједоке под једнаким условима, право на дјелотворан правни лијек."

ЛИТЕРАТУРА

- Бауцал, А. и Павловић Бабић, Д. (2009). Квалитет и праведност образовања у Србији: Образовне шансе сиромашних. Министарство просвјете Републике Србије и Институт за психологију
- Booth, T. i Ainscow, M. (2008). Индекс инклузивности: промицање учења и судјеловања у школи, Зеница: Педагошки завод
- Бубић, Сузана. Прилог расправи о садржају стандарда “Најбољи интерес дјетета” у области породичног права, Зборник радова – XI Међународно савјетовање “Актуалности грађанског и трговачког законодавства и правне праксе”, Неум, 2013, Мостар 2013.
- Бубић, Сузана. Стандард најбољи интерес дјетета и његова примјена у контексту остваривања родитељског старања, Зборник радова с Међународног научног скупа Дани породичног права “Најбољи интерес дјетета у законодавству и пракси”, Мостар 2013. године, Правни факултет Универзитета “Џемал Биједић”, Мостар 2014.
- White, K. M., Snyder, J., Bourne, R. & Newberger, E. H. (1987) Treating Family violence in a pediatrics hospital: A program of training, research and Services, National Institute of Mental Health, Rockville
- Darling-Hammond, L. Constructing 21-st century teacher education. Journal of Teacher Education. Vol 57, No. X, 1–15 (2006)
- Zermatten, Jean. The Best Interests of the Child, Literal Analysis, Function and Implementation, Working Report 2010, Institut international des droits de l' enfant, стр. 10, доступно на: http://www.childrights.org/html/documents/wr/wr_best_interest_child09.pdf
- Ивић, И., Пешикан, А., Антић, С. (2009). Водич за добар уџбеник. Завод за уџбенике, Београд
- Хабул, Уцејна. Примјена стандарда “најбољи интерес дјетета” у старатељској заштити дјеце без родитељског старања (правни оквир и пракса), Зборник радова с Међународног научног скупа Дани породичног права “Најбољи интерес дјетета у законодавству и пракси” Мостар 2013. године, Правни факултет Универзитета “Џемал Биједић”, Мостар 2014.
- Caena, F. European Comission. Initial Teacher Education in Europe: an Overview of Policy Issues (2014)

ПРОПИСИ

- Породични закон ФБиХ, Службене новине ФБиХ, бр. 35/05 и 41/05
- Породични закон РС, Службени гласник РС, бр. 54/02; 41/08 И 63/14
- Породични закон БД БиХ, Службени гласник БД, бр. 23/07
- Кривични закон ФБиХ, Службене новине ФБиХ бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 и 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16
- Кривични законик РС, Службени гласник РС, бр. 64/17
- Кривични закон БД БиХ (пречишћен текст), Службени гласник БД, бр. 13/17
- Закон о заштити од насиља у породици, Службени гласник ФБиХ, бр. 20/13
- Закон о заштити од насиља у породици, Службени гласник РС, бр. 102/12, 108/13, 82/15
- Закон о социјалној заштити, Службени гласник Републике Српске, бр. 37/12 и 90/16
- Закон о хранитељству у ФБиХ, Службене новине Федерације БиХ, бр. 19/17
- Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштити породице са дјецом, бр. 36/99; 54/04; 39/06; 14/09 и 45/16
- Закон о социјалној заштити Брчко Дистрикта, Службени гласник БД БиХ, 01/03, 04/04, 19/07 и 02/08
- Закон о правима, обавезама и одговорностима пацијената, Службене новине ФБиХ, бр. 40/10
- Закон о здравственој заштити, Службене новине ФБиХ, бр. 46/10, 75/13
- Закон о здравственој заштити, Службени гласник РС, бр. 106/09, 44/15
- Закон о здравственој заштити у Брчко Дистрикту БиХ, Службени гласник БД БиХ, бр. 38/11, 09/13, 27/14, 03/15
- Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, Службени гласник БиХ, бр. 18/03
- Закон о основном васпитању и образовању, Службени гласник РС, бр. 44/17, 31/18
- Закон о предшколском васпитању и образовању, Службени гласник РС, бр. 79/15
- Закон о средњем образовању и васпитању, Службени гласник РС, бр. 41/18
- Правилник о хранитељству РС, Службени гласник РС, бр. 27/14
- Упутство о методама утврђивања подобности дјетета и особе која жели усвојити дијете и начину израде мишљења о подобности за усвојење, Службене новине Федерације БиХ, бр. 17/06

Упутство о поступку усвојења дјеце, Службени гласник РС, бр. 27/04

Хашка конвенција о грађанскоправним аспектима међународне отмице дјеце (1980) Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 7/91; Босна и Херцеговина ју је преузела нотификацијом о сукцесији међународних уговора СФРЈ

Хашка конвенција о међународном остваривању издржавања дјеце и осталих облика породичног издржавања из 2007. године, објављена у Службеном гласнику Босне и Херцеговине – Међународни уговори, бр. 11/12; ступила на снагу 01. 02. 2013. године

УН Конвенција о правима дјетета (1989) с протоколима

Конвенција о правима особа с инвалидитетом (2010)

Конвенција Савјета Европе о заштити дјеце од сексуалног искориштавања и сексуалног злостављања (злоупотребе) (2007)

Конвенција Савјета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – “Истанбулска конвенција” (2013)

Њујоршка конвенција о остваривању алиментацијских захтјева у иностранству из 1956. године, преузета Уредбом са законском снагом о преузимању и примјењивању савезних закона који се у БиХ примјењују (Службени лист РБиХ 2/92 од 11. 04. 1992. године)

ДОКУМЕНТИ

- Општи коментар бр. 6 (2005) поступање са дјецом без пратње и раздвојеном дјецом ван земље поријекла, Комитет за права дјетета
- Општи коментар бр. 14 (2013) о праву дјетета да се првенствено води рачуна о његовим најбољим интересима, Комитет за права дјетета
- Општи коментар бр. 15 (2013) о праву дјетета на уживање највишег могућег нивоа здравља, Комитет за права дјетета
- Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини, Савјет министара 28. маја 2013. године
- Практични стандарди за учешће дјеце (Practice Standards in Children's Participation), Save the Children, 2005
- Правилник о извођењу излета, екскурзија и школе у природи, Службени гласник РС, бр. 67/09
- Протокол о поступању у случају вршњачког насиља међу дјецом и младима у образовном систему, новембар 2008.
- Смјернице за поступање у случају насиља над дјецом у Босни и Херцеговини, Министарство за људска права и избјеглице, 2013.
- Стратегија развоја образовања Републике Српске за период 2016–2021
- Стратегија Савјета Европе за права дјетета (2016–2021)
- Закључна запажања Комбинованог другог, трећег и четвртог Периодичног извјештаја Босне и Херцеговине, УН Комитет за права дјетета, 2012.

ПУБЛИКАЦИЈЕ

Квалитет у високом образовању. (2007). Национална заклада за знаност, високо школство и технологијски развој Републике Хрватске

Мимица, А. (ур.), Комненовић, Б., Лажетић, П., Вукасовић, М. Национални оквир квалификација. Центар за образовне политике Београд. Београд (2010)

Осигурање квалитете у високом образовању – Европска искуства и праксе. (2011) Агенција за развој високог образовања и осигурања квалитете

Положај непратњене и раздвојене деце у Србији, Београдски центар за људска права, 2017.

Политика дјеловања и поступци за рад са дјецом без пратње одраслих која су затражила азил (1997), УНХЦР, Женева

Страни малолетници без пратње у Републици Србији, Хуманитарни центар за интеграцију и толеранцију (ХЦИТ), Нови Сад, 2014.

Занемаривање дјецe (<http://www.poliklinika-djece.hr/publikacija/zanemarivanje-djece/>)

<http://hcit.rs/wp-content/uploads/2014/12/Strani-maloletnici-bez-pratnje-u-Republici-Srbiji-2014-1.pdf>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52014AE4595>

ПРЕСУДЕ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА:

Дешометс п. Француске, Захтјев бр. 31956/02, Пресуда 16. 5. 2006.

Фиала п. Чешке Републике, Захтјев бр. 26141/03, Пресуда 18. 7. 2006.

Глухаковић п. Хрватске, Захтјев бр. 21188/09, Пресуда 12. 4. 2011.

Гнахоре п. Француске, Захтјев бр. 40031/98, Пресуда 19. 9. 2000.

Г. С. п. Грузије, Захтјев бр. 2361/13, Пресуда 21. 7. 2015.

Хофман п. Аустрије, Захтјев бр. 12875/87, Пресуда 23. 6. 1993.

Хоканен п. Финске, Захтјев бр. 19823/92, Пресуда 23. 9. 1994.

Игнаколо-Зениде п. Румуније, Захтјев бр. 32346-96, Пресуда 25. 1. 2000.

Исмаилова п. Русије, Захтјев бр. 37614/02, Пресуда 29. 11. 2007.

К. и Т. п. Финске, Захтјев бр. 25702/94, Пресуда 12. 7. 2001.

Неулингер и Шурук п. Швајцарске, Захтјев бр. 41615/07, Пресуда 6. 7. 2010.

Палау-Мартинез п. Француске, Захтјев бр. 64927/01, Пресуда 16. 12. 2003.

Салгуеиро да Силва Моута п. Португала, Захтјев бр. 33290/96, Пресуда 21. 12. 1999.

Сантос Нунес п. Португала, Захтјев бр. 61173/08, Пресуда 22. 5. 2012.

Шобота-Гајић п. БиХ, Захтјев бр. 27966/06, Пресуда 6. 11. 2007.

В.А.М. п. Србије, Захтјев бр. 39177/052005, Пресуда 13. 3. 2007.

Вељков п. Србије, Захтјев бр. 23087/07, Пресуда 19. 4. 2011.

У свим активностима које се тичу дјеце,
без обзира на то да ли их проводе јавне или приватне институције
за социјалну заштиту, судови, управни органи или законодавна тијела,
“најбољи интерес дјетета” биће од првенственог значаја.

ИМПЛЕМЕНТАТОР ПРОЈЕКТА

РЕАЛИЗАЦИЈУ И ШТАМПУ ПОДРЖАЛИ:

